

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

**VYBRANÉ ASPEKTY SOCIÁLNÍHO ZRÁNÍ
OSOBNOSTI V RÁMCI PROJEKTIVNÍCH
PSYCHODIAGNOSTICKÝCH METOD**

Selected aspects of social maturation of personality
in projective psychodiagnostic methods

Bakalářská diplomová práce

Autor: Veronika Krausová, DiS.
Vedoucí práce: PhDr. Radko Obereignerů, Ph.D.

Olomouc

2014

Prohlášení

„Ochrana informací v souladu s ustanovením § 47b zákona o vysokých školách, autorským zákonem a směrnicí rektora k Zadání tématu, odevzdávání a evidence údajů o bakalářské, diplomové, disertační práci a rigorózní práci a způsob jejich zveřejnění. Student odpovídá za to, že veřejná část závěrečné práce je koncipována a strukturována tak, aby podávala úplné informace o cílech závěrečné práce a dosažených výsledcích. Student nebude zveřejňovat v elektronické verzi závěrečné práce plné znění standardizovaných psychodiagnostických metod chráněných autorským zákonem (záznamový arch, test/dotazník, manuál). Plné znění psychodiagnostických metod může být pouze přílohou tištěné verze závěrečné práce. Zveřejnění je možné pouze po dohodě s autorem nebo vydavatelem.“

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma:

„Vybrané aspekty sociálního zrání osobnosti v rámci projektivních psychodiagnostických metod“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V ..... dne .....

Podpis .....

Tato práce vznikla v rámci projektu „Sociální zrání osobnosti“ podpořeného studentskou grantovou soutěží na Univerzitě Palackého v Olomouci (FF_2013_017).

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Radkovi Obereignerů, Ph.D. za vedení výzkumné práce, za konzultace a všechny cenné připomínky.

Můj dík patří dále také všem probandům, kteří nám ochotně věnovali svůj čas a zapojili se do výzkumu.

Za výzkumnou spolupráci i osobní podporu děkuji Kristýně Vlačuškové.

Za poskytovanou všestrannou podporu a povzbuzení po celou dobu mého studia děkuji svým rodičům a Markovi Nitkovi.

Zároveň také děkuji projektu „Sociální zrání osobnosti“ podpořeného studentskou grantovou soutěží na Univerzitě Palackého v Olomouci (FF_2013_017), díky kterému mohla tato práce vzniknout.

OBSAH

ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Osobnost	10
2 Vývoj osobnosti	12
2.1 Zdroje utváření osobnosti	12
2.2 Procesy utváření a vývoje osobnosti	13
2.3 Teorie vývoje a zrání osobnosti	13
2.3.1 Teorie kognitivního vývoje Jeana Piageta	14
2.3.2 Psychosociální vývojová teorie „osmi věků člověka“ Erika H. Eriksona	16
2.3.3 Objektívní vztahy a teorie vztahové vazby	19
3 Zralá osobnost	24
4 Sociální zralost	28
4.1 Keganova teorie sociálního zrání osobnosti	29
5 Psychodiagnostika a diagnostické metody	32
5.1 Projekce a projektivní metody	33
5.1.1 Apercepčně-vizuální projektivní metody	35
5.2 Diagnostika sociální zralosti	38
6 Alexithymie	42
6.1 Druhy alexithymie	43
6.2 Teorie vysvětlující vznik alexithymie	44
6.3 Diagnostika alexithymie	46
VÝZKUMNÁ ČÁST	48
7 Výzkumný problém a cíle práce	49
7.1 Hypotézy	50
8 Metody sběru dat	52
8.1 Test sociálního zrání	52
8.1.1 Diagnostika sociálního zrání osobnosti ABI - výchozí zdroj pro tvorbu nově vznikající metody Test sociálního zrání	53
8.1.2 Popis projektivního materiálu Test sociálního zrání	54
8.1.3 Průběh administrace Testu sociálního zrání	58
8.1.4 Skórování Testu sociálního zrání	59
8.2 Toronto Alexithymia Scale	68

8.3	Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti	69
8.4	Rosenzweigův obrázkový frustrační test	71
9	Průběh sběru dat a etické náležitosti výzkumu	73
10	Výzkumný soubor	75
11	Zpracování získaných dat	76
11.1	Metody zpracování a analýzy dat.....	76
11.2	Základní statistické ukazatele pilotní studie Testu sociálního zrání	77
11.3	Posouzení alexithymických rysů a testování stanovených hypotéz vztahujících se k alexithymii.....	81
11.4	Posouzení souvislosti výsledků TSZ s věkem probandů a testování hypotézy o souvislosti věku probandů se sociální zralostí	85
12	K platnosti hypotéz.....	87
13	Diskuze.....	89
14	Závěry	95
15	Souhrn	96
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	99
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY	101
	PŘÍLOHY	106
	Příloha 1: Formulář zadání BcDP	
	Příloha 2: Abstrakt v českém a cizím světovém jazyce	
	Příloha 3: Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu	
	Příloha 4: Záznamový list	
	Příloha 5: Skórovací list	
	Příloha 6: Ukázka projektivního materiálu ABI	
	Příloha 7: Ukázka projektivního materiálu TSZ	
	Příloha 8: Starší pojetí vývoje sociální zralosti podle Kegana	

*„Zralost člověka se ukazuje mimo jiné v tom,
jak dokáže zvládat své vztahy.“*

Anselm Grün

ÚVOD

Sociální zralost, jakožto určitá charakteristika člověka, vystihuje jeho schopnost jednat s druhými, porozumět společnosti a lidem v ní, napomáhá také člověku pochopit a vzít si za své normy a pravidla společnosti. Jelikož jsme lidé, kteří žijí a fungují v rámci určitého společenství, jsou pro nás tyto vlastnosti jistě důležité a hodí se nám. Potažmo lze říci, že být sociálně zralou osobností nám ulehčuje fungování ve společnosti. Sociálně zralými se nerodíme, v sociálně zralou bytost se vyvíjíme postupně, s tím jak uzráváme. Je také důležité si uvědomit, že ne všichni lidé jsou stejně sociálně zralí, a ne každý člověk tedy musí nutně dosáhnout ve svém vývoji stupně, který bychom označili jako sociální zralost.

V této práci se budeme zabývat vývojem a pilotním ověřením nově vznikající projektivní metody zaměřené na vybrané aspekty sociálního zrání osobnosti.

V teoretické části této bakalářské práce se budeme blíže věnovat problematice osobnosti a její zralosti, představeny budou různé popisující vývoj osobnosti a sociálního zrání. Dále bude přiblíženo tématu psychodiagnostických metod s obsáhleším zaměřením na apercepční projektivní metody a metody sloužící k diagnostice sociální zralosti. Věnovat se budeme věnovat také tématu alexithymie.

Ve výzkumné části práce bychom rádi představili na Katedře psychologie v Olomouci nově vznikající projektivní metodu „Test sociálního zrání“ (TSZ), popsali její systém skórování a základní psychometrické parametry. V rámci výzkumné části dále budou porovnány některé ukazatele TSZ s metodou měřící rysy alexithymie ze účelem posouzení výskytu těchto rysů u námi sledovaného vzorku populace a zjištění zda a jakým způsobem mohou tyto rysy souviset se získanými daty. Nakonec bychom také rádi zhodnotili naše zkušenosti s použitím TSZ a zvážili možnostmi jeho dalšího rozvoje.

Tato práce vznikla za podpory projektu „Sociální zrání osobnosti“ podpořeného studentskou grantovou soutěží na Univerzitě Palackého v Olomouci (FF_2013_017). Jde o analýzu části dat v rámci obsáhlejšího výzkumu, který se věnuje ověření a rozvoji metody Testu sociálního zrání osobnosti (TSZ).

TEORETICKÁ ČÁST

1 Osobnost

Ještě než se budeme věnovat problematice samotného zrání a zralosti osobnosti, rádi bychom se pokusili o stručné nastínění toho, co je osobnost.

V běžné řeči slovo osobnost obvykle bývá používáno v hodnotícím, případně deskriptivním významu. Vyjadřuje se jím dojem, jaký daný člověk vyvolává u druhých, tedy míra společenské přitažlivosti. Osobností výraznější nebo významnější, popř. „skutečnou osobností“ bývá označován jedinec, který je něčím pozoruhodný, výrazný, vynikající. Ve spojení s nějakým adjektivem pojem osobnost bývá používán k popsání dominující charakteristiky jedince, který pak v tomto smyslu může být např.: agresivní osobností, lehkomyšlnou osobností apod. (Hall, Lindzey, 1997; Říčan, 2007).

V oblasti psychologie je však tendence k o něco širšímu a složitějšímu pohledu na osobnost.

Ač v užívání pojmu osobnost existuje v psychologii víceméně shoda, jedná se o pojem natolik obsáhlý, že jej není možné jednoduše a jednoznačně definovat nějakým stručným výrokem. Jak naznačují např. Hall a Lindzey (1997), současná psychologie zatím nemá skutečné paradigma. Existuje tak množství více či méně systematických idejí o povaze osobnosti, množství různých definic a rozdílných formálních uchopení jednotlivých autorů, avšak žádné z nich doposud nezískalo dominantní a všemi uznávané postavení. A tak můžeme říci, že každá z definic osobnosti je tedy spíše snahou o výčet jejích nejpodstatnějších znaků, vyjadřující tak určitá teoretická východiska jejích autorů, případně program a zaměření výzkumu (Balcar, 1991; Blatný et al., 2010).

V některých pojetích (např. diferenciální psychologie) se pojmem osobnost rozumí psychická individualita jedince, tedy osobitost, odlišnost jednoho člověka od jiných. Velmi silně je tento význam slova osobnost zakotven např. v angličtině, kde slovo „personality“ může vyjadřovat dokonce svéráz věcí, nejen lidí. Snad v souvislosti s tím velikán ve výzkumu individuálních rozdílů a anglicky píšící klasik Raymond Cattell definuje osobnost jako to, co působí individuální rozdíly mezi lidmi (Říčan, 2007).

V biofyzických přístupech pak bývá osobnost nahlížena jako struktura nebo uspořádání celku psychiky a přistupuje se k ní jako k organickému konstitučnímu základu, který lze podobně jako v anatomii a fyziologii rozčlenit na relativně samostatné složky,

z nichž každá má určitou funkci, a ty pak měřit, popsat a shrnout do podoby konkrétního osobnostního profilu (Cakirpaloglu, 2012).

Osobností, její skladbou, jednotlivými procesy, vztahy a vývojem se zabývá psychologie osobnosti a klinická psychologie. Psychologie osobnosti se přitom soustřeďuje spíše na tzv. normální, zdravé lidi, zatímco její aplikovaná odnož, psychologie klinická, se zabývá psychickými, behaviorálními a dalšími osobnostními odchylkami a stavy, majíc přitom za cíl nejen uchopit, ale hlavně snažit se nalézt způsob, jak pomoci člověku k překonání obtíží jeho životní situace (Cakirpaloglu, 2012).

2 Vývoj osobnosti

Otázkou vývoje a zralosti se ve svých teoriích osobnosti zabývala celá řada autorů. V této kapitole budou nejprve popsány zdroje a procesy, které se podílejí na utváření osobnosti. Dále budou představeny některé vývojové teorie, které se vztahují k tématu sociálního zrání osobnosti. Konkrétně se bude jednat o teorii Jeana Piageta, která popisuje, jak se jedinec vyvíjí po stránce kognitivních procesů, dále pak o psychosociální teorii Erika H. Eriksona a o teorii objektivních vztahů a citové vazby.

2.1 Zdroje utváření osobnosti

Vývoj osobnosti je dlouhodobý a složitý psychosociální proces, na němž se podílí množství vnitřních a vnějších činitelů (Cakirpaloglu, 2012) a můžeme říci, že tak jako neexistují na světě dvě úplně stejné osobnosti, neexistují ani stejné vývojové podmínky a životní okolnosti pro různé lidi (Smékal, 2002).

Mezi **vnitřní činitele** vývoje, tak jak je popsal Cattell (1946), řadíme dědičné, vrozené, kongenitální a konstituční vlivy. Dědičné genové předpoklady vývoje dítě přebírá od svých rodičů, vrozené vlivy zahrnují případné genetické mutace nebo segregace, které mohou nějakým způsobem měnit původní dědičnou látku. Kongenitální vlivy zahrnují vlivy, které působí na jedince v prenatálním období vývoje - např. psychické podmínky a nezdravé látky, kterým je žena vystavena v době těhotenství, ovlivňují utváření nervové soustavy a mozkový potenciál nenarozeného dítěte. Konstituční vlivy sestávají z fyziologických a tělesných vlastností, které jedinec získává až v době po narození během života a podléhají částečným změnám, což může ovlivnit vývoj osobnosti. (Cakirpaloglu, 2012; Balcar, 1991).

U **vnějších činitelů** vývoje osobnosti se obvykle rozlišují zdroje a zprostředkovatelé vývoje. Hlavní zdroje představují fyzické okolnosti jedincova života, společnost a kultura. Zprostředkovatelé různých socializačních obsahů pak jsou primární a sekundární rodina, škola, různé formální a neformální skupiny, partneři, sociální status a v současné době také masmédiá. Díky nim v procesu socializace jedinec získává potřebné dovednosti, vědomosti, normy, postoje a další obsahy pro své zdárné zařazení

do chodu společnosti a zároveň se v těchto lidských podmínkách vyvíjí v jedinečnou osobnost (Cakirpaloglu, 2012).

K výše uvedenému Cattellovu dělení činitelů utvářejících osobnost je zároveň nutné poznamenat, že tyto se navzájem ovlivňují a působí jako komplementární soustava růstových podmínek a také že osobnost nelze chápat jen jako prostý produkt různých sil a vlivů, neboť v součinnosti s nimi má ústřední roli ve vývoji osobnosti také **autoregulace**, tedy aktivní podíl každého člověka na utváření sebe sama. Významnou roli v tomto smyslu hrají zejména ideační procesy a myšlení, aktuální potřeby a motivy, paměť, zkušenosti, morálka a cílevědomé úsilí člověka o vlastní růst (Cakirpaloglu, 2012).

2.2 Procesy utváření a vývoje osobnosti

Základními procesy, díky kterým probíhá utváření osobnosti a její vývoj, jsou biologické pochody zrání organismu a psychologické pochody učení (Balcar, 1991).

Zrání neboli maturace je předpověditelným následkem změn diktovaných genetickým programem, zákonitou posloupností evolučních změn ve stavbě a funkci organismu. Hlavní úlohu při tom má dozrávání nervové a hormonální soustavy, ke kterému dochází u různých jedinců rozdílnou rychlostí, a to jak celkově, tak také v souvislosti se zráním jednotlivých subsystémů, jejichž zrání je podmínkou nástupu jednotlivých psychologických funkcí a integrací. (Balcar, 1991; Říčan, 2007).

Psychický vývoj je u člověka nemyslitelný bez **učení**. Projevuje se přetrvávajícími změnami v činnosti jedince navozenými psychologickým účinkem podnětů a záměrně i nezáměrně vzniklých zkušeností (Balcar, 1991). Zrání představuje rozhodující limity toho, co se daný jedinec může v tom kterém věku naučit. Např. připravenost k osvojení abstraktních logických operací, jak bude ještě více rozebráno v následujících kapitolách, se dostavuje až po desátém roce věku (Říčan, 2007).

2.3 Teorie vývoje a zrání osobnosti

Pokud jde o vývoj osobnosti, mezi stávajícími teoriemi dominuje značná tematická diskrepance. Psychologové zabývající se otázkou vývoje osobnosti nejčastěji rozebírají

vývoj charakteru a Já-identity. Navzdory přínosu těchto teorií, je však třeba říci, že tyto teorie mají omezenou poznávací platnost, neboť osobnost vždy představuje mnohem více, než některá jeho složka nebo suma popisovaných složek.

2.3.1 Teorie kognitivního vývoje Jeana Piageta

Švýcarský psycholog Jean Piaget, vytvořil na základě svého dlouhodobého výzkumného pozorování dětí vývojovou teorii, která popisuje, jak se vyvíjí dětská schopnost myšlení od doby narození až po etapu rané dospělosti (např. Inhelder, Piaget, 1958). Podobně jako další vývojové teorie má i Piagetova teorie stadiální charakter podřízený určitým pravidlům. Pořadí sledu jednotlivých stádií je stálé a trvalé navzdory možnému zrychlení nebo zpomalení, ke kterému může docházet vlivem výchovy a kultury. Každé stádium vývoje je přitom výsledkem předešlých stádií, která do sebe jedinec integruje (Blatný et al., 2010). Jednotlivá Piagetem popisovaná stadia jsou vymezena stále diferencovanějšími a integrovanějšími strukturami zpracování zkušeností a přechod mezi nimi představuje vždy zásadní kvalitativní změny ve způsobu jedince myšlení, které ovlivňuje jeho odezvy na různorodé problémy. Vývoj poznávání jedince přitom směřuje ke stále větší objektivitě (rozlišování mezi světem vnějších podnětů a soukromým světem myšlenek a citů), k větší vzájemnosti (tj. schopnosti vnímat svět i z hlediska druhého člověka) a k větší relativitě. Funkcí osobnostního vývoje je osvojování rozdílu mezi zdáním a skutečností, mezi tím, jak věci vyhlížejí a jaká je jejich pravá podstata (Balcar, 1991).

Piaget ve své teorii stanovil pět stádií vývoje myšlení:

1. Senzomotorické stádium - od narození do 18. měsíce života, případně do 2 let

V tomto období děti poznávají svět pomocí pohybů a smyslů. Jejich senzomotorická činnost směřuje ale spíše k praktickému uspokojení, nikoli k poznávání jako takovému. Pro toto období je typické, že si dítě nedokáže ve svých představách zpřítomnit předměty nebo osoby v jejich fyzické nepřítomnosti. Pojetí trvalosti předmětu se vytváří až pozvolna. Ke konci tohoto období je dítě schopno chápat, že předmět nepřestává existovat, když jej nevidí, a že svět je tvořen předměty, které když jednou

schováme, můžeme znovu nalézt. V průběhu tohoto období se tedy objevují první vjemové konstanty: konstanta tvaru a velikosti (Blatný et al., 2010).

2. Symbolické období - 2. - 4. rok života

Symbolické období vývoje souvisí s nástupem řeči, kterou si dítě začíná postupně osvojovat. Objevuje se schopnost vizualizace předmětu prostřednictvím řeči nebo gesta a s rozvojem obrazových představ se vyvíjí také kresba a schopnost nápodoby. Významným znakem tohoto období je egocentrické myšlení a centralismus - dítě vnímá vlastní tělo jako střed všeho dění a všechno na něj zaměřuje (Blatný et al., 2010).

3. Předoperační stádium - 2/3 roky - 6/7 let

V tomto období podle Piageta dochází k rozvoji schopnosti operací, tj. myšlenkových procesů a postupů, sloužících ke zpracování informací, kterými jsou například klasifikace (třídění), inkluze (zahrnutí jednoho prvku do třídy prvků), abstrakce atd. Jednotlivé myšlenkové operace kladou různé požadavky na úroveň kognitivního vývoje a vyvíjí se postupně. Pro poznávání dítěte v předoperačním stádiu je charakteristický fenomenismus (svět je takový, jak je vnímá dítě) a egocentrismus (myšlení je zaměřené na jeden aspekt jevu nebo předmětu) (Blatný et al., 2010).

4. Stádium konkrétních operací - 7/8 - 11/12 let

Ve stádiu konkrétních operací dítě provádí konkrétní operace, které se vztahují přímo na předměty, např. klasifikace (třídění a řazení), logicko-aritmetické a časoprostorové operace. Dochází také k decentraci - dítě se již nesoustředí pouze na jeden aspekt předmětu nebo jevu (např. se nezaměřuje již jen na výšku sklenice, ale i na její šířku) a objevují se další vjemové konstanty, jako je např. schopnost zachování váhy, objemu a délky. V tomto období ale dítě ještě není schopno zobecňovat jevy a předměty a tvořit hypotézy (Blatný et al., 2010).

5. Období formálních operací - od 12 let

V posledním vývojovém období se objevuje schopnost abstrakce a formální (hypoteticko-deduktivní) myšlení. Dítě je také schopno zobecňování operací a tvorby hypotéz na základě práce s pojmy a uvažování v rovině pravděpodobností (Blatný et al., 2010).

Za zmínku také jistě v souvislosti s naším tématem stojí, že Piaget se kromě vývoje myšlení zabýval i **vývojem morálky**. Na základě studia dětské hry stanovil dva typy morálky, které na sebe vývojově navazují. Jako první se jedinec nachází ve stadiu **heteronomní** morálky, ve kterém se podřizuje pravidlům a příkazům dospělých. Jejich neuposlechnutí považuje za špatné. Záměry druhého člověka nedokáže brát ještě v úvahu a důležitý je pro něj jen viditelný výsledek. Jako druhé stádium Piaget zmiňuje stádium **autonomní**, ve kterém jedinec již přihlíží kromě důsledků jednání, také k záměrům aktéra. Zodpovědnost však není posuzována z objektivního, ale ze subjektivního hlediska (Blatný et al., 2010).

2.3.2 Psychosociální vývojová teorie „osmi věků člověka“ Erika H. Eriksona

Eriksonova teorie psychosociálního vývoje (Erikson, 2002), poprvé popsaná v díle *Dětství a společnost* v roce 1950, byla významně ovlivněna Freudovou psychoanalýzou a vychází z jeho psychosexuální vývojové teorie, kterou ale modifikuje a obohacuje. Erikson se totiž soustředil mnohem více na vliv širšího sociálního okolí jedince, nejenom na rodinu v nejužším významu a na prozkoumávání vlivu pudů na vývoj osobnosti, jako tomu bylo ve Freudově teorii (Říčan, 2007).

Eriksonovu teorii nazýváme epigenetickým pojetím vývoje. Ústředním tématem tohoto procesu je utváření osobní identity, úzce související s vývojem ega. Než se objeví zralé ego, musí člověk získat přiměřený pocit identity. Podle epigenetického principu se jedinec vyvíjí z entity, která není na počátku života diferencovaná, směrem ke stále širší diferenciaci a kvalitě ega, která se objevuje v následujících stádiích života a závisí od kvalit, vytvořených v předcházejících stádiích, budující se na nich. (Blatný et al., 2010; Hall, Lindzey, 1997). V každém z osmi stádií, které v Eriksonově teorii pokrývají celý život jedince a následují za sebou v určeném pořadí, se člověk vyrovnává s jedním hlavním úkolem, který před něj staví společnost a jehož řešení je zároveň umožněno jedincovým dosavadním psychosociálním vývojem, opírajícím se o růst a zrání celého organismu (Říčan, 2007). Pro každé ze stádií této teorie jsou charakteristické protikladné tendence (např. dosažení identity x zmatení rolí), které jsou zdrojem napětí, ale zároveň také růstu, pokroku a psychosociálních mohutností či ctností, které jedinec získává ve vývoji, pokud

je konflikt přiměřeně vyřešen. To, jaký bude konečný výsledek vývoje osobnosti, nezáleží jen na situačních podmínkách, ale také na vlastní volbě jednotlivce, jakým směrem se vydá. Aktivní přístup posouvá osobnost k dalšímu růstu, zatímco pasivní může komplikovat další proces vývoje a způsobovat jedinci psychické a sociální potíže (Cakirpaloglu, 2012; Carver, Scheier, 2000).

Osm vývojových stádií podle Eriksona:

1. Bazální důvěra x nedůvěra - období novorozence

V nejtětlejším období vývoje jedince hraje důležitou úlohu matka. Na základě způsobu, stálosti a předvídatelnosti, s jakou matka pečuje o dítě, a na základě kvality vztahu, který mezi ní a dítětem vzniká, si dítě vytváří bazální pocit důvěry - důvěry v tuto pečující osobu a na základě toho posléze i v život samotný a sebe sama. Z této bazální důvěry, pokud v jedinci vznikne, se rozvíjí i identita. Tato životní etapa je podle Eriksona jedinečnou příležitostí k osvojení ctnosti naděje; u koho se to nepodaří, ten může být v pozdějším životě ohrožen sklonem ke smutku a zklamání, svou vlastní nedůvěrou, neschopností spolehnout se na druhé v situaci, kdy je to nezbytné (Říčan, 2007; Langmeier, Krejčířová 2006; Blatný et al., 2010).

2. Autonomie x pocity studu, zahanbení a pochybnosti - období batolete

V tomto období se dítě učí sebekontroli, učí se ovládat vyměšování, pouští se do nových činností, jako je mluvení a chůze. Ze strany rodičů je důležité přiměřeně pevné vedení, stanovení pravidel a pořádku. V dítěti se rozvíjí vůle. Rodiči se pocit autonomie při zvládnutí požadavků však souvisí s možnostmi svobodné volby. Pokud ji rodiče díky svému příliš protektivnímu chování nebo nadměrným trestům dítěti neumožní, mohou se v něm objevit pocity studu, zahanbení a pochybnosti, které pak negativně ovlivňují i rozvoj pocitu nezávislosti v prožívání a jednání po celou dobu jeho dalšího života (Blatný et al., 2010).

3. Inicitaiva x vina - předškolní období

V předškolním období je ústřední činností dítěte hra a pohyb. Základním vývojovým úkolem tohoto období je rozvinutí iniciativnosti, která se má upevnit v trvalou vlastnost. Iniciativa se váže ke každému činu, každé aktivitě, které se jedinec věnuje. V tomto období se také u dítěte rozvíjí svědomí, které s sebou nese pocity zodpovědnosti a poslušnosti. V případě, že se rodiče snaží až příliš regulovat iniciativní dětské chování,

dostávají se do popředí pocity viny, které mohou člověka provázet po celý jeho život. V důsledku toho pak existují lidé s neuroticky přecitlivělým svědomím, které pak po celý život podlamuje jejich iniciativu. Častým jevem pak je tzv. infantilní svědomí, díky kterému člověk dodržuje doslovně příkazy a zákazy, tak jak mu byly vštípeny v dětství, a podléhá výčitkám svědomí, když je nedodrží. Opačným důsledkem, který může vzniknout na základě nezvládnutí vývojového úkolu tohoto období, jsou lidé bez svědomí, nebo se svědomím zakrnělým, tzv. anetičtí psychopati (Říčan, 2007; Blatný et al., 2010).

4. Příčinnivá píle a snaživost x pocity méněcennost - školní období

Se vstupem do školního období dítě přechází od hry k produktivním činnostem, které vyžadují dovednosti a správné užívání nástrojů - učí se s nimi zacházet, osvojuje si různé vědomosti a rozvíjejí se v něm tak základy různých schopností. Klíčovým se stává rodící se pocit kompetence. Úspěch vyvolává v dítěti radost a podporuje jej v další činnosti, z neúspěchů se rodí pocity méněcennosti, které bývají ještě zesíleny srovnáváním s vrstevníky. Toto období je obzvláště důležité ze sociálního hlediska; dítě si začíná uvědomovat rasové nebo sociální rozdíly, dochází k výraznému zaměření na vnější svět, a to zejména na skupinu vrstevníků (Drapela, 2011; Blatný et al., 2010).

5. Identita x difuze rolí - adolescence

Věk dospívání je etapou, ovlivněnou především hledáním vlastní identity a bojem proti ohrožujícím pocitům nejistoty o své vlastní roli mezi lidmi. Dospívající člověk hledá odpovědi na otázky po smyslu a po tom, kým vlastně je. Vnitřní problémy, které řeší, se týkají často porovnávání toho, jaký je v očích ostatních a jakým se cítí být sám o sobě (Langmeier, Krejčířová, 2006). Erikson se domnívá, že v žádném jiném období života nejsou si tak těsně blízko příslib objevení sebe samého a hrozba ztráty sebe samého. Do tohoto období také spadá vytváření vlastního žebříčku hodnot, pohled na společnost bývá však často do velké míry ovlivněn ideologicky (Blatný et al., 2010).

6. Intimita x izolace - mladá dospělost

Období mladé dospělosti není jen pokračováním dříve dosažených vývojových výsledků, ale má také své specifické problémy, které vyžadují jít dále za výsledky dřívějších etap vývoje. Mladý dospělý stojí před vývojovým úkolem vzdání se toho, o co nedávno tolik usiloval - vlastní totožnost, kterou má nechat splynout s totožností druhého člověka v pravé intimitě (Langmeier, Krejčířová, 2006). To znamená odevzdání se těsným

citovým vztahům bez strachu, že člověk ztratí sám sebe nebo „rozpustí“ svou identitu, a vyvinutí morální síly vytrvat v nich, navzdory vyžadovaným obětem a kompromisům. Taková forma intimity tedy obsahuje závazek, může být vyjádřena sexuálně a zároveň může pomoci vyjasnit si vlastní identitu prostřednictvím identifikace s druhým člověkem (Drapela, 2011). Nebezpečím tohoto stádia je pocit izolace, vyhýbání se všem stykům, které nutí k intimitě. Na druhé straně existují ale i partnerské vztahy, které sahají až k izolaci a překážejí oběma partnerům v úspěšném dosažení cíle, který na ně čeká v dalším vývojovém období (Langmeier, Krejčířová 2006).

7. Generativita x stagnace - dospělost

Správně žijící člověk má v této etapě života své těžiště mimo sebe sama (Říčan, 2007), lidé se zapojují do společnosti, aby vytvářeli něco hodnotného, dochází k předávání zkušeností dalším generacím prostřednictvím péče o vlastní potomky, ale také hmotné statky, umělecká díla nebo tvůrčí myšlenky (Drapela, 2011). Pokud je však člověk zaměřený příliš na své vlastní potřeby a zájmy a není ochoten se věnovat produktivní aktivitě, dochází ke stagnaci jeho vývoje (Blatný et al., 2010).

8. Integrita ega x zoufalství - stáří

Ani v pozdní dospělosti a stáří člověk není bez vývojových úkolů: mělo by v něm dojít k integraci všech zkušeností a událostí z předešlých období. Zralý věk je dobou hledání smyslu a řádu, dobou moudrosti a smíření s minulostí i budoucností (Říčan, 2007). Nicméně pokud se člověk ve stáří nemůže na svůj život ohlédnout s pocitem dobře vykonaného díla a osobního naplnění, nastupují pocity zoufalství (Drapela, 2011); nedostatek integrace se pak ohlašuje strachem ze smrti (Langmeier, Krejčířová, 2006).

2.3.3 Objektívni vztahy a teorie vztahové vazby

Vztah k sobě samému a vnímání vlastního Já se odráží v kontaktu s druhými a způsob, kterým jedinec organizuje vztahy ve svém životě, není oddělitelný od jeho pohledu na sebe sama, jeho prožitků vlastních potřeb, motivačních a emočních psychických procesů. Charakter kontaktu a způsob, jakým se druzí lidé vztahují k jedinci, ovlivňuje jeho prožitek sebe sama a hodnocení vlastního Self. Člověka definuje způsob,

jakým je s druhými lidmi. Nikoho tedy nelze pochopit (natož pak stanovit úroveň sociální zralosti) odděleně od jeho vztahů s druhými lidmi. (Fonagy, Target, 2005, in Lečbych, 2013).

Propojení konceptů týkajících se vnímání vlastního Self a vnímání a hodnocení vztahů k druhým osobám nacházíme například v teorii objektních vztahů a na ni navazující teorii vztahové vazby neboli attachmentu (Lečbych, 2013). Tyto teorie velmi dobře popisují, jak se vyvíjí jedinec v rámci raných vztahů a také zmiňují, jakým způsobem tento raný vývoj může následně ovlivňovat jednání (a s tím také související úroveň sociální zralosti) člověka v dospělosti.

Teorie objektních vztahů

Teorie objektních vztahů pochází ze způsobu psychoanalytického uvažování o fungování lidské psychiky. Pojem objektní vztah lze definovat jako interakci jedince mezi jeho vnitřními (fantazijními) obrazy druhých lidí a vnějšími (pozorovatelnými) objekty (Greenberg, Mitchel, 1983, in Lečbych, 2013) a zároveň jako vztahy jednotlivce s ostatními lidmi, kteří se označují jako objekty (Hall, Lindzey, 1997).

Základ teorii objektních vztahů položila **Margareta Mahlerová** ve své knize „Psychologický zrod dítěte“ (2006), kde se svými kolegy Fredem Pinem a Ani Bergmanovou popsala teorii separačně-individuačního procesu, týkajícího se mentálního vývoje v prvních třech letech života dítěte, opírajíc se o dlouhodobé systematické pozorování interakce mezi matkami a dětmi. Podle Mahlerové se dítě nachází na počátku svého života ve stavu úplné závislosti na matce a mezi sebou a matkou přitom nerozlišuje. Až s postupným zráním, které Mahlerová popisuje v několika dílčích subfázích, u dítěte probíhá proces diferenciací, označovaný také jako zrození nebo líhnutí. (Plháková, 2006). Jeho výsledkem je v optimálním případě vznik odděleného, konstantního a diferencovaného prožitku vlastního Self, zrodu první osobní identity, subjektivního pojetí toho, kdo jsem a jakou mám hodnotu, a stejně tak odděleného, konstantního a diferencovaného prožitku druhých osob. Tato diferenciací self a druhých osob je předpokladem tzv. objektové stálosti, což na jedné straně znamená vědomí, že objekt existuje, i když není bezprostředně vnímán, ale také schopnost tolerovat mnohoznačné a polaritní emoce, integrovat láskyplné i hostilní pocity, pozitivní i negativní vlastnosti druhých. Zároveň v sobě tato diferenciací nese překonání vnímání druhého člověka pouze jako objektu, sloužícího pouze k uspokojení vlastních potřeb (Lečbych, 2013).

V souvislosti s tématem teorie objektních vztahů a zafixování možných nezralých způsobů psychických obran a jednání, které mohou ústít v některých případech až do vývoje poruchové osobnosti, považujeme také za nutné alespoň zmínit problematiku spojenou s introjekcí, kterou popisuje Kernberg. Dalším významným teoretikem, jenž přispěl k teorii objektních vztahů, pak je také Kohut, který se věnoval popisu vlivu zkušeností se vztahovými osobami na charakter Self. Důležitost kvality raných vztahů s dítětem a pečující osobou na pozdější interpersonální interakce, utváření vlastního self (a potažmo pak také na úroveň dosahované zralosti osobnosti) jen podtrhují studie o deprivaci v raném věku, tak jak je popisuje např. Matějček, Bowlby, Spitz a další autoři. (Lečbych, 2013). V rámci rozsahu této práce však není možné tato témata detailněji rozpracovávat.

Teorie vztahové vazby

Teorii vztahové vazby, citového přilnutí neboli attachmentu rozpracoval John Bowlby (2010) na základě pozorování podobností mezi chováním a prožíváním dětí a kvalitou vztahu k jejich rodičům. Jeho teorie pak dále experimentálně ověřovala Mary Ainsworthová, která také položila základy kategorizace typů vztahové vazby. Dětila jí na vazbu bezpečnou, úzkostnou a vyhýbavou (Lečbych, 2013).

Pod pojmem vztahová vazba rozumíme jedinečné citové pouto mezi dítětem a pečující osobou, kterou je nejčastěji matka, vztah vznikající na základě bazální důvěry či nedůvěry mezi těmito jedinci, vytvářející pak základnu pro budování komplexních vztahů v pozdějším věku. (Lečbych, 2013).

Pokud je jedinec v dětství v interakci s ranými vztahovými osobami, které jsou dostupné a podporující, dochází ke vzniku bezpečné vztahové vazby. Pokud je u dítěte nasycen pocit bezpečí, dítě je klidné a má pevnou podporu, která při opakovaných expozicích zvnitřní a stává se pak základem sebepodpory dítěte. Bezpečná citová vazba je úzce spojena s pocitem jistoty a bezpečí v intimních vztazích, s důvěrou v partnerovu lásku a podporu. Zároveň je také důležitým předpokladem pro duševní zdraví. (Lečbych, 2013).

V závislosti na charakteru prožívané interakce s ranou vztahovou osobou rozlišujeme 4 typy citové vazby. V rámci každého z těchto typů budou popsány projevy jedince, který se v tomto druhu vazby nachází, větší pozornost přitom bude věnována projevům, jaké mají jednotlivé druhy vazby v období dospělosti.

Jistý typ citové vazby

Děti s jistým typem citové vazby prožívají vztahovou osobu jako tzv. jistou základnu, k níž se mohou vždy s jistotou vrátit.

Později jako dospělí mají tito lidé schopnost regulace svého prožívání, reflexe jednání a afektů druhých osob, prožívají méně stresu, jsou stabilnější (Obegi, Berant, 2009). Prožívaný pocit bezpečí pramení sice primárně z dobré rané vývojové zkušenosti, ale může být dán i významným vztahem, který osoba získala třeba až v pozdějším období života na základě jiného vztahu (milostného, přátelského, terapeutického) (Vavrda, 2005; Macek, 2006, in Lečbych, 2013).

Úzkostný (nadměrně zaujatý) typ

Tento typ připoutání je charakteristický vyšší úzkostí a závislostí dětí na pečující osobě. Matky těchto dětí se sice nebrání fyzickému kontaktu s dítětem, ale ve srovnání s matkami s bezpečnou vazbou k dětem reagují méně citlivě na dětský pláč a vystupují méně empaticky. Jejich chování osciluje mezi laskavostí, vřelostí a odmítáním dítěte, je více emočně labilní (Lečbych, 2013).

V dospělosti jsou lidé s touto vazbou často pohlceni emocemi, bývají zaujati negativními postoji ke vztahové osobě, působí úzkostně, ustrašeně a závisle (Lečbych, 2013).

Vyhýbavý (distancovaný typ)

Matky těchto dětí obvykle charakterizuje menší fyzický kontakt s dítětem nebo jeho odmítání, nejasná komunikace. Dítě od dětství potlačuje emoce, až s nimi ztrácí kontakt. Toto ignorování emočního života strukturuje falešné Self, které plní ochránce před očekávanou hrozbou z okolí, dítě se učí vyhovět požadavkům okolí více, než vlastním potřebám. Může se u něj objevovat tendence k perfekcionismu a péči o rodiče, neboť dítě je chváleno za nezávislost, samostatnost, povrchní adaptaci v předčasné roli dospělého (Winnicot, 1998, in Lečbych, 2013).

Dospělý člověk s tímto typem vazby může znehodnocovat význam vztahů a zachovávat si odstup od intimních vztahů, je charakteristický emočním chladem, zdůrazňováním síly a nezávislosti. Vyhýbá se afektům a emočně nabitým vztahům (Lečbych, 2013).

Bázlivě vyhýbavý typ vazby

Tento typ vazby popsala Mainová a Solomonová (1990, in Lečbych, 2013), které si u dětí s výraznými traumatickými zkušenostmi, jakými je týrání nebo zneužívání, všímaly bizarního chování.

V dospělosti jsou vztahy takovýchto lidí poznamenány dezorganizovaností, chaosem a nepředvídatelností. Navzdory tomu, že se třeba trápí ve vztahu s nějakou osobou, nedovedou ji opustit, trápí se často pocity viny, nejsou si jistí ve svém jednání. Tento typ vazby je zároveň významným prediktorem duševních poruch (Lečbych, 2013).

3 Zralá osobnost

Navzdory tomu, jak často se můžeme v každodenním kontaktu setkat s používáním pojmů „ne/zralá osobnost“, „ne/zralý člověk“ (případně „sociálně ne/zralá osobnost“), tyto termíny nepatří k dostatečně rozpracovaným a jasně vydefinovaným. Kritéria pro posuzování zralosti bývají často v různých kontextech lidského zaměření a oborech stanovována odlišně. Jiný pohled na zralost se nabízí z biologického hlediska, jiný přináší legislativní kontext a zcela odlišné požadavky může klást kontext sociální. Stejně tak svůj vliv na chápání a používání těchto pojmů mají kulturní a historické aspekty. V odborné psychologické literatuře (jak již bylo naznačeno výše) rovněž existuje množství různých výkladů toho, co v rámci jednotlivých koncepcí osobnosti znamená dosažení zralosti. V cizojazyčných odborných periodících je publikována celá řada studií, zabývajících se měřením úrovně zralosti a jejího vztahu k nejrůznějším dalším psychologickým veličinám, avšak s původem v rozličných teoretických uchopeních. Stále zde není k dispozici žádná spolehlivá teoretická základna, která by odrážela empirická zkoumání a spojovala jejich jednotlivé výstupy; která by umožňovala jasné operování s touto psychologickou kategorií. (Vrtělová, 2008).

Hlubkovou analýzou pojmu zralost a dalších souvisejících pojmů v různých teoretických kontextech se u nás zabývala Kateřina Vrtělová ve své rigorózní práci (2008). Velmi pěkným a přehledným způsobem v ní shrnuje, co v rámci různých koncepcí vývoje osobnosti zralá osobnost znamená, a v závěru také poskytuje souhrnný přehled kritérií zralé osobnosti, ve kterém spojuje dohromady vzájemně se podobající charakteristiky z pohledu různých autorů. Tento souhrn z její práce přejímáme a uvádíme v tabulce 1 a 2.

Tab. 1 Přehled teorií osobnosti a jejich kritéria zralosti

Autor	Teorie	Kritérium zralosti
S. Freud	Psychoanalytická teorie	Dosažení genitálního stádia
E.H. Erikson	Psychosociální teorie vývoje	Dosažení integrity (ctností je moudrost)
C.G. Jung	Analytická psychologie	Dosažení individuace
A. Maslow	Hierarchie potřeb	Dosažení sebeaktualizace

Autor	Teorie	Kritérium zralosti
V.E. Frankl	Logoterapie	Dosažení vůle ke smyslu
A. Bandura	Sociálně kognitivní teorie	Dosažení pěti schopností (zvláště self-efficacy a observační učení)
G.W. Allport	Systematický eklecticismus	Dosažení poznávajícího „já“ (konečné stádium propria)
C.R. Cloninger	Sedmidimenzionální model osobnosti	Dosažení tvořivého charakteru

Tab. 2 Souhrnný přehled kritérií zralé osobnosti

Kritérium zralosti	Popis chování
Emocionální stabilita a pocit spokojenosti	pocit subjektivního uspokojení, sebedůvěry, úspěšnosti, schopnost akceptovat frustraci, relativní svoboda od symptomů tenze, zvládnuté emocionální zdroje, schopnost vyrovnat se z úzkostí, mobilizace obranných mechanismů, schopnost relaxace, vědomí svých citů, svoboda v projevování emocí, schopnost přijmout rozporuplné pocity
Správné sebehodnocení, pocit identity a integrity	vědomí sama sebe, pozitivní sebeúcta, zdravý sebeobraz a identita - jednota faktického a ideálního já, organizovaná jednotná struktura a dynamická rovnováha psychických procesů, užívání osobních kritérií k vlastnímu hodnocení, vědomé zvážení svých možností a schopností, schopnost vzhledu, znalost svých limitů, realistické dosažitelné plány, chování směřující k přežití a realizaci hodnot
Nezávislost a autonomie	spoléhání spíše na vlastní strukturu hodnot než na vnější situaci, být svobodný ve vyjádření vlastního názoru, spoléhat se na své myšlení, odolávat sociálnímu tlaku, přijetí odpovědnosti za své chování, přijímání následků své volby, důvěřovat vlastnímu organismu, materiální soběstačnost, vlastní prostor, schopnost trávit volný čas sám, nezbytný v dětství nabytý pocit jistoty a bezpečí
Adekvátní vnímání reality	správné a realistické vnímání skutečnosti a schopnost čelit jí, být v kontaktu s realitou a nechat se vést fakty, řídit se zkušenostmi a zvažovat situaci, spoléhat spíše na důvody než na emoce, přijímat praktická rozhodnutí ve vztahu k vnímané situaci, žít současností a užívat si teď a tady
Sociální adaptace	přizpůsobivost individua měřena sociálními normami, užívání sociálních dovedností, schopnost udržet dlouhotrvající přátelské vztahy založené na vzájemném respektu, konstruktivní uchopení nepřátelství, schopnost intimního vztahu, dávat a přijímat lásku a něhu, schopnost empatie, spolupráce, vyspělé jednání vůči nadřízeným, přijímání a poskytování rady, vedení a předávání zkušeností, být asertivní, přátelský, spontánní, spolehlivý, dovolit si nesouhlasit, neobávat se prohry, nebýt paralyzovaný soudem druhých

Kritérium zralosti Popis chování	
Seberealizace	růst, vývoj, sebeaktualizace, rozvoj vlastního potenciálu, schopnost vykonávat produktivní práci a pociťovat její užitečnost, rozvoj smysluplnosti, zlepšování svých životních podmínek, flexibilní a otevřený přístup k novým situacím, schopnost pozitivního vztahování k životním zkušenostem a učení se z nich, cílevědomé rozšiřování orientace v prostředí, usilování o zlepšení sebe sama a dosažení moudrosti, dávat význam svému životu
Morální dimenze	morální jednání, zvládnuté kognitivní schopnosti a emocionální zdroje, užívání sociálních dovedností, užívání principů a zásad, respektování druhých, rozvoj smysluplnosti

Pro přiblížení tématu zde také nabízíme, jak pojem zralosti uchopuje Langmeier a Krejčířová ve své Vývojové psychologii v rámci výkladu období časné dospělosti (2006, 169):

„Za jedno z kritérií dospělosti bývá udáváno dosažení osobní zralosti. Člověk je obvykle pokládán za zralého, když po dokončení dospívání přejímá plnou osobní a občanskou odpovědnost, začíná být ekonomicky nezávislý a navíc přispívá k rozmnožování obecných statků, rozvinul plně své osobní zájmy, ustavil legalizovaný vztah k životnímu partnerovi a přejal očekávané výchovné úkoly vůči svým potomkům a na druhé straně se přizpůsobuje svým stárnoucím rodičům.“

Ve shodě s Englishem a Pearsonem (1963) dále Langmeier s Krejčířovou charakterizují vlastnosti zralého člověka:

- 1) má být schopen vykonat přiměřené množství práce každý den, aniž by byl nadměrně unaven, a má pociťovat, že jeho práce je užitečná;
- 2) má být schopen udržovat dlouhotrvající přátelství k několika bližším přátelům;
- 3) má mít dobrou sebedůvěru – nemá tedy být stále týrán pocity viny nebo trpět nerozhodností;
- 4) má jednat s každým člověkem s náležitými ohledy a bez předsudků;
- 5) má být schopen běžného heterosexuálního styku bez pocitů viny a bez zábran a má přitom umět dávat i přijímat lásku a něhu;
- 6) má zvyšovat svůj zájem o blaho lidí ve stále širším okruhu – tedy o blaho vlastní, blaho rodiny, přátel, obce, státu a národa i obecné blaho lidstva;
- 7) má mít zájem o zlepšování svých životních podmínek, aniž by tak činil na úkor druhých členů společnosti;
- 8) má být schopen změnit práci ve hru, v odpočinek, v četbu, v radost z přírody, z poezie, z hudby a umění;

- 9) má se umět oprostit od nežádoucího napětí, když vykonává své denní povinnosti a když se vyrovnává s překážkami;
- 10) má být spolehlivý, otevřeně mysli, ochoten usilovat o zlepšení sebe sama a o dosažení moudrosti;
- 11) má mít zájem o předávání svých těžce získaných vědomostí mladším.
(English, Pearson, 1963, in Langmeier, Krejčířová, 2006).

Diskutovanou otázkou také je, kdy individuum ukončuje svůj mentální vývoj a zda se vůbec tento vývoj do konce života zastaví, neboť tento vývoj je zcela individuální a u každého jedince odlišný. Někteří lidé se stávají vysoce zralými osobnostmi v životě mnohem dříve, než jiní. Ač se osobní zralost obvykle spojuje s obdobím časně a střední dospělosti, nejčastěji s věkem od 20 do 30 let (Langmeier, Krejčířová, 2006), neznamená to, že zralost musí nutně přijít s věkem. Zrovna tak tomu může být spíše na základě uvědomění a pochopení, které se rodí z individuálního vnímání a kognitivní zkušenosti. „Být zralý nemusí bezpodmínečně znamenat plně dokončený růst individua. Znamená to kombinaci mnoha aspektů, mezi něž patří, mimo jiné, věk, uvědomění, inteligence, schopnost dělat rozhodnutí a další.“ (Yayaram, 2010, in *Maturity of Mind and Adult Behavior*, nedat.).

4 Sociální zralost

Stejně tak, jako pojem obecné zralosti osobnosti, i termín zralosti sociální s sebou nese problém s nepříliš jasným zakotvením svého obsahu. V tomto případě tomu však není v důsledku velkého množství teorií a navzájem odlišných definic, ale právě naopak; v českém prostředí byla tematika sociální zralosti dosud spíše na okraji odborného zájmu.

Jednu z mála v české literatuře odborně podložených definic sociální zralosti nalézáme v Základech psychologie pro učitelské studium na FF (Osladilová, Homola, Jochmanová, & Papica, 1982). Papica v nich sociální zralost popisuje jako realizační výstup procesu socializace a označuje ji za komplex předpokladů jedince daného věku a pohlaví v dané situaci zvládnout požadavky společnosti na relativně očekávané úrovni. Sociální zralost podle něj zahrnuje nejen sociální responsivitu, což značí schopnost pohybovat se v interpersonálním poli, ale i personální kontrolu, tj. schopnost řídit a usměrňovat své chování (Osladilová et al. 1982).

V této publikaci dále také Osladilová uvádí **Schafferova kritéria sociálně zralé osobnosti** (Schaffer 1965, in Osladilová et al. 1982):

- 1) Sociálně zralá osobnost dosáhla relativního osvobození z převládající závislosti na rodičích a vrstevnících, nehledá již bezpečí v dětské závislosti na druhých, ani nepodléhá adolescentním vzpourám a výbuchům.
- 2) Pociťuje zodpovědnost ze sebe a své jednání.
- 3) Dosáhla sociální senzitivnosti (schopnosti sympatií) do takové míry, že může integrovat své potřeby a akce s potřebami a právy druhých a že může efektivně komunikovat v sociálních situacích. Rozvoj adekvátní sociální senzitivnosti přitom však vyžaduje prožitky sympatií druhých a zkušeností úspěchu a neúspěchu.
- 4) Sociálně zralá osobnost je schopna setkávat se s různými situacemi bez ztráty základních morálních hodnot.
- 5) Dosáhla sociálního přizpůsobení v tom smyslu, že je motivována při volbě partnerů druhého pohlaví spíše nebiologickými faktory.
- 6) Sociálně zralá osobnost se efektivně podílí na sociálních vztazích v souhlase se svými osobnostními zvláštnostmi, potřebami, tužbami, stejně jako s potřebami sociální skupiny.

Hartl (2004) sociální zralost definuje jako společenskými normami vyžadovanou míru socializace, která se projevuje v postoji vůči sociálnímu prostředí.

Další zmínku o sociální zralosti pak nacházíme např. na internetových stránkách Národního monitorovacího střediska pro drogy a drogové závislosti (2005), kde sociální zralost definují jako „společenskými normami vyžadovanou míru začlenění se do společnosti a schopnost adekvátně zvládat různé sociální role“. Zdůrazněno zde je, že sociální zralost není pouze pasivním přizpůsobením se určitému sociálnímu kontextu, ale aktivním jednáním v něm, a že může být charakterizována např. úspěšným naplňováním sociálních rolí, akceptováním a dodržováním sociálních norem, sdílením a předáváním hodnot dané společnosti a kultury a v neposlední řadě také přiměřeným souborem sociálních dovedností a znalostí (komunikačních, pracovních apod.). K sociální zralosti, jak dále zmiňují, patří i schopnost spolupráce, pomoci a oběti, tedy prosociální chování.

4.1 Keganova teorie sociálního zrání osobnosti

Zajímavý pohled na vývoj sociální zralosti poskytuje v současné době Harvardský psycholog Robert Kegan, který se tomuto tématu intenzivně věnuje ve svých dvou knihách „The Evolving Self: Problem and Process in Human Development“ (1982) a „In Over Our Heads: The Mental Demands Of Modern Life“ (1994). V první knize autor poprvé představuje svou teorii, ve které popisuje, jak se u člověka vyvíjí vlastní Já a jak se člověk vyvíjí po sociální stránce, přičemž se více soustřeďuje na dobu dětství. Ve své druhé knize pak svou teorii rozšiřuje a dává ji do kontextu mentálních požadavků, které moderní život klade na dospělé. Zatímco první Keganova kniha stála spíše na rovině empiricky podložených spekulací, informace podávané v druhé knize Kegan již podkládá výsledky longitudiálních výzkumů, které v souvislosti s jeho teorií byly provedeny (Love, Guthrie, 1999). V rámci této kapitoly bude přiblíženo novější Keganovo vývojové pojetí, se starším je možné se seznámit v přílohách práce.

Kegan zde sociální zralost pojímá jako něco, co člověka uschopňuje fungovat jako zdravý dospělý, jako něco, bez čeho končíme s těžkým prožíváním sami se sebou nebo způsobujeme těžkosti druhým lidem. Tvrdí, že vysoký stupeň sociální zralosti úzce souvisí s vysokou mírou sociálních dovedností, nicméně sociální zralost nepovažuje za totožnou s tímto konstruktem. Sociální nezralost je podle něj problémem jak společenským, tak i osobním. Svou roli hraje v udržování řady mentálních poruch nebo je samotnou

podstatou, ze které jsou tyto poruchy definovány, což platí zejména pro poruchy osobnosti, jako je narcistická, hraniční a antisociální porucha. Sociální nezralost je také spojena v mnoha případech s alkoholismem nebo s drogovými závislostmi (Dombeck, 2007a).

V základu veškerých svých úvah Kegan do velké míry vychází z Piagetovy teorie kognitivního vývoje, kterou svým způsobem přepracoval a aplikoval do sociální oblasti a sám ji dokonce klasifikuje jako „neo-piagetovský“ přístup (Love, Guthrie, 1999). Sociální zralost se podle něj vyvíjí v jednotlivých na sebe navazujících vrstvách od jednodušších po více a více složitě, tak jako je tomu u kognitivního zrání. Člověk tak ve svém vývoji postupuje od nejjednoduššího a nejvíce subjektivního náhledu ke stále komplexnějšímu a objektivnějšímu porozumění okolnímu světu s tím, jak se stává stále schopnějším vidět sám sebe ve větší a širší sociální perspektivě (Dombeck, 2007a). Kegan tento vývoj rozděluje do pěti stádií nebo stupňů indikujících spíše dimenzionální kvalitu, než striktně časově oddělené fáze. Tato stádia pojímá jako principy organizace mysli, ovlivňující myšlení, cítění a vztah k Self a druhým (Love, Guthrie, 1999).

Období nejranějšího vývoje trvá od doby narození přibližně do 7. - 8. roku života dítěte. V tomto období dítě nemá schopnost abstraktního myšlení, nemá rozvinuto vědomí self, jeho myšlení je egocentrické a neuvědomuje si, že druzí mají oddělené myšlení a své vlastní záměry. Jeho vědomí je v tu dobu určované pouze zkušenostmi smyslů (Love, Guthrie, 1999).

V **druhém období** rozvoje sociálního vnímání se podle Kegana jedinec nachází v době od pozdního dětství do dospívání, případně do časně dospělosti. V této době si uvědomuje, že fyzické objekty a lidé mají vlastní charakteristiky a jsou odděleny od něj samotného. Uvědomuje si, že je jedincem s určitými vlastnostmi, které postupně tvoří jeho sebepojetí. V mysli se mu postupně tvoří trvalé kategorie nezávislé na jeho aktuálním vnímání a déletrvající potřeby a preference, díky kterým se tak může zařazovat mezi skupiny lidí, které tyto preference a zájmy spojují. Stále se ale zaměřuje spíše jen na uspokojení svých vlastních zájmů a není tak schopen být členem širšího společenství, než jaké je definováno jeho zájmem. V tomto období také ještě není rozvinutá schopnost abstraktního myšlení a jedincovo jednání je determinováno pouze kontextem jeho vlastního pohledu a potřeb. To, jak se jedinec cítí, je však z největší míry určováno reakcemi druhých na jeho jednání (Love, Guthrie, 1999).

Přechod z druhého do třetího stádia obvykle nastává mezi 12 a 20 rokem, nejčastěji v období adolescence, ale může se objevit i později (např. v době mladší dospělosti při vstupu na univerzitu nebo nástupu do pracovního procesu) a je do velké míry určen

požadavky, které na mysl dospívajícího kladou druzí lidé a společnost celkově (např. sdílení pokoje na koleji, které vede k uvědomění si potřeb druhého člověka) (Love, Guthrie, 1999).

Ve **třetím stádiu** sociální zralosti je jedinec již schopen abstraktního myšlení, a začíná zakoušet sám sebe ve vztazích - ve vztazích k druhým i ve vztazích k různým kategoriím. Tím se otevírá prostor pro konstruování vlastních názorů, hodnot, ideálů a víry. Zároveň se také objevuje uvědomění, že i ostatní lidé si konstruují své názory a že mají také své potřeby. Jedinec je schopen podřizovat svůj pohled ve vztahu k pohledu jiných. Způsob myšlení, jaký jedinec získává v této vývojové fázi, také umožňuje poznávání vnitřního psychického života a zakoušení emocí jako vnitřního psychologického stavu namísto dřívějšího vlastního plného identifikování se s touto emocí. Např. namísto dřívějšího pohledu na sebe sama jako: „jsem depresivní“, jedinec v tomto stádiu řekne: „zažívám deprese“ (Love, Guthrie, 1999).

Ve **čtvrtém stupni** vývoje je jedinec často součástí různých komunit a společenství a svou myslí spočívá více v realitě sdílení s ostatními. Dá se říci, že svou myslí spočívá jedinec stále svým způsobem mimo sebe sama a až čtvrtý vývojový stupeň znamená dosažení vlastního autorství nad životem. K této transformaci vědomí by mělo docházet v průběhu dospělosti, nicméně Kegan tvrdí, že polovině až dvěma třetinám dospělé populace se čtvrtého stádia nepodaří zcela dosáhnout. Pro toto období je charakteristické formulování hlubších vnitřních přesvědčení a vytvoření vnitřně stálé organizace - identity, která má již trvalejší a na druhých lidech méně závislý charakter. Důležitá je zde tedy také schopnost postavit se mimo vztah a uvažovat o něm (Love, Guthrie, 1999).

Páté vývojové **stádium** se vyskytuje poměrně vzácně a Kegan tvrdí, že jej není možné dosáhnout před 40 lety. Jedincův individuální systém identity se posouvá od subjektivity k objektivitě a k novému interindividuálnímu způsobu organizování reality, kdy jedinec nevidí sám sebe nebo jiné lidi jako systém sám osobě, ale spíše jako systém tvořený dalšími systémy. Self systém je pak viděn jako neúplný, je pouze částí toho, „co jsem“ (Love, Guthrie, 1999).

5 Psychodiagnostika a diagnostické metody

Psychodiagnostika je aplikovaná psychologická disciplína (Svoboda, Humpolíček, & Šnorek, 2013), jejímž úkolem je prostřednictvím různých metod a postupů zjišťovat a měřit úroveň vývoje člověka, jeho duševní vlastnosti a stavy, přítomnost příznaků a syndromů a jejich potenciální možnosti dalšího rozvoje (Hartl, 2004). Jak uvádí Svoboda (2013), psychodiagnostika úzce souvisí s psychologií osobnosti a s diferenciatní psychologií.

Psychodiagnostická metoda (nebo též psychologická vyšetřovací metoda) je pojem, zahrnující každý speciální postup, který vede k získání určitých poznatků o jisté osobě, tedy k psychologické diagnóze. Je soustavou podnětů (úkolů, situací nebo otázek), jimiž se záměrně vyvolává určité chování, nebo se vymezují podmínky pro jeho sledování a měření, aby se pak z něj dalo usuzovat na zvláštnosti příslušných psychických procesů, stavů nebo vlastností (Svoboda et al., 2013).

Zároveň však platí, že ne každá psychodiagnostická metoda je testem. Při vyšetření totiž rozlišujeme dva hlavní diagnostické postupy, klinický a testový. Jako klinické postupy označujeme takové, které nejsou vázány přísnými pravidly a nestojí na statistickém základě, zároveň jsou pružnější a umožňují lépe poznat konkrétní případ obměňováním svých postupů (Svoboda et al., 2013). Psycholog, který je při jejich používání v bezprostředním kontaktu s vyšetřovanou osobou, díky nim získává informace, které jsou pak často východiskem pro další zkoumání nebo řešení problémů např. v terapeutickém procesu (Stančák, 1982). Mezi klinické metody řadíme pozorování, rozhovor, anamnézu a analýzu spontánních produktů.

Testové metody používají standardizovaný, předem daný způsob vyšetření, kde je každé zkoumané osobě předkládán stejný podnětový materiál za stejných podmínek a kde jsou odpovědi registrovány i vyhodnocovány určitým předepsaným způsobem. Testové metody dělíme na výkonové testy a testy osobnosti. Mezi výkonové testy, které umožňují určení diagnózy zaměřené na určitý okruh funkčních projevů člověka, patří jednodimenzionální a komplexní testy inteligence a testy speciálních schopností a jednotlivých psychických funkcí, kterými jsou testy paměti, kreativity, parciálních a dalších schopností a neuropsychologické metody. Testy osobnosti dále můžeme rozdělit na projektivní testy, objektivní testy osobnosti, dotazníky a posuzovací stupnice (Svoboda et al., 2013).

5.1 Projekce a projektivní metody

Termín projekce poprvé v odborné psychologické literatuře začal používat Sigmund Freud, který projekci chápal jako mechanismus obrany proti úzkosti, plynoucí z vnitřně nepřijatelných idejí a představ, snah, přání a pocitů, které pak člověk za účelem redukce úzkosti nepřipisuje sobě samému, ale jiným osobám nebo svému okolí (Svoboda et. al., 2013). Dále Freud projekcí nazýval také fakt, že vnímání aktuálních podnětů a z toho plynoucí jedincovo chování je do velké míry vždy ovlivněno vzpomínkami na minulost (Nakonečný, 1995).

Pojmem projekce se dále zabýval také C. G. Jung, který projekci chápe jako obecný psychologický mechanismus nevědomého automatického a spontánního přenášení subjektivních obsahů jakéhokoliv druhu (Šípek, 2000) navenek mimo sebe, připisujíc nebo spatřujíc je v jiných lidech, zvířatech, rostlinách, předmětech nebo dějích (Svoboda, 2013).

Právě toto rozšíření významu projekce dál za hranice klasického psychoanalytického pojetí umožnilo pozdější rozvoj projektivních technik. První projektivní zkoušku v historii vědecké psychologie použil Francis Galton v roce 1879 a jednalo se tehdy o asociační experiment (Svoboda et al., 2013). Autorství termínu **projektivní metoda** je však připisováno až psychologovi Lawrenci K. Frankovi, který jej poprvé veřejně použil v roce 1939 při přednášce v New York Academy of Sciences (Šípek, 2000). Projektivní metodu tehdy definoval jako metodu výzkumu osobnosti, konfrontující zkoumanou osobu s nějakou určitou situací, v níž bude odpovídat podle smyslu, který pro ni tato situace má, a podle svých pocitů při této odpovědi. Základ projekční techniky přitom spočívá v tom, že u zkoumané osoby vyvolává různé reakce, jimiž tato osoba vyjadřuje dojmy ze svého osobního světa a vlastní osobnosti (Svoboda et al., 2013). Frank také přirovnával projektivní metody k rentgenovým paprskům, protože se v tomto případě, podobně jako u rentgenového záření, jedná o nepřímé metody hodnocení vnitřního stavu jedince průchodem podnětu nebo stimulu skrze osobu. Výsledkem je pak obraz jen matně reflektující vnitřní stav, takže interpretace se musí vždy ujmout nějaký profesionál (Šípek, 2000).

Projektivními metodami tedy rozumíme v psychodiagnostice takové testové nástroje, které konfrontují (na rozdíl od testů schopností) jedince s podnětovou situací značně neurčitou, málo strukturovanou a mnohovýznamovou podle toho, co pro něj tato situace znamená, tedy podle smyslu významu, který sám dává stimulu o sobě neurčitému

(Urban, 1972, in Šípek, 2000). Způsob, jakým člověk vnímá a interpretuje testový materiál nebo strukturuje situaci, pak odráží základní aspekty jeho psychologického fungování. Testový materiál slouží jako plocha, na kterou subjekt projikuje své charakteristické myšlenkové procesy, potřeby, úzkosti a konflikty (Anastasiová, 1963, in Šípek, 2000). Reakce subjektu je tedy jemu vlastní, odpovídá jeho osobnosti a umožňuje tak diagnostické úsudky v tomto směru (Urban, 1972, in Šípek, 2000).

Morávek (1987) shrnuje **obecné charakteristiky projektivních metod**, které vynikají zejména při srovnání s tzv. objektivními testy, následovně:

- 1) Malá strukturovanost a významová neurčitost stimulů projektivních metod.
- 2) Subjekt nemá přesně vymezen rozsah odpovědí, naopak převládá široké universum možných reakcí.
- 3) Odpovědi se nedají rozdělit na „dobré“ a „špatné“, a navíc zkoumaná osoba neví, jakým způsobem budou její odpovědi hodnoceny.
- 4) U projektivních metod se interpretace odpovědí nevztahuje jen ke konečnému výsledku, který by byl skórován jako např. u výkonových testů, ale vztahují se i k samotnému procesu řešení problémů a tvorby odpovědí. Nezkoumá se tedy jen „co“, ale i „jak“ se dopovídá.
- 5) Projektivní metody kladou důraz na zájem examinátora o podvědomé a latentní obsahy psychiky, na které jsou tyto metody zvláště citlivé.
- 6) Projektivní metody zachycují spíše globální obraz osobnosti než jen její jednotlivé charakteristiky.
- 7) Testové produkce bývají natolik bohaté, že se nabízí velké množství interpretací
a předpokládá se značný vysuzovací proces při vyhodnocování na straně examinátora.

Výhody a nevýhody projektivních metod

Z mnohoznačnosti podnětu vyplývá možnost velkého počtu nejrůznějších odpovědí a tím také větší individualizace získaného nálezu. Výhodou také je, že snímání projekčního testu nevyvolává atmosféru zkouškové situace jako jiné metody. Zkoumaná osoba má také při aplikaci projektivní techniky minimální nebo dokonce žádnou možnost záměrného zkreslování výsledků, neboť neví, co daná technika sleduje a jak by měla odpovídat (Svoboda et al., 2013).

Na druhé straně mnohoznačnost odpovědí a z toho vyplývající nesnadnost jednotného skórování nebo kvantifikace kladou velké nároky na psychologa, jeho vědomosti a zkušenosti, interpretační dovednosti a intuici (Svoboda et al., 2013). V souvislosti s tím Šípek (2000) zmiňuje, že asi nejpálčivějším problémem, souvisejícím s projektivními technikami, je právě nejednotnost skórování a často velmi subjektivní interpretace výsledků - tedy reliabilita vyhodnocovatele. (Svoboda et al., 2013). V rámci kritiky projektivních technik bývá také často zmiňována sporná validita, a zmiňuje se, že svou roli při aplikaci těchto technik hraje i kvalita vztahu mezi klientem a vyšetřovatelem (Šípek, 2000).

Projektivní metody se proto vzhledem k uvedeným přednostem i negativům používají v diagnostice k získávání hypotéz, které jsou později ověřovány ještě jinými metodami, nebo naopak se jimi potvrzují hypotézy, dříve získané jinými cestami (Svoboda et al., 2013).

V literatuře se můžeme setkat s různým dělením projektivních metod, např. Svoboda (2013) je dělí na verbální, grafické a manipulační, Šípek (2000) na verbální, apercepčně-vizuální a expresivní.

5.1.1 Apercepčně-vizuální projektivní metody

Všechny apercepčně vizuální metody využívají jevu pareidolie, tj. připravenosti dotvářet neurčité podněty v okolí (např. na obloze nebo v přírodě) podle dynamiky naší vlastní fantazie. Šípek (2000) uvádí, že apercepčně vizuální metody jsou svým způsobem podobné různým snahám o předvídání skrytých jevů, odhalování příčin nemocí, budoucnosti nebo dosud neprojevených dřímajících vlastností či schopností z letících oblak, kávové sedliny, odlívaného olova apod. Podstatným rozdílem však je, že při použití projektivních technik hledaná odpověď nepřesahuje projevy dotyčné osoby, ale tato odpověď je hledána právě v charakteristikách reakcí této osoby, ne mimo ni (Šípek, 2000).

Lečbých (2013) soudí, že apercepční projektivní metody jsou takřka ideálním nástrojem pro zkoumání úrovně reprezentací sebe a druhých osob a způsob, jakým proband interpretuje mnohoznačný podnět, může mnohé napovědět o rozličných formách psychopatologie a případných poruch osobnosti.

Do skupiny apercipčně-vizuálních projektivních technik se řadí především Rorschachova metoda a metody jí podobné, jako je Tematický apercipční test, Rosenzweigův obrázkový frustrační test, Hand test a Make a Picture Story Test.

Rorschachova metoda

Rorschachova metoda (ROR) patří mezi celosvětově nejrozšířenější psychodiagnostické nástroje (Lečbych, 2013) a nejen vzhledem k její rozšířenosti, ale i původnosti a šířce záběru a nároků, které její zvládnutí klade na psychologa, pokud ji chce používat, je považována za královskou metodu mezi projektivními technikami (Šípek, 2000).

Testový materiál ROR se skládá z deseti tabulí, o rozměru 24 x 18 cm, z nichž každá obsahuje více méně symetrickou tušovou skvrnu v odstínech šedi nebo v kombinaci s pestrými barvami. Úkolem testované osoby je prohlédnout si vždy danou tabuli a povědět, co na ní vidí, čemu se to podle ní podobá (Šípek, 2000).

Hermann Rorschach byl švýcarským psychiatrem a psychoanalytikem, který jako první použil principu málo strukturovaného vizuálního materiálu k diagnostickému zkoumání celku osobnosti (Šípek, 2000). V roce 1914 zahájil při své praxi s psychiatrickými pacienty systematické práce na svém „inkoustovém testu“ se záměrem najít způsob, jak co nejpřesněji odlišit schizofrenní a neschizofrenní osoby. Rozlišovacím mechanismem pro něj přitom byly odlišné kvality percepce dle závažnosti psychiatrických poruch a specifíčnost reakcí určitých osobností. Jeho stěžejní dílo s názvem „Psychodiagnostika: diagnostický test založený na percepci“, které bylo vydané roku 1921, rok před jeho smrtí, bylo tehdy pojímáno jako apercipčně kognitivní experiment (Lečbych, 2013).

S postupem času bylo původní Rorschachovo dílo rozpracováno jeho blízkými kolegy a sympatizanty po celém světě, díky čemuž vzniklo mnoho různých pojetí této metody a po dlouhou dobu byly způsoby jejího používání poněkud roztráštěné a nejednotné. To trvalo až do doby, kdy nejprve v Evropě Ewald Bohm od roku 1972 a po něm v Americe John E. Exner od roku 1974 začali provádět srovnávací analýzu všech do té doby vzniklých pojetí ROR a tvořit v něm jednotný systém. Až právě díky vydání Exnerova Souhrnného systému začíná být ROR ateoretickým a začíná být pojímán jako psychometrický test, k jehož interpretaci jsou využívána statistická hlediska; je také kladen důraz na standardizaci postupů, reliabilitu a validitu (Lečbych, 2013). Výjimečné postavení ROR mezi ostatními diagnostickými metodami je však dáno nejen jeho schopností

reagovat nyní na kritiku a zpochybňování metody ze strany skeptiků, ale zejména díky jeho potenciální schopnosti zachytit osobnost vyšetřovaného jedince v celé šíři a komplexnosti (Svoboda et al., 2013). Postihuje orientační kvantitativní i kvalitativní charakteristiky inteligence, všeobecné postoje, emotivitu, ladění a případné neurotické rysy (Šípek, 2000), stejně jako strukturální a funkční změny osobnosti. Používá se nejen v psychopatologii a klinické psychologii, ale také v dětské, forenzní, sportovní a pracovní psychologii. Výhodou také je, že je aplikovatelný již od předškolního věku. Jednou z možných nevýhod, kromě již zmíněných velkých nároků na zadavatele a vyhodnocovatele metody po stránce nutnosti dobrého zaškolení a dlouhodobé praxe v práci s ní, pak je nutnost individuální administrace a také fakt, že závěry z testu musí dělat vždy ten stejný člověk, který test administroval (Svoboda, et al., 2013).

Tematický apercepční test

Tematický apercepční test (TAT) je metoda, kterou vytvořili Morganová a Murray v roce 1935. Dá se říci, že významem se TAT rovná ROR a také zachycuje osobnost v celé její šíři, ale k diagnostice osobnosti přistupuje poněkud odlišným způsobem; oproti ROR TAT více akcentuje obsah výpovědí a je zaměřený spíše na oblast sociálně relevantních vlastností individua. TAT bývá označován jako psychosociální zkouška, určená ke zkoumání dynamiky osobnosti a jejich interpersonálních vztahů, konfliktů, postojů, fantazií do budoucnosti, psychotraumat a jejich zpracování (Šípek, 2000). Vyškolenému interpretátorovi ukáže některé z dominantních pudů, emocí, komplexů, stejně tak jako potlačené tendence, které si subjekt nechce nebo nemůže připustit, protože jsou pro něj nevědomé (Murray, 1972, in Svoboda et al., 2013). Test je rovněž užitečný pro interpretaci poruch chování, neuróz a psychóz. Významné je využití TAT zejména v souvislosti s psychoterapií, ale s oblibou je používán také v oblasti diferenciativní diagnostiky v klinické psychologii (Svoboda et al., 2013).

Materiál testu je tvořen 31 černobílými obrázky, na nichž je vyobrazena jedna nebo více osob v mnohovýznamových situacích a obdobně neurčitým prostředí (Šípek, 2000). Z těchto obrázků lze vytvořit čtyři série, a to pro muže, ženy, chlapce a dívky; jeden obrázek je tvořen pouze bílou plochou (Svoboda et al. 2013).

Základem této metody podobně jako i dalších projektivních technik je, že zkoumaná osoba neví, jaký je cíl testu. Při jeho zadávání je zkoumané osobě řečeno, že jde o zkoumání tvůrčí a literární schopnosti, které však ve skutečnosti jsou vedlejší. Metoda vychází z předpokladu, že lidé mají v psychice dvě tendence. Zaprvé, že člověk je

náchylný mnohovýznamové situace, se kterými se v životě setkává, interpretovat v souladu s vlastní předcházející zkušeností, a zadruhé, že ve veškeré literární tvorbě se autor opírá o vlastní zkušenosti a více nebo méně vědomě vkládá do vymyšlených hrdinů své vlastní city, potřeby a zkušenosti (Reutt, Reuttová, 1960). Subjekt tedy mluví a jedná sám za sebe, i když vykresluje postavu svých příběhů; zkušenosti a potřeby hrdiny jsou tedy vlastně zkušenostmi a potřebami vyšetřované osoby (Svoboda et al., 2013).

Jeho nevýhodou jsou jednak často nejednoznačná hodnotící kritéria a vzájemné odlišnosti jednotlivých interpretačních systémů a také poměrně velká časová náročnost, a to jak co se týče samotné administrace (min. 2x 50 minut s nutností časového odstupe alespoň 24 hodin), tak i vyhodnocování.

5.2 Diagnostika sociální zralosti

V této kapitole budou představeny metody explicitně vytvořené pro měření úrovně sociální zralosti osobnosti.

Jako první je možno zmínit **Vinlandskou škálu sociální zralosti**, což je osobnostní metoda, sloužící k posouzení sociální kompetence, adaptivních schopností, zvyklostí, copingového chování a interpersonálních reakcí u dětí ve věku od 3 do 9 let a u jedinců s mentálním postižením. V roce 1935 ji vytvořil americký psycholog Edgar Arnold Doll (Vineland training school, nedat.), v roce 1974 byla v překladu vydána na Slovensku (Kožený, 1974). Test se skládá z 8 posuzovaných kategorií, kterými je celková soběstačnost, soběstačnost v jídle, soběstačnost v oblékání, samostatnost dítěte, činnosti, které dítě zvládne, způsob komunikace, úroveň motoriky a sociální adaptace. Posuzované informace se získávají pozorováním dítěte v různých situacích a od rodičů dítěte. Tato metoda se často používá k posuzování školní připravenosti (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001).

Helson a Wink (in Vrtělová, 2008) zmiňují dvě alternativní cesty měření úrovně zralosti osobnosti. První vychází z uchopení zralosti jako schopnosti individua efektivně působit ve společnosti, druhá zralost pojímá jako stupeň intrapsychické diferenciacie a autonomie.

V rámci prvního přístupu k měření zralosti je možné zmínit **Kalifornský psychologický inventář (California Psychological Inventory, CPI)**, což je sebeposuzovací metoda vytvořená v roce 1956 Harrisonem G. Goughem. Obsahuje 480 tvrzení, se kterými zkoumaná osoba vyjadřuje souhlas nebo nesouhlas. Vytvořená byla podobným způsobem jako hojně užívaný inventář MMPI, se kterým sdílí 194 položek (California Psychological Inventory, 2013). Na rozdíl od MMPI, který se zaměřuje spíše na poruchy přizpůsobení a klinickou diagnostiku, však CPI může být použito i pro testování normální populace (Svoboda et al., 2013). Tato metoda je určena pro osoby starší 13 let a její administrace obvykle trvá od 45 do 60 minut (California Psychological Inventory, 2013). CPI se primárně zaměřuje na pozorovatelnou sociální realitu a směřuje k hledání aspektů a atributů interpersonálního jednání, které má direktivní a integrativní vztah ke všem formám sociální interakce (Vrtělová, 2008). Obsahuje 18 subškál, které zjišťují např. dominanci, sociabilitu, pospolitost, sebeovládání, sebestřízení, nezávislost a empatii, toleranci, psychologickou svobodomyslnost, flexibilitu a maskulinitu x femininitu (California Psychological Inventory, 2013). Navzdory poměrně častému používání této metody v zahraničí, v českém prostředí dosud nebyla u této metody provedena restandardizace (Svoboda et al., 2013).

Druhý z uvedených přístupů, tedy přístup, zaměřený na určení stupně intrapsychické autonomie a diferenciací, je zastoupen např. Washingtonským testem doplňování vět (**Washington University Sentence Completion Test - WUSCT**) autorky Jane Loevingerové, která vytvořila koncept zrání osobnosti jako stupňů vývoje ega, ovlivněný psychoanalytickou tradicí a také Piagetem a Kohlbergem (Vrtělová, 2008). WUSCT je metodou ve formě tužka-papír, která se skládá ze 36 položek, které mají podobu nedokončených výroků (např. „Když jsou lidé bezmocní...“), které testovaná osoba může doplnit jakýmkoli způsobem chce (Washington University Sentence Completion Test, 2014).

Další možnost pro měření úrovně sociální zralosti představuje **Inventář sociální zralosti (Psychosocial maturity inventory - PSMI)** autorů Greenbergera, Josselona, Knerra a Knerra z roku 1974, který je zaměřený na věk adolescence a zahrnuje 9 subškál. Autoři v ní identifikovali dva faktory - individuální adekvátnost a sociální adekvátnost (Inkeles, Leiderman, 1998). Inventář obsahuje 30 položek, na které zkoumaná osoba odpovídá ve 4 bodové Likertově škále (Center for Research on Health Care, nedat.).

Instrument vhodný k predikování psychosociální zralosti adolescentů, který je použitelný u mladých lidí z různých sociálních, ekonomických i kulturních skupin, vytvořil také **Inkeles a Leiderman**. Jejich dotazník je tvořen 111 položkami. Převážná většina je tvořena tvrzeními s 5 bodovou Likertovou škálou, 22 položek obsahuje popis různých situací, jejichž řešení si probandi volí z řady nabízených odpovědí. Dotazník dokáže měřit šest psychosociálních kvalit (kooperaci, self-efficacy, individualismus, vytrvalost, schopnost plánovat a zodpovědnost) v pěti různých doménách (škola, rodina, vrstevníci, práce a komunita) (Inkeles, Leiderman, 1998).

K měření psychosociální zralosti v období stáří byla vytvořena šestnáctifaktorová škála **Content analysis scale of Psychosocial Maturity (CASPM)**. Tato škála je založená na Eriksonově modelu psychosociálního vývoje a registruje jak pozitivní, tak i negativní konstrukty Eriksonových stádií (Viney, Tych, 1985).

Další metoda, kterou je **Social skills inventory (SSI)** vytvořená R. Riggimem v roce 1989, je zaměřená na zjišťování úrovně sociální kompetence. Tu chápe jako multidimenzionální konstrukt, který zahrnuje dovednosti přijímání, dekodování a porozumění sociálním informacím a také další sociální dovednosti, jako jsou verbální a emocionální exprese, regulace sociálního chování a hraní sociálních rolí. Tento konstrukt představuje konstelaci základních komunikačních dovedností. Metoda obsahuje 90 sebevypovídajících položek, které měří 6 škál. Z toho 3 se týkají emocionálních a 3 sociálních kompetencí. Jejich souhrn tvoří celkovou úroveň sociální kompetence (Riggio, 1989, in Oudová, 2007).

Závěrem kapitoly a výčtu několika ve světě úspěšně používaných metod, určených k měření sociální zralosti osobnosti, považujeme za nutné zmínit, že v portfoliu psychodiagnostických metod standardizovaných v rámci české populace nyní ještě takovéto metody zcela chybí. Ve světě, kromě Loevingerové metody doplňování vět (WUSCT) se používají zatím spíše jen sebeposuzovací dotazníkové metody, jejichž nevýhodou je, že mohou do velké míry podléhat zkreslení ze strany probandů. V současné době používané a co se do posouzení osobnosti široce pojaté, apercepční projektivní metody, jakými je výše zmíněný ROR nebo TAT (případně také třeba Rosenzweigův obrázkový frustrační test a další metody, které nebyly z důvodu omezeného rozsahu práce více představeny), sice také mohou některé hodnotné informace vypovídající o úrovni sociální vyzrállosti poskytnout, nicméně jejich použití nemusí být vždy úplně vhodné např. z časových důvodů, z důvodu neexistence skórovacích norem pro dospělou populaci nebo

čistě jen z důvodu jejich širšího nebo odlišného zaměření. Domníváme se proto, že by bylo vhodné vytvoření projektivní metody, která by byla cíleně zaměřená jen pro měření sociální zralosti osobnosti a která by zároveň vyhovovala časově omezeným podmínkám psychologů, kteří by ji používali.

6 Alexithymie

Alexithymie je pojem pocházející z řeckého „a“, „lexis“ a „thymos“, což můžeme přeložit jako „beze slov pro pocity“. Poprvé jako psychologický konstrukt jej použil a vyložil roku 1972 v knize „Short-Term Psychotherapy and Emotional Crisis“ psychiatr Peter E. Sifneos z Bostonu poté, co se spolu se svými kolegy začal systematicky zabývat specifickými osobnostními rysy a kognitivním a afektivním stylem, které pozoroval u pacientů s psychosomatickým onemocněním (Taylor et al., 1997, in Winklerová, 2011). Alexithymii je možné vymezit jako deficit ve zpracování a regulaci emocí, který vede k maladaptivním stylům emoční regulace. Jedná se tedy o poruchu poznávání emocí a překladu emocí do slov (Lečbych, 2013).

Alexithymie bývá spojována s vícero projevy, avšak jejich výlučná souvislost právě s alexithymií byla zatím prokázána jen u některých z nich. Nejvýznamnější **alexithymické charakteristiky** bychom mohli shrnout takto:

- 1) Jedinec má **potíže s rozpoznáváním a popisem subjektivních pocitů**. Těžkosti má v jejich verbalizaci, ale přítomno může být i nedostatečné vyjádření v mimice. Trpí chronickými rozladami bez vysvětlení a není schopen propojit emoce s událostmi a fantazií. Snížená bývá také schopnost empatie a vhledu.
- 2) Objevují se u něj **potíže v rozlišování pocitů a tělesných prožitků**; důraz klade spíše na fyziologické aspekty a emoce prožívá jako tělesné napětí.
- 3) Má **omezenou schopnost imaginace**, chudou fantazii a sny (ty bývají často nebarevné a rutinní). Nápadné je také chudé symbolické myšlení a typická strnulost v postoji.
- 4) Má **externě orientovaný kognitivní styl**, což znamená, že se zaměřuje spíše na vnější svět, události a fakta, než na vnitřní život. Je u něj spíše strohá opora v ověřitelné realitě a zároveň se vyhýbá mnohoznačnosti (Porcelli 2007, in Lečbych, 2013; Frawley & Smith, 2001).

Alexithymie není osobnostní poruchou ani nemocí, která by byla zahrnuta v některém z diagnostických manuálů. Dá se spíše říci, že alexithymie je stabilním osobnostním povahovým rysem, který je v určité míře běžný i u normální populace, a jehož intenzita se liší člověk od člověka (Alexithymia, 2014). U zdravé populace se uvádí prevalence alexithymie přibližně kolem 10 % a méně (např. Salminen, Saarijärvi, Äärelä, Toikka, & Kauhanen, 1999; Mattila, A., Salminen, J., Nummia, T., Joukamaa, M., 2006;

Matilla 2005, in Winklerová, 2011) a některé výzkumy ukazují, že se vyskytuje častěji u mužů než u žen (Matilla et al., 2006; Salminen et al., 1999). Tyto vyšší skóry mužů v testech měřících alexithymii však mohou být do velké míry ovlivněny tím, že muži celkově vykazují nižší schopnost popisovat pocity než ženy, neboť v oblasti identifikace pocitů se až tak velké rozdíly mezi muži a ženami nevyskytují (Salminen et al., 1999). Matilla et al. (2005) také uvádějí, že rysy alexithymie souvisejí signifikantně nejen s mužskou populací, ale také s rostoucím věkem, nižší úrovní vzdělání a socioekonomickým statusem. Úbytek alexithymie v souvislosti s věkem uvádí také Svoboda (2013). Alexithymie se také vyskytuje více u jedinců žijících bez partnera. Jak uvádí Mellor a Dagnan (2005, in Winklerová, 2011), prevalence alexithymie u klinické populace je pak mnohem vyšší; např. u psychosomatických onemocnění, jako jsou poruchy příjmu potravy, se prevalence pohybuje kolem 56 – 77 % u mentální anorexie, 40-41 % u mentální bulimie, dále v 55 % u hypertenze, 46 % u panické poruchy.

6.1 Druhy alexithymie

V souvislosti s rostoucím zájmem o tento konstrukt a v souvislosti s výsledky různých výzkumů se řada autorů přiklání k názoru, že není možné, aby existoval pouze jeden všezahrnující typ alexithymie, ale objevují se pokusy o jeho diferenciaci. Tyto snahy se většinou snaží postihnout vliv rozdílných faktorů na její etiologii. Názory na příčinu vzniku alexithymie vychází tedy z různých přístupů a etiologie tudíž není dosud jednoznačně stanovena. Z toho důvodu se alexithymie řadí mezi hraniční koncepce psychosomatiky (tedy nelze říci, zda je konceptem specifickým nebo nespecifickým), a pro svou nejasnost bývá někdy odmítaná (Procházka, 2011).

Jedním ze způsobů diferenciaci, je dělení **alexithymie** na **primární a sekundární**. Primární alexithymie vychází z vrozených predispozic jedince na bázi neurofyzilogického poškození a představuje významný dispoziční faktor, který může vést nebo udržovat somatické onemocnění. O sekundární alexithymii hovoříme, pokud navazuje na nějaké dříve vzniklé somatické onemocnění nebo poruchu, případně pokud vzniká jako reakce jedince na nějakou stresovou událost. V tomto smyslu je pak možné alexithymii chápat, jako určitý způsob vyrovnávání se s touto událostí a s ní spojeným distresem (Procházka, 2011), což vysvětluje vyšší míru alexithymie u lidí s posttraumatickou stresovou reakcí a u obětí zneužívání či znásilnění (Zlotnick, Mattia, & Zimmerman, 2001).

V souvislosti s neurofyziologickými a neuropsychologickými perspektivami, bývá obvykle rozlišována **alexithymie I. a II. typu**. Alexithymie I. typu bývá spojována s nízkou schopností uvědomovat si a vyjadřovat emoce a s dysfunkcí v pravé hemisféře a frontálním laloku (Lečbych, 2013). Ve stresových situacích jedinci s alexithymií I. typu reagují mechanismem projekce a mají tendence k racionalizaci bez účasti emocionálního doprovodu, což se projevuje citově chladným chováním v intimních, přátelských či jiných vztazích (Procházka, 2011). Naproti tomu jedinci s alexithymií II. typu mají normální schopnost zakoušení a uvědomování emocí, ale sníženou schopnost je vyjadřovat, což je podmíněné poruchou interhemisferického přenosu v oblasti corpus callosum (Lečbych, 2013). Tyto osoby trpí obvykle nedostatkem emocionální stability, častěji trpí úzkostmi, panickými záchvaty a depresemi, méně zvládají stres a mívají potíže se spánkem (Procházka, 2011). Tento typ alexithymie se vyskytuje velmi často u žen a dětí, které byly sexuálně zneužívány (Albach, Moormann, & Bermond, 1996, in Procházka, 2011).

6.2 Teorie vysvětlující vznik alexithymie

Z **neuropsychologického hlediska** lze kromě již výše zmíněných příčin alexithymii nahlížet jako potlačení přenosu impulsů z limbického systému do neokortexu, s čímž se pojí poruchy v oblasti emocionálního a fantazijního života (Lečbych, 2013). Výsledky neuropsychologických výzkumů také ukazují zajímavé zjištění, že alexithymie u mužů by mohla mít jiný původ, než u žen. U mužů se na vzniku alexithymických rysů (např. Lumley, Sielky, 2000, in Winklerová, 2011) podílí více biologický vývoj (asymetrie hemisfér či problémy v interhemisferickém přenosu), zatímco u žen jde spíše o důsledky emocionálního traumatu.

Psychodynamické teorie předpokládají pro vznik alexithymie, podobně jako pro vznik jiných poruch, důležitost vývojových momentů, nejčastěji z období raného dětství. Na alexithymii nahlíží jako na problém se symbolizací pocitů do vědomí, který podle těchto teorií má příčinu v narušení interakce mezi matkou a dítětem v nejranějším období. V důsledku toho pak dítě (nebo dospělý jedinec) není schopno tvořit si vnitřní reprezentace instinktivních impulsů, rozpoznávat je, pojmenovávat a psychicky zpracovávat, takže namísto toho přímo ovlivňují tělo a jsou jedincem prožívány jako somatické napětí či nepohoda. Např. Mac Dougalovou je alexithymie tedy nahlížena jako obranná struktura, která chrání člověka před úzkostí. (Procházka, 2011).

Také z pohledu **vývojové perspektivy** může alexithymie souviset s narušenými vztahy s pečujícími osobami v dětství. Např. Lane a Schwarz, vycházejíce z Piagetovy teorie kognitivního vývoje (viz kapitola 2.3.1), tvrdí, že zpracovávání emočních vzruchů je typ kognitivního procesu, který prochází během vývoje jedince pěti stádií strukturální transformace. „Prostřednictvím rostoucí schopnosti symbolizace a progresivnímu učení se jazyku vznikají kognitivní schémata emocí, která nabývají postupně na komplexnosti a mění tak subjektivní emocionální zkušenost jedince od vědomí tělesných senzací až po uvědomování si komplexních shluků emocí a schopnosti rozlišovat jemné nuance mezi jednotlivými emocemi“ (Lane, Schwarz, 1987, cit Winklerová, 2011). Teorie tedy v podstatě popisuje, jak se z biologických mechanismů stávají mechanismy sociální. Tento proces však není automatický, nýbrž je velmi ovlivňován, jak bylo uvedeno již v předchozích kapitolách o vývoji a zrání osobnosti, vzájemným vyladěním mezi dítětem a pečující osobou (Lečbych, 2013), která by měla poskytovat dítěti dostatečnou stimulaci ve správném období a plnit tak klíčovou roli v regulaci jeho pocitů a umožňovat mu rozvíjet jeho porozumění vlastním mentálním pochodům. Pokud k tomuto v průběhu vývoje nedochází, jedinec se tak vlastně zastavuje na prvním nebo druhém vývojovém stupni uvědomování, zakoušení a popisování emocí. Více to přibližuje tabulka 3 (cit. Winklerová, 2011, 16), která popisuje jednotlivé úrovně kognitivně-emocionálního zrání a k nim příslušející kvality emoční zkušenosti a úrovně schopností popisu emocí. Z vývojového pojetí tedy alexithymie není chápána jako samostatná entita.

Tab. 3 *Vývojové stupně kognitivně emocionálního zrání*

	Úroveň emocionálního uvědomění	Subjektivní kvalita emoční zkušenosti	Schopnost popsat emoci
1	Senzomotorická reflexe	Tělesné senzace	Žádný popis emoce/popis tělesných senzací
2	Senzomotorická nařízení	Tendence k akci	Popis tendencí k akci
3	Preoperacionální úroveň	Pervazivní emoce	Popis jednorozměrné emoce
4	Konkrétní operace	Diferencované emoce	Popis diferencovaných emocí
5	Formální operace	Komplexní emoce	Popis diferencovanějších a komplexnějších stavů

Podobně jako i u jiných psychických poruch, také na rozvoj alexithymie má tedy velký vliv rodičovský styl a mnohé studie (např. Taylor, 2004) dokládají souvislost zejména s nejistou citovou vazbou v dětství (viz kapitola 2.3.3), kde pečující osoby neposkytují dítěti dostatečně bezpečné prostředí a neadekvátně reagují na jeho potřeby. Dalšími příčinami, které bývají zmiňovány, jsou rodiče, kteří nezrcadlí emoční projevy dítěte, nezprostředkovávají pojmenování pro konkrétní emocionální projevy nebo sami nejsou schopni tyto emoce číst a adekvátně na ně reagovat (Winklerová, 2011).

Další zajímavý pohled na možnou etiologii vzniku alexithymie poskytuje **sociologický model**, který na základě Ahrense, Gyldenfeldta a Rundeho (1979), popisuje Procházka (2011). Alexithymie v tomto pojetí není chápána jako nevhodný nebo nezralý projev, ale naopak jako projev adaptace, jako důsledek internalizace norem současné společnosti, ve které právě nesdělování a tabuizování emocí, tedy svým způsobem alexithymický způsob komunikace, bývá žádoucí.

6.3 Diagnostika alexithymie

Pro diagnostiku alexithymie byla vyvinuta celá řada metod; jedná se především o různé dotazníky a škály. Z dotazníkových metod je možno zmínit **The Beth Israel Hospital Psychosomatic Questionnaire (BIQ)**, 17 položkový dotazník vytvořený v roce 1996 Syfneosem (Winklerová, 2011). Z mnohých škál, určených k měření úrovně alexithymie na prvním místě je třeba zmínit snad nejpoužívanější nástroj Taylora a jeho kolegů, kteří v roce 1985 vytvořili **Toronto Alexithymia Scale (TAS)**. Tento dotazník (resp. jeho revidovaná verze TAS-20) byl použit v rámci našeho výzkumu a bude více popsán v praktické části práce. Další škálou pro měření alexithymie pak je také **Alex 40** a její zkrácená verze **Amsterdam Alexithymia Scale (AAS)**, které vykazují podobně jako TAS dobré psychometrické vlastnosti. Zmínit je také možné škálu **Schalling-Sifneos Personality Scale (SSPS)** z roku 1979 (Svoboda et al., 2013). Specifickou škálu pro měření alexithymie (MMPI-A) nalezneme také v rámci velkého sebeposuzovacího dotazníku **Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI)**. Jak MMPI-A, tak SSPS však nemají psychometrické kvality dostačující k tomu, aby mohly být samy o sobě adekvátně metodologicky, ale i klinicky využívány. Winklerová (2011) také zmiňuje, že s těmito sebeposuzovacími metodami se pojí také určitý metodologický paradox, a táže se, „jak mohou jedinci, kteří mají problémy s identifikací a popisem vlastních pocitů

a omezenou schopnost introspekce, schopnost zhodnotit své pocity na základě sebesuzovacích metod“ a nakolik jsou tedy vlastně tyto metody k měření alexithymických rysů validní.

Lumley, Wehmer a Stettner (1996, in Winklerová, 2011) zmiňují, že silný potenciál k diagnostice alexithymie však přinášejí také projektivní metody, v rámci jejichž specifických skórovacích systémů se dají dohledat také specifické projevy alexithymie. Z méně známých projektivních technik pro zjišťování alexithymie je možné zmínit **Symbolic Archetypal Test** (SAT 9); jeho používání však není příliš rozšířené (Svoboda et al., 2013).

Např. v rámci **ROR** bývá na přítomnost alexithymie usuzováno z nízké produkce odpovědí, nízkého počtu lidských pohybů a sklonu vnímat lidi, což je chápáno jako projev nedostatečné schopnosti fantazie. Dále pak omezené emocionální odpovědi a chabě používané barvy, které ukazují na sníženou emocionální odpovědnost a adaptivní emoce; pro přítomnost alexithymie svědčí také vysoký skór ve stereotypech a konkrétní kognice; dalším z ukazatelů je také nedostatek plánů, představ a emocí, který je indikátorem omezených adaptivních zdrojů (Lečbych, 2013; Winklerová, 2011).

V rámci **TAT** je možné za prokazatelné ukazatele alexithymie považovat délku vyprávěných příběhů (v celkové sumě slov), jakožto indikátor kapacity pro fantazii (Sriram, 1987 in Winklerová, 2011), a vnějškově orientovaný kognitivní styl, vyznačující se v TAT prostým popisem podnětového materiálu, všímáním si vnějších detailů či charakteristik postav. V rámci výzkumu Srirama a jeho kolegů (1987, in Winklerová, 2011) byl jako ukazatel pro alexithymii v TAT také zvažován ještě počet emocionálních slov jakožto indikátor emočního vyjadřování a skór emocionálně zabarveného slovníku jako indikátor potenciálu pro vyjadřování a rozlišování emocí. Ani jeden z těchto skórů se však neukázal být dostatečně signifikantním.

VÝZKUMNÁ ČÁST

7 Výzkumný problém a cíle práce

V portfoliu psychodiagnostických metod standardizovaných v rámci české populace nyní ještě zcela chybí metody, které by měřily osobnost cíleně pouze z hlediska její sociální zralosti. V zahraničí se za tímto účelem používají různé sebeposuzovací dotazníkové metody, jejichž hlavní nevýhodou (pojící se s dotazníkovými metodami obecně) však je, že mohou do velké míry podléhat záměrnému zkreslení výsledků ze strany probandů, což znamená, že nemusí hodnotit, jaká dotyčná osoba skutečně je, nýbrž jak se vidí nebo jak by se chtěla vidět. Zároveň se také domníváme, že zejména osoby méně sociálně vyžralé nemusí být schopny sebe sama adekvátně prostřednictvím těchto metod posoudit. Proto se nabízí otázka, zda by pro diagnostikování úrovně sociální zralosti nebylo vhodnější spíše použití projektivních technik, které tato negativa v sobě nemají. V souladu s našimi úvahami např. také Lečbých (2013) soudí, že konkrétně apercepční projektivní metody jsou takřka ideálním nástrojem pro zkoumání úrovně reprezentací sebe a druhých osob, tedy přeneseně řečeno, mohou být poměrně silnými nástroji v určování toho, jak vyžralé se člověk vnímá a vztahuje k sobě samému a k druhým lidem, tedy nakolik je sociálně zralou osobností. Avšak jedinou (nám známou) projektivní metodou, která se specificky za tímto účelem používá, je Loevingerové metoda doplňování vět. Co do posouzení osobnosti šířeji pojaté apercepční projektivní metody, jakými jsou ROR nebo TAT, sice také mohou některé hodnotné informace, vypovídající o úrovni sociální zralosti, poskytnout, nicméně jejich použití nemusí být vždy úplně vhodné. Proto se domníváme, že by bylo vhodné, aby vznikla projektivní metoda, která by byla cíleně zaměřena jen pro měření sociální zralosti osobnosti a zároveň by vyhovovala diagnostickým potřebám psychologů.

Na katedře psychologie v Olomouci za tímto účelem vznikl výzkumný projekt s názvem „Sociální zrání osobnosti“, podpořený studentskou grantovou soutěží (FF_2013_017). Za cíl si stanovil prvotní práci na vývoji a standardizaci nové projektivní psychodiagnostické metody, která by zjišťovala vybrané aspekty sociálního zrání osobnosti. V současné době se projekt nachází ve fázi, kdy již proběhl a zpracovává se pilotní výzkum, v rámci kterého byl vytvořený projektivní materiál ověřován na vzorku normální nepatologické populace a také na některých specifických skupinách osob, u nichž byla předpokládána nižší úroveň sociální zralosti. Počátkem roku 2015 by o tomto výzkumném projektu měla vyjít odborná publikace, shrnující veškeré získané poznatky

a v průběhu dalších let, budou-li tomu nakloněny okolnosti, by Univerzita Palackého v podobě vydání „Testu sociálního zranění“ (TSZ) měla získat právně a autorsky vlastní psychodiagnostickou metodu.

Výzkumná část této práce je součástí řešení výše zmíněného týmového projektu, který do velké míry také určuje její cíle a podmiňuje metodologické ukotvení. Výzkum v této práci prezentovaný se zaměřuje konkrétně na představení a popis nového podnětového materiálu a jeho ověření na nepatologické populaci.

V souladu s výše uvedeným je možné cíle práce formulovat následovně:

- 1) představení a popis nově vznikající apercipčně projektivní psychodiagnostické metody TSZ spolu s pozadím, ze kterého vychází;
- 2) pilotní ověření nového podnětového materiálu na nepatologickém vzorku populace;
- 3) pilotní ověření skórovacího systému TSZ a jeho popsání spolu s poskytnutím příkladů typicky skórovaných odpovědí v jednotlivých kategoriích;
- 4) zjištění vybraných základních psychometrických parametrů TSZ;
- 5) srovnání některých ukazatelů TSZ s dotazníkem TAS-20 za účelem posouzení alexithymických rysů u námi testovaného vzorku populace a zjištění, zda a případně jakým způsobem mohou tyto rysy souviset se získanými daty;
- 6) zhodnocení zkušeností s použitím TSZ a zamyšlení se nad možnostmi jeho dalšího vývoje.

7.1 Hypotézy

Výše zmíněné výzkumné cíle doplňují hypotézy, které byly stanoveny k získání plastičtějšího obrazu o dané oblasti zkoumání.

Pro účely bakalářské práce byly stanoveny tyto hypotézy:

H1: Neexistuje statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Pocity - emoce v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.

H2: Neexistuje statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Vztah k druhým lidem v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.

- H3:** Neexistuje statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Zaměření činnosti na úrovni receptivního stádia zrání v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.
- H4:** Neexistuje statisticky významná souvislost mezi Kvantitou verbálního materiálu TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.
- H5:** Neexistuje statisticky významná pozitivní souvislost mezi celkovým váženým skóre dosaženým v TSZ a věkem probandů.

Protože tato práce vzniká v rámci širšího výzkumného projektu, na němž se podílí více výzkumníků, je na úvod také třeba zmínit, že data, vyhodnocovaná v rámci této práce, nebyla sebraná jen námi. Za účelem získání většího vzorku dat stejnou testovou baterii administrovala totiž také Kristýna Vlačušková, s jejíž bakalářskou prací „Základní výzkum nově vznikající projektivní metody zaměřené na vybrané aspekty sociálního zrání osobnosti“ (2014) spoludílíme výzkumná data získaná od stejně specifikované populace. Kristýna Vlačušková se ve své práci soustředila na srovnání ukazatelů TSZ s vybranými dimenzemi osobnostního inventáře PSSI a zjištění a popsání klíčových vztahů mezi jednotlivými proměnnými v rámci TSZ; kdežto práce naše se ve výzkumné části zaměřuje na bližší popsání vybraných základních psychometrických parametrů TSZ a na srovnání některých ukazatelů TSZ s dotazníkem TAS-20. V oblasti statistického zpracování dat tak v zásadě nedochází k vzájemnému překrývání našich prací. Výzkumu se zúčastnilo celkem 56 lidí, 26 z nich přitom byla administrována testová baterie Kristýnou Vlačuškovou, 30 z nich námi.

8 Metody sběru dat

K prozkoumání oblastí, vymezených jednak širšími záměry výzkumného projektu a jednak úžeji specifikovanými cíly této práce, byly použity následující metody: již zmíněná nově vznikající projektivní metoda TSZ, dotazník Toronto Alexithymia Scale ve verzi TAS-20, Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI a Rosenzweigův obrázkový frustrační test v experimentální verzi PFT (C-W). V následujících podkapitolách budou jednotlivé použité metody představeny. Vzhledem k cílům práce přitom bude větší pozornost věnována nově vznikající metodě TSZ.

8.1 Test sociálního zrání

TSZ je na Katedře Psychologie FF UP nově vznikající projektivní psychodiagnostická metoda, zaměřená na zjišťování úrovně vybraných aspektů sociálního zrání osobnosti. Inspirací pro její vývoj byl v minulosti připravovaný studijní materiál k semináři Prof. Jaro Křivohlavého: „**Diagnostika sociálního zrání osobnosti ABI**“ (1981), (ABI), vycházející z originální projektivní metody americké psycholožky Abigail Stewart (1977). Tento Křivohlavým rozpracovaný manuál, stejně tak ani původní metoda ABI, nebyly v Čechách vydány; domníváme se, že metoda se u nás prakticky nepoužívá a nejspíše ani nepoužívala. Protože projekční materiál potřebný k použití této metody je jednak dobově zastaralý, nedochoval se nám v kvalitní a zároveň v kompletní podobě (viz ukázka dvou obrazových tabulí v příloze č. 6) a chybějící obrazové tabule se nám nepodařilo nikde získat, rozhodli jsme se pro vytvoření nového, aktuálnějšího zpracování metody. Ve zmiňovaném manuálu ABI (Křivohlavý, 1981) jsme však našli podklad, ze kterého do velké míry vycházíme při tvorbě skórování našeho nově vznikajícího TSZ. Proto bude v následující kapitole nejprve představena metoda ABI.

8.1.1 Diagnostika sociálního zrání osobnosti ABI - výchozí zdroj pro tvorbu nově vznikající metody Test sociálního zrání

Metoda ABI v pojetí, které ve své metodice uvádí Křivohlavý (1981), je zadavatelná jak individuálně, tak i skupinově. Vyšetřované osobě je sděleno, že jí budou předkládány určité obrázky a jejím úkolem bude představit si celý děj, ze kterého je obrázek vyňat (jak asi začal, jak se vyvíjel až k situaci, kterou zachycuje obrázek, co asi osoba na obrázku dělá, případně, co si myslí a jak celý příběh asi skončí) a napsat jej v několika větách na list papíru. Zároveň je vyšetřované osobě také řečeno, že se z napsaných povídek nebude zkoumat její inteligence, ale spíše literární schopnost a schopnost živě si představit určitý děj (Křivohlavý, 1981).

Křivohlavý (1981) uvádí, že sociální zralost v pojetí ABI vychází z různých sociálně-psychologických názorů na sociální zralost osobnosti a z dichotomie egocentrického zaměření a sociálního přesahu egocentricity. Autorka metody Abigail Stewart přitom předpokládá **čtyři základní stádia sociálního zrání** (receptivní, autonomní, asertivní a integrované) a **pro hodnocení příběhů** vymezuje **čtyři kategorie** (vztah k autoritě, vztah k druhým lidem, pocity - emoce a zaměření činnosti) (Křivohlavý, 1981). Ač není nikde zmíněno, jakým způsobem nebo na základě jaké teorie autorka dospěla ke konkrétním jednotlivým vývojovým stádiím sociálního zrání, zmiňuje ke každému z nich nejprve obecné charakteristiky, a pak i specifické projevy, které lze očekávat vzhledem k danému dosaženému stádiu u mužů a které u žen. S definováním jednotlivých stádií zrání a s kritérii přidělování bodů za jednotlivé příběhy je možné se ve stručnosti seznámit v práci kolegyně Vlačuškové (2014).

Obecná pravidla pro skórování vymezuje ABI následovně:

- 1) Určitá povídka může být skórována ve více než jen jednom jediném stádiu zrání v dané kategorii.
- 2) Určitá povídka nemusí být skórována ve všech kategoriích, může být hodnocena jen v některých kategoriích, případně nemusí dostat žádný bod v dané kategorii, pokud pro její skórování nejsou žádné podklady.
- 3) Žádná dvě hlediska z celkového počtu 16 hledisek (4 stádia zrání x 4 kategorie skórování) se navzájem nevylučují.

- 4) Jedna věta, slovo, rčení apod. mohou být skórovány jen v jedné kategorii, ale různé části téže věty (jednotlivé části věty, fráze apod., které se dají skórovat různě) mohou být hodnoceny v několika kategoriích.
- 5) Fráze, která byla hodnocena v jedné kategorii, může být ještě dále použita ve spojení s jinou frází pro skórování v další, jiné kategorii.
- 6) Je-li určitá kategorie skórována, obdrží 1 bod, pokud není skórována, pak nedostane žádný bod. Tzn., že každá povídka dostane minimálně 0 bodu a maximálně 4 body t.j. pro každou ze 4 kategorií (A,B,C,D) po jednom bodu v každém ze čtyř stádií zrání (I, II,III,IV). Nejvyšší možný počet bodů, které může jedna povídka tedy (teoreticky) získat, je 16 bodů.
- 7) Součet bodů pro všechny kategorie v určitém stádiu zrání tvoří **hrubé skóre**. Pro každou povídku se uvádí zvlášť hrubé skóre v jednotlivých stádiích zrání.
- 8) Celkové skóre pro danou povídku je možné korigovat s ohledem na závažnost jednotlivých stádií, a to vynásobením bodů pro všechny kategorie v určitém stádiu koeficientem tohoto stádia (I. stádium má koeficient 1, II. koeficient 2, III. koeficient 3, IV. koeficient 4). Získaný součet **vážených skóru** se pak dělí počtem hrubých skóru.
- 9) Stádium, které při hodnocení dosáhlo ze všech čtyř stádií nejvyšší počet bodů, se nazývá **modální stádium**. Uvedeno může být jak pro jednotlivé povídky, tak pro jednotlivé kategorie odděleně (např. modální stádium citového stavu ve srovnání s modálním stádiem vztahu k druhým lidem), nebo pro všechny čtyři kategorie dohromady (tj. celkové modální stádium).
- 10) I kdyby v některé povídce byly podklady pro několikanásobné skórování určité kategorie v tomtéž stádiu, bude udělen vždy jen 1 bod.

8.1.2 Popis projektivního materiálu Test sociálního zrání

TSZ je projektivní metodou pro dospělou populaci, ve které je probandům předkládán mnohoznačný obrazový materiál, který je v současné experimentální podobě tvořen 15 obrazovými tabulemi, navrženými a zpracovanými v souladu s různými vývojovými teoriemi sociálního zrání osobnosti a obecným pojetím sociální zralosti (viz teoretická část práce) tak, aby zachycovaly rozličné, ale přitom poměrně běžné sociální situace, do kterých se jedinec může během života dostat. Tento obrazový materiál

byl vytvořen na základě mezikatedrové spolupráce na Univerzitě Palackého v Olomouci a za podpory již zmiňovaného projektu „Sociální zrání osobnosti“ (FF_2013_017) výtvarnicí Mgr. Irenou Balaban Cakirpaloglu, Ph.D. technikou kresby uhlím. Námí používaný testový materiál nakonec získal stávající podobu černobílých obrazových tabulí o velikosti A6 v provedení na tvrdém papíře opatřeném laminací. Protože jednotlivé karty jsou během administrace předkládány v předem určeném pořadí, zezadu jsou opatřeny také číslem pro snadnější orientaci. Testový materiál je zároveň ve dvou případech upraven zvlášť pro muže a ženy; administrováno je tak vždy 12 tabulí. Jedna tabule navíc slouží k zácvičku, který může být proveden v případě, pokud experimentátor z úvodního rozhovoru s vyšetřovanou osobou zjistí, že by mohlo existovat riziko nepochopení testovému principu. Tato tabule však obvykle dospělým bez psychiatrických potíží a při alespoň průměrné inteligenci není předkládána. „Normální“ dospělý tedy nepotřebuje žádnou speciální předtestovou přípravu.

Názvy a popis jednotlivých tabulí v pořadí, v jakém jsou předkládány probandům:

*Dopravní prostředek (ukázková zácvičná karta, která se předkládá pouze v případě obtíží s pochopením pravidel administrace; viz příloha č. 7)

Tabule zachycuje situaci z dopravního prostředku. Je zde vyobrazen starší člověk stojící s hůlkou a několik dalších lidí, kteří sedí na sedadlech.

1. Kolegyně (tabule administrovaná mužům i ženám)

Tabule znázorňuje kancelářské prostředí se dvěma pracovními stoly a dvěma ženami. Jedna z žen sedí u stolu, má před sebou rozložené papíry, stoh složek a otevřený notebook; rukou si podpírá bradu. Druhá žena stojí a natahuje se pro něco do police. Její stůl není tak zaplněný - má na něm otevřený notebook, stojánek na tužky a útlou složku.

2. Fronta (tabule administrovaná mužům i ženám)

Tabule zachycující frontu lidí u přepážky. Člověk, který už je u přepážky, něco vyplňuje, za ním čeká několik dalších lidí v řadě. Jedná se o sociální situaci, do které se člověk může běžně dostat - čekání ve frontě, vyřizování; pro někoho možná frustrující situace.

3. Porada (tabule administrovaná mužům i ženám)

Na tabuli je znázorněna místnost s částí dlouhého konferenčního stolu a projekční tabulí. U stolu sedí čtyři lidé, jedno z viditelných míst je volné. Další dvě stojící postavy (muži) se nacházejí v blízkosti dveří; jeden z nich v ruce drží aktovku; oba se k sobě staví s výraznými gesty.

4. Loučení (tabule administrovaná mužům i ženám)

Tabule zachycuje prostředí nádražního nástupiště; v pozadí je zobrazený vlak, a několik málo prokreslených postav. V popředí je pár lidí (muž a žena) v mírném objetí; muž drží v ruce kufr. Situace by mohla evokovat loučení, vítání, příjezd nebo odjezd partnerské dvojice.

5. Nadřizený (tabule administrovaná mužům i ženám)

Na tabuli je vyobrazený velký stůl, za kterým stojí postava v předklonu, opírající se o něj. Na židli před stolem sedí druhá postava, mírně shrbená. Obrázek může evokovat situaci při pracovním pohovoru, rozhovor nadřizeného s podřizeným, vztah učitele a žáka.

6. Večírek (tabule administrovaná mužům i ženám)

Na tabuli je vyobrazeno více lidí v místnosti. Jedna skupinka lidí sedí u stolu v popředí obrázku, v pozadí se pak nachází několik hloučků lidí, kteří si buď povídají, nebo tančí. V popředí obrázku uprostřed místnosti se nachází také ještě jedna postava (muž), která tam stojí osamoceně.

7. Eskalátor (tabule administrovaná mužům i ženám)

Tabule zachycuje v pohledu zezadu člověka (muže) stojícího na eskalátoru, který sjíždí směrem dolů mezi větší množstvím lidí.

8F. Prostírání (tabule administrovaná pouze ženám)

Na tabuli jsou vyobrazeny dvě ženské postavy, jedna z nich je viditelně starší než ta druhá. Společně chystají v jídelně stůl; starší postava drží v rukách hrnec, mladší upravuje ubrus. Karta by mohla evokovat, že jde o matku s dcerou, vztah k rodiči, spolupráci.

8M. Plot (tabule administrovaná pouze mužům)

Na tabuli jsou dvě mužské postavy; jeden z nich je viditelně starší než ten druhý. Jsou spolu venku a natírají plot. Starší postava stojí a je více natočená směrem k té mladší, která sedí a natírá. Karta by mohla evokovat, že jde o otce a syna, vztah k rodiči, spolupráci.

9. Těhotenství (tabule administrovaná mužům i ženám)

Tabule zachycuje pár - muže a těhotnou ženu, procházející se v objetí parkem. Na obrázku je ještě další postava, žena, která se na zmíněný pár dívá. Muž se k ní natáčí hlavou, jeho partnerka má pohled obrácený spíše do země.

10F. Mateřství (tabule administrovaná pouze ženám)

Na tabuli jsou vyobrazeny dvě ženy venku v přírodě, v pozdálí jsou zachyceny vyšší městské budovy. Jedna žena sedí na lavičce a chová dítě, druhá stojí vedle lavičky a dívá se na ně. Karta, která by mohla zachycovat postoje k mateřství.

10M. Otcovství (tabule administrovaná pouze mužům)

Tabule zachycuje muže, který jde venku (v pozadí stromy, cesta) s kočárkem. Po straně kočárku se nachází druhý muž, který se dívá do kočárku. Karta by měla zachycovat podobně emocionální a sociální situaci jako karta těhotenství, která je určena pro ženy; tedy postoje k otcovství.

11. Člověk v tísní (tabule administrovaná mužům i ženám)

Tabule znázorňuje prostředí ulice s množstvím více či méně zřetelných kráčejících nebo postávajících postav. Na obrubníku sedí muž (něco se mu stalo, upadl na zem) a drží se za koleno, vedle něj leží na zemi taška. Opodál stojí muž s rukama v kapsách, který se dívá na tuto na zemi sedící postavu. Karta by měla evokovat situaci rozhodování o pomoci druhému, pro-sociální chování.

12. Ložnice (tabule administrovaná mužům i ženám)

Na tabuli je zobrazena scéna, kde nějaký člověk (muž) sedí na okraji postele a právě vstává nebo ulehá. Je zde zachycena jen část postele, přičemž je ale rozpoznatelné, že na ní leží ještě někdo další, přikrytý peřinou. Vedle postele na nočním stolku je budík. Karta by mohla evokovat ranní vstávání do práce od partnerky/manželky (všední den), večerní ulehání do postele, partnerský vztah, sexuální asociace.

8.1.3 Průběh administrace Testu sociálního zrání

Ve srovnání s ABI jsme se u TSZ rozhodli dát přednost podávání odpovědí vyšetřovaných osob ústní formou před písemným projevem. Výpovědi probanda přitom examinátor buď doslovně zapisuje, nebo je možné (a za účelem co největší přesnosti získaného záznamu také vhodnější) pořídit audionahrávku, se kterou však musí být vyšetřovaná osoba z etických důvodů předem obeznámena a souhlasit s ní. Oproti ABI byl navíc do TSZ zařazen prvek výběru sympatických a nesympatických tabulí (viz níže).

První část administrace:

Před samotným zahájením testové situace proband obdrží podobnou instrukci, jaká se zadává i při jiných apercepčních projektivních metodách:

„Tohle je test, ve kterém můžete zapojit svou fantazii. Ukážu vám postupně několik obrázků, vy se na každý podíváte a řeknete mi, co na něm je, co se na něm odehrává, co vyobrazené postavy dělají, na co myslí a co cítí.“

V případě, že by proband neporozuměl instrukci, je možné využít zácvičnou kartu *Dopravní prostředek (viz výše), na které necháme vyšetřované osobě dle instrukce popsat, co na ní vidí, dle instrukce. V případě závažných potíží s výkladem je možné použít následujícího příkladu:

„Zde je situace v městské hromadné dopravě. Nastoupil starší muž, který drží v ruce deštník. Nebo to může být i hůl. Podíval se po okolních lidech a hledá místo na sezení. Všechna jsou ale obsazená, je z toho našťvaný, tak se snaží vybrat, koho osloví, aby jej pustil sednout. Půjde více do přední části vozu a tam mu nějaký mladík místo uvolní.“

Po podání instrukce jsou vyšetřované osobě postupně předkládány jednotlivé tabule v pořadí daném jejich čísly od 1 do 12.

Druhá část administrace:

Před vyšetřovanou osobu se přehledně rozmístí všechny obrazové tabule s žádostí, aby si je ještě jednou prohlédla a vybrala z nich tři situace, které jí jsou nejvíce sympatické a tři, které jí jsou naopak nejméně sympatické; aby je seřadila a uvedla u každé z nich, proč si je vybrala.

V případě písemného zaznamenávání odpovědí probanda je sledován také celkový čas administrace - do záznamového listu se zapisuje čas zahájení a čas ukončení testování.

Vhodné je také poznamenat si čísla volených sympatických a nesympatických tabulí, které pak tvoří tzv. **index skupinové konformity**. Stejně jako je tomu i v jiných projektivních metodách, také u TSZ by se administrátor měl vyvarovat vlastních úprav instrukcí zadání, dotazování se nad limity udávané manuálem nebo poskytování vodítek či vlastních projekcí k vyobrazeným situacím (Hebbenová, Milberg, 2013).

8.1.4 Skórování Testu sociálního zrání

Jak bylo řečeno výše, skórování TSZ do velké míry vychází ze studijního materiálu k semináři Prof. Jaro Křivohlavého: „Diagnostika sociálního zrání osobnosti ABI“ (1981), který byl vytvořen k projektivní metodě americké psycholožky Abigail Stewart (1977).

Odpovědi probandů se skórují, podobně jako v ABI, ve **4 kategoriích** (A - vztah k autoritě, V - vztah k druhým lidem, E - pocity, emoce, C - zaměření činnosti), kde je možné dosáhnout **4 různých stádií zrání** (1 - receptivní, 2 - autonomní, 3 - asertivní, 4 - integrované). Názvy jednotlivých kategorií a stádií zrání tedy zůstávají stejné jako v ABI, nicméně konkrétní kritéria pro přidělování bodů byla pro TSZ výzkumným týmem projektu v některých případech upravena a přesněji specifikována. Kritéria pro přidělování bodů uváděná v metodice ABI (pro některá stádia v rámci určitých kategorií) totiž byla poněkud nejasně formulována, případně se nám zdála být nerelevantní vzhledem k dnešní době nebo k očekávané úrovni vyzrálosti odpovědí pro dané vývojové stádium.

Obecná pravidla postupu skórování (tak jak byla v 10 bodech uvedena v kap. 8.1.1), však zůstávají pro další používání a zkoumání metody TSZ od ABI víceméně nezměněna, navzdory tomu (jak bude uvedeno v kap. 11), že my jsme se v rámci této pilotní verze výzkumu soustředili při výpočtech hrubých a vážených skóru na jednotlivé kategorie, namísto na jednotlivá stádia zrání s následným určováním modálního stádia (jak je tomu u ABI). Toto zaměření na kategorie bylo zvoleno proto, že nám v rámci pilotní studie mohlo přinést podstatné informace týkající se významnosti jednotlivých kategorií v systému skórování. Tomuto posouzení se ve své práci blíže věnovala konkrétně kolegyně Kristýna Vlačušková (2014). Zaměření vyhodnocování na jednotlivá stádia zrání (tak jako je tomu v metodice ABI) však považujeme za jednu z možných cest, kterými by se mohla ubírat další výzkumná práce na této metodě.

Pro zaznamenávání odpovědí v rámci pilotního výzkumu byl vytvořen **záznamový skórovací list** (viz příloha č. 5). Kromě bodů, přidělovaných k jednotlivým tabulím podle

níže uvedených skórovacích kritérií, jsme do něj zaznamenávali také index skupinové konformity (sympatické a nesympatické tabule); dále také **tematickou shodu** probandem popisovaného příběhu s vyzývacím charakterem podnětové tabule, **počet témat**, které v rámci příběhu k jedné tabuli byly probandem zmíněny a **kvantitu verbálního materiálu**, určenou počtem slov, jimiž proband danou tabuli okomentoval. Skórovací list zároveň také umožňoval zaznamenání údaje o **nepodání skórovatelné odpovědi**, pokud by se taková situace vyskytla.

Níže uvádíme ve zkrácené podobě skórovací kritéria pro jednotlivé hodnocené kategorie a stádia zrání s konkrétními příklady skórovaných odpovědí, které byly získány v rámci pilotní studie provedené na vzorku 56 probandů.

Skórovací kritéria TSZ:

Vztah k autoritě (A)

Za autoritu je v TSZ považována osoba, která požívá z hlediska společenské prestiže určité sociální autority, případně osoba, která má formální autoritu, vyplývající z jejího postavení či povolání, případně vztahového základu mezi zmiňovanými osobami (vedoucí, nadřízený, velitel, učitel, lékař, policista, kněz). Dále autorita může vyplývat z rodinné konstelace (nejčastěji otec, matka, prarodič, ale také starší sourozenec). Kategorie může být skórována jen v případě, že je autorita přítomna. V případě více přítomných autorit je kategorie bodována ve více stádiích.

Receptivní stádium (A1)

- prostá přítomnost autority druhého
- pasivní přijímání autority
- kladný, benevolentní vztah k autoritě (směrem od subjektu k autoritě)

Př.: „Je to spíš nějaký otec, takový ochranný, takový moudrý.“ (1A,1)¹

Př.: „To je nějaká autorita, která drží aktovku a dokumenty.“ (22B,3)

Př.: „Je tam maminka a ta prostírá stůl.“ (9A,8)

---

¹ Poznámka uvedená v závorce za každým příkladem odpovědi označuje na prvním místě číslo testované osoby; na druhém místě je písmenem označen examinátor, který prováděl dané testování (písmeno A označuje testování provedené námi, písmeno B kolegyní Kristýnou Vlačuškovou); číslo za čárkou pak označuje číslo tabule, v rámci které se daný výrok testované osoby vyskytl.

Př.: „Tady vidím matku s dítětem, která ho možná kojí.“ (9A,10)

Př.: „Tady ten člověk by teda mohl být učitel, který je na doзору.“ (12A,6)

Autonomní stádium (A2)

- kritický postoj autority a ohled na právo
- osoba, která má autoritu, někomu něco vytýká, varuje jej, napomíná nebo trestá

Př.: „Šéf vyčítá něco zaměstnanci.“ (5A, 5)

Př.: „Ten nadřízený něco tomu podřízenému vytýká... mmm, že nějaký problém nastal, nebo třeba že ho chce klidně vyhodit.“ (9A,5)

Př.: Tak to je samozřejmě nějaký šéf... a ten na něho možná úplně řve.“ (11A,5)

Asertivní stádium (A3)

- opozice proti autoritě, její ignorování
- druhá osoba odmítá či ignoruje požadavky autority
- proband se identifikuje s autoritou, vystupuje jako autorita na podnětové tabuli, je v roli nadřízeného, rodiče, učitele, formální autority (policista, soudce, exekutor...)
- vystupování z pozice moci, bez integrace kladného pólu
- autorita příkazující, poučující, omezující, zakazující

Př.: „Takže, je u ředitele a ten mu říká, ty debil, jaks to mohl zvorat.“ (12B, 5)

Př.: „Ale jakože mu nedělá problém někoho kárat, že mu to není cizí...“ (19B,5)

Př.: „Ten učitel dotyčný... vytýká nějaký problém... kerý asi tam neměl být v tým... na což ona nějak... mmm... prostě neraguje... jako... mmm... myslí si to po svém... Myslí si jako doslova svoje.“ (29A,5)

Integrované stádium (A4)

- uznání omezené možnosti autority a její ambivalence
- v autoritě jsou obsaženy obě polarity (může či nemůže něco udělat, je dobrá i špatná, zmíněna je existence hranic, které má autorita k dispozici)
- autorita pomáhá, vede, radí
- autorita navrhuje či realizuje činnost vedoucí k nějakému výsledku (ten nemusí být explicitně v odpovědi zmíněn), jedná se o činnosti s pozitivním dopadem na další personu přítomnou ve výkladu tabule

- kladný vztah autority směrem k druhému.
- nebudujeme, pokud autorita nechce či není schopna pomoci

Př.: „...hodně myslí na to své dítě. Chce mu udělat radost, protože ho má rád.“ (1A, 7)

Př.: „... ten tatík, ten si určitě říká, že udělal správnou věc a... jako je na něho nebo na ni samozřejmě trošku naštvaný, ale prostě udělal to proto, že ho má rád...“ (11A, 4)

Př.: „...ta nadřizená není zlá, ale musí hlídat, aby to co dělá, fungovalo a prostě některé věci nemůže jen tak přejít mávnutím ruky, snaží se mu to spíš vysvětlit.“ (14B, 5)

Vztah k druhým lidem (V)

Receptivní stádium (VI)

- každá z postav vystupuje sama za sebe, osoby nespolupracují, nejsou ve vztahu (prosté sdílení prostoru není vztahem)
- bezprostřední uspokojení přání
- osoba něco chce, požaduje a její přání je vysloveno a splněno (nebudujeme, pokud se jedná o prostou činnost, nikoli přání)

Př.: „To bude někde navrchu a bude to... všechny pozorovat... Kouká na ně, prostě. „Třeba přemýšlí, kam jdou ty lidi... kouká, jak vypadají.“ (28A, 7)

Př.: „Davy lidí... bezejmenné...Bezejmenná masa lidí, který si jdou za svými nákupy.“ (24A, 7)

Autonomní stádium (V2)

- osoby jsou ve formálním vztahu
- dochází k běžné kooperaci, dělají činnosti, ke kterým je potřeba přítomnost druhé osoby (rozhovor dvou lidí, baví se)
- od zaměřené činnosti (kategorie C) odlišujeme součinnosti dvou a více osob
- činnosti jsou formální, bez větší emoční angažovanosti
- osoby nemusí být specifikovány, jsou pojaty obecně
- není zmíněna vzájemná pomoc
- neuspokojené přání - některá z uvedených osob si něco přeje, ale její přání není uspokojeno nebo není jasné, zda k uspokojení přání došlo

Př.: „Něco tam tancujou vzadu.“ (28A,6)

(Není explicitně zmíněno, zda osoby tančí spolu, např. společenský tanec, ploužák apod., jak intenzivní vztah spolu při té aktivitě mají. Zde bodujeme jen prostou zmínku o taneční aktivitě, např. u skupinky více osob.)

Př.: „Přemejšlí, jak jim to bude chutnat.“ (28A,8)

Př.: „Sedí u stolu nějak, hrajou nějaký karty.“ (13A,6)

Asertivní stádium (V3)

- útěk od druhých lidí, někdo v povídce chce uniknout z moci druhé osoby, případně se únik povedl a osoba cítí úlevu
- nezáměr o druhé lidi, jedná se o adresné vyjádření nezáměru o druhého
- soupeření s druhými lidmi, činnost jedné osoby proti druhé
- útěk do denního snění
- sebevražda jako únik z problematické situace

Př.: „Ti ostatní si nevšímají toho okolí.“ (1A,2)

Př.: „Sedí tam zraněný, ale nikdo se o něj nezajímá.“ (1A,11)

Př.: „Zastavil je nějaký člověk a na něco se jich ptá. Ale oni asi nemají radost, chtějí od něj rychle pryč. Že si ho nějak jakoby nevšímají, no... Tenhle ten jenom něco odpoví rychle... Takže je tím jakoby obtěžuje, no.“ (28A, 9)

Integrované stádium (V4)

- rozlišení osob a předmětů
- vzájemnost, společenství, spolupráce, společné plánování něčeho
- kooperace, společné úsilí zaměřené k jednotnému cíli
- bodujeme konkrétní osoby, které jsou přesně pojmenovány, vymezeny, specifikovány
- osoba přistupuje k druhému jako k sobě rovnému (nikoli z pozice autority) a nabízí mu pomoc
- zahrnujeme i společně sdílené činnosti vyžadující emoční angažovanost

Př.: „Hodně myslí na to své dítě. Chce mu udělat radost, protože ho má rád... Holčička pak bude ráda, že jí koupí panenku.“ (1A,7)

Př.: „...chystají na společnou večeři, že se na ni těší, a že společně připravují nějaké jídlo... jsou rády, že spolu mohou trávit nějaký čas, a že si společně popovídají.“ (7A,8)

Pocity, emoce (E)

Receptivní stádium (E1)

- emoce jedné osoby, egocentrické, na sebe zaměřené, nesdílené
- pocity zoufalství, zmatku, obavy ze ztráty
- osoba je znuděná, smutná, sklíčená, zklamaná, cítí marnost svého počínání

Př.: „A tenhle ten tam smutně stojí... Bude asi smutnej.“ (28A,6)

Př.: „Stojí a raduje se.“ (6B, 7) (raduje se sám, nedochází ke sdílení)

Př.: „No a tady ten z toho bude asi takovej zklamanej, že si ho nevšímají.“ (28A,9)

Př.: „...přijde mně, že je hodně takový jako kdyby ustrašený... má velký strach z toho, co řekne ten stojící muž...je takový hodně zstrašený, bojí se, myslím, že má i poměrně silnou úzkost.“ (2A,5)

Autonomní stádium (E2)

- emoce dvou osob - nezávislé na sobě
- sdílené emoce pro osoby, které jsou spolu ve vztahu
- úzkostné obavy, pocity, že osoba není něco schopna udělat
- pocit neschopnosti, snaha vyhnout se volbě

Př.: „Jsou nervózní a zvědaví.“ (5A,3)

Př.: „Je jim to líto oboum.“ (8A,3)

Př.: „...by se i chtěl zapojit, ale prostě stydí se. Nemá odvalu jít za těma lidma.“ (14A,6)

Asertivní stádium (E3)

- negativní emoce jedné nebo více osob zaměřená vně
- hostilita (zmíněna je hostilní emoce, nejen hostilní činnost)
- pocity nenávisli, nepřátelství, hořkosti, odporu
- zesměšňování jedné osoby druhou, zahanbování, ponižování, devalvace

Př.: „Je tam pro zstrašení nějakých kolemjdoucích.“ (1A,6)

Př.: „Ten muž si tak říká: Co ty tady tak jako koukáš? Podívej se, ona už je moje a ty na ní nemáš žádný vliv.“ (16A,9)

Př.: „Asi jsou na sebe naštvaní, možná že se zlobí na sebe navzájem.“ (18A,3)

Př.: „Takže na ní přes tu kancelář kouká, tak ošklivě, závistivě.“ (23A,1)

Př.: „Ti za ním možná zuří, že.... ať už vypadne.“ (26A,2)

Př.: „No, tak určitě se cítí být zrazen, zrazen a naštván.“ (30A,6)

Př.: „Nadává, co je to za člověka, že zase nějaký neschopný.“ (14A,2)

Integrované stádium (E4)

- společně sdílené pozitivní emoce
- citová ambivalence, odpověď zahrnuje oba póly emocí (u jednoho člověka nebo v rámci celého obrázku zmíněny dvě protikladné emoce)
- osobě něco dělá radost i starost
- budujeme také pozitivní emoce k osobě, která není přítomna (např. vyobrazená postava na něho myslí, chce mu udělat radost, koupit dárek, těší se, že druhá osoba bude mít z dárku radost)

Př.: „No, mě tak přijde, že ta holka, ta jak kdyby dcera, že je taková, že kdyby tam byla třeba sama, tak by se třeba bála, ale že jí ten její taťka tak jako vyprovází, třeba, tak jako se cítí líp, že na ni někdo čeká, že má toho svého rodiče, že má toho svého tatku. Přijde mi třeba, že to je na nějakém nádraží někde v Praze, nebo někde jinde v nějakým jiným hlavním městě, že mhm, že by se tam třeba bála, že by se tam nemusela cítit třeba bezpečně. Že je jí dobře, že je tam s ní ten její taťka.“ (1A, 4)

(V ukázce je přítomna ambivalence dvou pocitů - obavy s pocitu nebezpečí a zároveň dobrý pocit z přítomnosti otce.)

Př.: „Tak tydle se asi radujou... že se viděj... tydle ti taky... a tenhle ten tam smutně stojí, no... On tam bude asi smutnej.“ (28A,4)

Př.: „Třeba mu to dělá dobře... zase, na druhý straně... mu to může být jakoby... nepříjemný, že jo, že někoho kárá. No a tenhle ten, co bude asi cítit... asi špatně, no... že je pokáranej.“ (28A, 5)

Př.: „Možná jí ten pán trochu závidí, ale zároveň jí to přeje, protože ji má rád.“ (17A,12)

Zaměření činnosti (C)

Receptivní stádium (C1)

- pasivita, nečinnost
- činnosti pasivní, vyžadující minimum aktivity „čekají, stojí, kouká“
- na činnost nenavazuje další záměr či cíl
- klid, mír, ticho a pokoj
- deskripce obrázku (popisovány jsou části podnětové tabule, často nejsou detaily uvedeny do vzájemného vztahu)
- egocentrismy (v případě drobných egocentrismů nesignujeme, v případě rozsáhlejších, např. detailní popis krajiny hodnotíme jako deskripci)

Př.: „Mmm, tak mě přijde, že to je třeba někde... Úplně mi to přijde, že to je třeba někde... úplně mi to připomnělo místo kousek od nás od domu, když jsem se zadívala na tu krajinu. Jako, sice tam nejde toho moc vidět, ale připomnělo mi to od nás kousek u nás na vesnici.. Taková asfaltová cesta a vzadu vysoké topoly. Fouká hodně vítr a ty topoly se úplně tak ohýbají. Tak mi to přijde jako to místo - vypadá to tam úplně stejně. Na bokách nebo na stranách jsou pole a tady ty keříčky, jak je to vždycky mezi těma polema. Tak to mně úplně připomnělo tu krajinu, jak to znám doma. Cítím z toho hodně letní období. Jako v červnu, srpen. Ti lidé mají vítr ve vlasech, tak určitě tam fouká hodně vítr a slyším úplně šumění těch stromů, jak to tam znám tu krajinu doma.“ (1A, 9)

Př.: „A tenhleten tam smutně stojí.“ (28A,6)

Př.: „Čekají, až na ně vyjde řada. (1A,2)

Př.: „Počká, až ta nevolnost přejde.“ (14B, 12)

Autonomní stádium (C2)

- snaha o konstruktivní činnost, osoba je aktivní směrem k cíli (ten nemusí být přímo zmíněn)
- činnost pasivní, na kterou navazuje další předpokládaná činnost, záměr či plán
- činnost konstruktivní, ale bez podrobnějšího popisu či vymezení (tím se odlišuje od C4)
- činnosti, k nimž není potřeba přímá účast druhé osoby
- snaha o odstranění nepořádku, intruzí, rušivých podnětů
- snaha opustit situaci
- chování, které je zdrojem problémů

Př.: „...dvě spolubydlící, jedna se učí a druhá se vlastně taky učí a jde si pro nějakou knížku do regálu... moc nepřemýšlí o jiných věcech, snaží se připravit na tu zkoušku.“ (13A,1)

Př.: „Vypadá to, že je na odchodu, má srovnaný stůl, ještě si bere knížku z knihovny.“ (2B, 1)

Př.: „Lidi na poště nebo na nějakém úřadě a půjdou vyplňovat nějaké dokumenty, takže stojí ve frontě. Ten první něco vypisuje, takže ti ostatní to asi budou dělat taky.“ (12A,2)

Př.: „Chystá se do toho metra, aby mohl dojet do práce.“ (9A,7)

Asertivní stádium (C3)

- vyjádření snahy něčeho dosáhnout
- činnost vyžadující značné až výjimečné úsilí (činnost je pouze zamýšlena, pokud je i úspěšně provedena skórujeme již jako C4)
- selhání plánované či prováděné akce, osoba se snaží něco udělat, ale pak udělá chybu
- zranění, násilné zásahy, krádež, vloupání, opilství, vražda
- bodujeme také u hádek, ironizování a ponižování druhých
- činnost či aktivita s prvky sebeprosazování, prosazování přes zákazy, bez ohledu na druhé

Př.: „Je takový, že se možná i tomu druhému muži jako kdyby posmívá nebo je takový uštěpačný v té dané situaci.“ (2A,9)

Př.: „Tady ty dva přišli třeba loupit, protože na to jako vypadaj.“ (6A,2)

Př.: „Je zraněný, že má něco s nohou, protože se za ní drží.“ (9A,11)

Př.: „Nadává, co je to za člověka, že zase nějaký neschopný.“ (14A,2)

Př.: „...ostatní se sbíhají, že co se děje, nebo neděje...“ (12B, 11)

Integrované stádium (C4)

- zabránění do tvořivé práce
- činnost, která je popsána v širších souvislostech, detailně, zahrnuje podrobnou rozpravu či plánování činnosti, svědčící pro zaujetí činností
- plánovaná či prováděná akce, která neselže

Př. „Tak úplně slyším, že si říká: No, tak se podívám, jestli tady něco nenajdu, jestli tady není něco zajímavého třeba, co by se líbilo tomu mojemu dítěti. Je takový, že si ještě

říká, co by mohl domů ještě přinést pro svoje dítě. ...Hodně myslí na to své dítě. Je takový... Chce mu udělat radost, protože ho má rád....“ (1A, 7)

(Postava je výrazně zabraná do činnosti s jasným cílem.)

Př.: „...obě jako jsou spokojené, že jakože se těší... Ta se asi snaží jako, ať to má pěkné... Myslí na ten stůl, ať to má pěkné, ať se to podaří... A maminka si myslí, že to tam dodělá, položí, a že ještě co musí udělat asi dál, co zbývá... a že jsou všichni spokojeni.“ (14A,8)

Př.: „To bude asi mladá rodina, která prostírá k obědu... Slečna dává slavnostnější ubrus a pán už tam rychle chystá talíř s..., mmm teda talíř, nějaký hrnec asi s nějakým jídlem. ...proto se to snaží mít tak vyšperkované a všechno nachystané, aby ukázali, jak jsou šikovní a hodně pohostinní. ... Všechno rychle dokončí... Těší se na to, těší se z toho svého společného, co tam teď dělají, jak se chystají na tu návštěvu.“ (15A,8)

8.2 Toronto Alexithymia Scale

Toronto Alexithymia Scale (TAS) je zřejmě jednou z nejpoužívanějších sebeposuzovacích metod pro diagnostiku alexithymie. Tato škála byla vytvořena G. J. Taylorem, R. M. Bagbym a J. D. Parkerem. Její prvotní verze z roku 1986 obsahovala 26 položek, které naplňovaly 4 faktory odpovídající hlavním bodům, kterými se obvykle vymezuje alexithymie. V současné době se používá druhá, upravená revize této škály z roku 1992 (TAS-20), která obsahuje 20 položek, na než proband odpovídá pomocí pětibodové Likertovy škály, vystihující míru toho, nakolik uvedený výrok odpovídá nebo neodpovídá probandovým zkušenostem a pocitům. Z toho 15 položek je klíčová pozitivně (např. „Je pro mě těžké najít správná slova pro mé pocity.“) a 5 negativně (např. „Zkoumání mých pocitů považuji za užitečné pro řešení osobních problémů“). Metoda není nijak náročná na administraci, její vyplnění trvá obvykle kolem 3-6 minut a lze provést jak individuálně, tak i skupinově. Minimální možné získané skóre je 20 bodů, maximální 100. V rámci vyhodnocení škály autoři uvádějí dvě experimentálně odvozené dělicí bodové hodnoty, a to hranici 51 a 61 bodů. Skóre 61 bodů a výše je považováno za jednoznačný ukazatel přítomnosti alexithymie, rozmezí 52 a 60 bodů autoři uvádějí jako rozmezí pouze možného výskytu alexithymie, skóre 51 a nižší je ukazatelem nepřítomnosti alexithymie (Winklerová, 2011; Procházka, 2011).

Navzdory tomu, že autoři na základě faktorové analýzy stanovili 3 faktory (Difficulty Identifying Feelings, Difficulty Describing Feelings a External-Oriented Thinking), v rámci kterých by se daly výsledky specifičtěji analyzovat, díky jejich nejisté položkové reliabilitě se doporučuje používat škálu spíše jako celek (Winklerová, 2011), kde již vykazuje dobré psychometrické vlastnosti, což dokládají studie, které byly v této souvislosti realizovány; Cronbachovo alfa má 0,81, test-retest reliabilitu 0,77 (na hladině významnosti $p < 0,01$) (např. Taylor, 2004). Používání této škály zároveň bylo v nedávné době úspěšně ověřeno i na české populaci (např. Hošková-Mayerová, Mokrý, 2011).

V rámci našeho výzkumu jsme TAS-20 využili za účelem posouzení rysů alexithymie u námi sledovaného vzorku populace a srovnání některých ukazatelů TSZ s jeho celkovým skórem. Jeho zařazením do výzkumné baterie jsme chtěli zjistit, zda náš výzkumný vzorek je tvořen skupinou lidí, která nemá alexithymií negativně ovlivněnou schopnost popisovat své emoce a dávat tedy na jednotlivé tabule TSZ emotivně zabarvené výpovědi.

V rámci širšího projektového výzkumu na datech získaných od specifických skupin probandů, kde bylo předpokládáno vyšší procento alexithymických rysů, pak byly zkoumány možné souvislosti výskytu alexithymie i s dalšími kategoriemi TSZ (viz Göthová, 2014; Daňková, 2014; Pavlů, 2014).

8.3 Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti

Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti, v originále Persönlichkeits-Stil- und Störungs-Inventar (PSSI) byl vytvořený v německém původním znění v roce 1997 Juliem Kuhlem a Miguelem Kazénem. Vychází z předpokladu, že ke každé klinické kategorii poruch osobnosti, tak jak jsou popsány v psychiatrických diagnostických manuálech (DSM-III-R, DSM-IV, MKN-10), existuje také obdobný osobnostní styl. Právě vyhraněnost osobnostních stylů, které zde jsou chápány jako nepatologické varianty poruch osobnosti, se snaží test kvantifikovat (Svoboda et al. 2013). Autoři však zároveň uvádí (Kuhl, Kazén, 2002), že diagnóza určité poruchy osobnosti nemůže být nikdy stanovena jen na základě třeba i extrémní vyhraněnosti jednotlivého ukazatele, nýbrž pouze po zahrnutí dodatečných anamnestických kritérií. Inventář totiž diferencuje příslušné osobnostní rozdíly spíše v okruhu nepatologických stylů (Svoboda et al., 2013).

Dotazník se skládá ze 140 položek, které se vztahují ke 14 škálám, měřícím následující osobnostní styly a k nim příslušející příslušné poruchy osobnosti:

- 1) sebenejistý styl a disociální porucha osobnosti
- 2) nedůvěřivý styl a paranoidní porucha osobnosti
- 3) rezervovaný styl a schizoidní porucha osobnosti
- 4) sebekritický styl a nesebejistá porucha osobnosti
- 5) pečlivý styl a nutkavá porucha osobnosti
- 6) intuitivní styl a schizotypní porucha osobnosti
- 7) optimistický styl a rapsodická porucha osobnosti
- 8) ctižadostivý styl a narcistická porucha osobnosti
- 9) kritický styl a negativistická porucha osobnosti
- 10) loajální styl a závislá porucha osobnosti
- 11) impulsivní styl a hraniční porucha osobnosti
- 12) příjemný styl a histriónská porucha osobnosti
- 13) klidný styl a depresivní porucha osobnosti
- 14) ochotný styl a obětující se porucha osobnosti.

PSSI je možné administrovat individuálně i skupinově. Vyšetřovaná osoba odpovídá na každou položku (tvrzení) pomocí čtyřstupňové škály (určitě ne - spíše ne - spíše ano - určitě ano). Doba administrace není omezena, ale obvykle trvá přibližně 40 minut, vyhodnocení s použitím šablony zabere dalších cca 10 minut. Pomocí průhledných šablon se získávají hrubé skóry, které se prostřednictvím tabulek (zvláště pro muže a ženy a ve dvou věkových pásmech 18-25 a 26 a více let) převádějí na percentily a standardní T-skóry, které se pak zaznamenávají do profilového archu v grafické podobě. Interpretace se provádí na základě znalosti teoretických základů a empirických výsledků, na nichž je metoda založena a které jsou podrobně objasněny v manuálu (Rodný, 2002). Extrémně vysoké (nebo nízké) výsledky v určité škále sice zvyšují podezření na poruchu osobnosti, ale rozhodně nestačí ke stanovení diagnózy (Svoboda et al., 2013).

Stávající normy byly získány v Německu na vzorku 1026 osob, při české adaptaci metody se pracovalo se souborem 50 mužů a 110 žen. Vnitřní konzistence jednotlivých škál má Cronbachovo alfa kolem 0,80 (Svoboda et al., 2013). Inventář se používá jak v oblasti výzkumu, tak v oblasti klinické psychologie a psychoterapie, v psychologii práce a organizace, v poradenské a pedagogické psychologii (Rodný, 2002).

Tento dotazník byl do baterie zařazen za účelem srovnání některých ukazatelů TSZ s vybranými dimenzemi osobnostního inventáře, v návaznosti na vývojové teorie, v rámci kterých bývají lidé s poruchou osobnosti někdy zmiňováni jako typické příklady sociálně nezralých jedinců (např. Dombeck, 2007a). Zpracování dat získaných touto metodou však není součástí této práce. Lze se s nimi seznámit v práci kolegyně Vlačuškové (2014).

8.4 Rosenzweigův obrázkový frustrační test

Rosenzweigův obrázkový frustrační test (Rosenzweig Picture-Frustration Study, P-F Test) je projektivní metodou, která se užívá ke zmapování vzorců chování v reakci na běžnou zátěž. Testuje tedy probandovu reakci na frustrující situaci. Tu podle tvůrce metody S. Rosenzweiga člověk prožívá vždy, když se setká s nepřekonatelnou překážkou na cestě k uspokojení nějaké své potřeby (Čáp, nedat).

Původní Rosenzweigova verze testu z roku 1945 v ČR byla vydána pouze v překladové verzi testu pro děti a s původními německými normami, verze pro adolescenty, ani pro dospělé dosud nebyla vydána. V současné době je k dispozici experimentální verze **PFT (C-W)** (Čáp, nedat.), která tento test předkládá v aktualizované podobě, graficky i textově přizpůsobené dnešní době, se zjednodušeným způsobem vyhodnocování a normami vytvořenými na české populaci pro věkovou skupinu od 14 do 17 let, s plánovaným brzkým rozšířením i na dospělé populaci (Čáp, nedat.).

Podnětový materiál PFT (C-W) je tvořen (stejně jako tomu bylo i v původní verzi testu) 24 obrázky komiksového charakteru, na nichž jsou znázorněny vždy minimálně dvě osoby. Postava vlevo nějakým způsobem frustruje postavu vpravo nebo jí o způsobované frustraci informuje prostřednictvím sdělení, které je umístěno formou komiksově zpracovaného textu. Postava vpravo má na danou frustrující situaci nějak reagovat. Úkolem testované osoby je vepsat svou odpověď do prázdného textového pole nad touto postavou. Osoby znázorněné na obrázcích jsou spíše schematické, obličejové, postoj i gesta jsou nakresleny maximálně možným neutrálním způsobem, aby minimalizovaly vliv na odpověď testované osoby. Základem metody je to, že subjekt se vědomě nebo nevědomě ztotožňuje s frustrovaným jedincem v jednotlivých situacích vyobrazených v testu a promítá zvláštnosti své vlastní reaktivity do odpovědí (Čáp, nedat).

Situace vyobrazené v PFT (C-W) lze rozdělit do dvou skupin a to na ego-brzdící a superego-brzdící situace. Test je hodnocen na základě příkladů odpovědí uvedených v příručce, přičemž reakce testované osoby se hodnotí podle kritérií: typ agrese a směr agrese a dohromady tvoří 11 faktorů. Jednotlivé faktory a kategorie jsou sčítány a převáděny na procenta, následně porovnávány s normami (Čáp, nedat).

Metodu lze administrovat individuálně i skupinově, celý test bývá obvykle vyplněn v rozmezí 15 - 20 minut, případné dotazování examinátora po upřesnění zaznamenaných odpovědí, prováděné v případě individuální administrace, trvá dalších cca 10 minut.

PFT se již od svého vzniku dobře uplatňuje zejména v klinické praxi při individuální psychodiagnostice, stejně tak jako ve výzkumné praxi (Stančák, 1982). Svoboda (2013) zmiňuje, že metoda je užitečná pro diagnostiku některých vlastností projevujících se v sociálním kontaktu a pro odhalování neurotických tendencí a psychopatické reaktibility (Svoboda et al., 2013).

Tato metoda sice byla zařazená do výzkumné testové baterie, ale její vyhodnocení není předmětem rozboru v této práci.

9 Průběh sběru dat a etické náležitosti výzkumu

Jak bylo řečeno výše, jako jeden z cílů práce bylo stanoveno pilotní ověření TSZ na nepatologickém vzorku populace. Kromě vyloučení závažného psychiatrického nebo somatického onemocnění a věk nad 18 let nebyla pro výběr vzorku stanovena žádná další kritéria. Výběr souboru byl uskutečněn na základě dostupnosti a příležitosti, konkrétně se jednalo o získání probandů metodou příležitostného výběru, dále také samovýběru a výběru prostřednictvím metody sněhové koule. Náš vzorek tedy není reprezentativní vzhledem k populaci. Pro účely pilotní studie však reprezentativnost nebyla stěžejní a zvolené metody výběru jsou dostačující. Nešlo nám totiž o zjišťování výskytu a rozložení určitých jevů v populaci, ale cílem bylo spíše zjištění použitelnosti vytvořeného projektivního materiálu, otestování zvoleného způsobu skórování, popsání metody v základních psychometrických parametrech a zjištění charakteru vztahů mezi některými proměnnými v rámci TSZ samotného, případně v souvztáznosti s dalšími diagnostickými metodami; v rámci širšího projektového výzkumu pak šlo o porovnání některých ukazatelů TSZ mezi patologickou a nepatologickou populací.

Participantů byli k zapojení se do výzkumu požádáni buď přímo samotnými výzkumníky, nebo se o něm dozvěděli prostřednictvím inzerátu umístěného na sociální síti facebook. V několika případech si také informaci o možnosti zapojení se do výzkumu jednotliví účastníci předávali mezi sebou. Účast na výzkumu byla dobrovolná a nikomu z účastníků nebyla předem přislíbena žádná odměna.

Sběr dat probíhal od srpna 2013 do února 2014. Z důvodu nutnosti osobního kontaktu při administrování metody TSZ jsme se se všemi účastníky setkali osobně. Testování probíhalo vždy v klidném prostředí, ve většině případů v prostorách Katedry psychologie v Olomouci, případně pak také v domácím prostředí výzkumníků nebo testovaných osob.

Při setkání byl každému probandovi nejprve v krátkosti představen účel výzkumu a ve stručnosti bylo vždy popsáno, jak bude naše výzkumné setkání probíhat. Proband byl také předem obeznámen s tím, že sběr i následné zpracování veškerých získaných dat je anonymní; že jeho osobní údaje se nedostanou k dalším osobám a ani nebudou nijak dohledatelné, neboť záznamové listy pro jednotlivé metody jsou označeny číslem probanda a ne jeho osobními údaji, které by umožnily jeho následnou identifikaci. Účastníci výzkumu byli rovněž ubezpečeni, že ani zvukový záznam pořizovaný při administraci TSZ

se nedostane mimo výzkumný tým a že z účasti na výzkumu pro ně neplynou ani žádná jiná rizika. Účastníci byli rovněž ujistěni o tom, že mají možnost kdykoli v průběhu sběru dat od své účasti na výzkumu odstoupit nebo případně říci, pokud by jim mluvení o nějakých záležitostech bylo nepříjemné. Nezbytnou podmínkou účasti bylo podepsání informovaného souhlasu s účastí ve výzkumu (viz příloha č. 3). Po jeho podepsání byl každý proband dotázán na některé demografické údaje (věk, pohlaví, rodinný stav, dlouhodobý partnerský vztah, nejvyšší dosažené vzdělání, počet a případně pohlaví a věk dětí, zda je zaměstnán nebo studuje, aktuální pracovní pozice, výskyt chronického somatického nebo psychiatrického onemocnění), které byly zaznamenány do záznamového listu (viz příloha č. 4). Poté jsme již přistoupili k samotné administraci TSZ, jehož průběh byl zaznamenáván na diktafon. Dále pak vždy následovalo vyplnění PFT (C-W), PSSI a nakonec TAS-20. Celkový čas potřebný k získání dat od jednoho účastníka byl přibližně 1,5 až 2,5 hodiny. Po ukončení testové situace byla probandům nabídnuta možnost zodpovězení případných otázek, některým ze zájemců bylo přislíbeno poskytnutí celkových výsledků výzkumu.

10 Výzkumný soubor

Výzkumu se zúčastnilo celkem 56 lidí, a jak již bylo řečeno výše, 26 z nich přitom byla administrována testová baterie kolegyní Kristýnou Vlačuškovou, 30 z nich námi. V rámci této práce budeme pracovat se všemi získanými daty (tedy s $n=56$).

Náš výběrový soubor byl zastoupen 20 muži (35,7%) a 30 ženami (64,3%). Věk probandů se pohyboval v rozmezí od 18 do 57 let. Průměrný věk celého souboru byl 26,1 let (medián 22; modus 21), průměrný věk mužů 28,6 let (medián 23,5; modus 23) a průměrný věk žen 24,8 let (medián a modus 21). Mezi další zjišťované charakteristiky patřilo vzdělání: nejčastějším dosaženým vzděláním bylo středoškolské s maturitou ($n=36$) a vysokoškolské ($n=12$), ve vzorku byli také lidé se středoškolským vzděláním bez maturity ($n=5$), lidé s absolvovanou ZŠ ($n=2$) a 1 absolvent vyšší odborné školy. Dále byl zjišťován rodinný stav probandů; nejvíce probandů uvedlo, že jsou svobodní ($n=47$), 8 probandů uvedlo, že jsou v manželském svazku a 1 proband uvedl, že je rozvedený. Další zjišťovanou proměnnou byl dlouhodobý partnerský vztah; 31 probandů uvedlo, že mají dlouhodobý partnerský vztah, 25 uvedlo, že dlouhodobý partnerský vztah nemají. 50 účastníků z našeho souboru je bezdětných, 5 probandů uvedlo, že mají 2 děti, 1 proband zmínil děti 3. Náš soubor zahrnoval 39 studentů, 3 nezaměstnané a 14 pracujících lidí. Poslední zjišťovanou a pro náš výzkum velmi podstatnou charakteristikou byla přítomnost/nepřítomnost závažného chronického somatického nebo psychiatrického onemocnění. 45 účastníků výzkumu neuvedlo žádné onemocnění, 11 účastníků nějaké onemocnění zmiňovalo; u žádného z nich se však nejednalo o onemocnění v akutní fázi nebo takového charakteru, že bychom mohli předpokládat významné ovlivnění psychického fungování daného jedince. Několikrát byla zmiňována např. alergie, dále se ve vzorku vyskytlo astma, glaukom, nižší hladina krevních destiček a epilepsie (která však je podle dané osoby dlouhodobě dobře medikována, díky čemuž je takřka bez záchvatů). Ve dvou případech bylo přítomno onemocnění štítné žlázy (opět dlouhodobě medikováno), v jednom případě byla zmíněna amputovaná noha, jednou prodělaná epizoda endogenní deprese (daná osoba je 6 let však již stabilní i bez medikace).

11 Zpracování získaných dat

V následujících podkapitolách bude pojednáno o metodách, které byly použity při zpracování a analýze získaných dat, následně budou prezentovány výsledky této analýzy a testování stanovených hypotéz.

11.1 Metody zpracování a analýzy dat

Zvukové záznamy jednotlivých rozhovorů z administrace TSZ byly nejprve přepsány do textové podoby v programu pro audiotranskripci **f4** (ve freewarové verzi 5.2) a v programu **Microsoft Office Word 2007**. Následně probíhalo hodnocení jednotlivých příběhů k popisovaným tabulím u jednoho probanda po druhém, přičemž bylo postupováno podle systému skórování TZS, jak byl popsán v kapitole 8.1.4. Všechny body přidělované k jednotlivým tabulím pro dané kategorie (A - vztah k autoritě, V - vztah k druhým lidem, E - pocity, emoce, C - zaměřená činnost) a stádia zrání (receptivní, autonomní, asertivní a integrované), stejně tak jako body za shodu s vyzývacím charakterem podnětových tabulí, za počet popisovaných témat a případné neskórovatelné odpovědi, dále kvantita verbálního materiálu a čísla sympatických a nesympatických tabulí byly zaznamenávány do záznamového skórovacího listu (viz příloha č. 5). Také další použité a v rámci našeho výzkumu nyní hodnocené metody (TAS-20 a PSSI) byly vyhodnoceny podle kritérií vyžadovaných manuálem. Veškerá získaná data pak byla zaznamenána v elektronické podobě do záznamové tabulky v aplikaci **Microsoft Office Excel 2007**, která nám spolu s programem **Statistica** (použitým ve verzi 12) umožnila následnou práci na jejich vyhodnocování. V programu MS Excel jsme prováděli výpočty hrubých a vážených skóre (HS a VS) pro TSZ a také výpočet celkového skóre pro TAS-20; hlavní zpracování dat však bylo provedeno v programu Statistica.

K popsání charakteristik souboru a pro zjištění průměrných hodnot HS a VS ve výsledcích TSZ byla použita deskriptivní a popisná statistika. Konkrétně se jednalo o výpočty četností, součty, průměry, modus, medián, minimum a maximum.

Pro posouzení vztahu alexithymických rysů (měřených dotazníkem TAS - 20) k jednotlivým kategoriím posuzovaným v rámci TSZ, stejně tak jako k zjištění vztahu věku probandů k jednotlivým kategoriím TSZ a k celkovým výsledkům TSZ a pro ověření všech

stanovených hypotéz byl použit **korelační koeficient**. Korelační koeficient se používá pro zjišťování vzájemného vztahu naměřených hodnot dvou proměnných, tedy k určení toho, zda spolu tyto hodnoty vzájemně korelují. Korelační koeficient určuje stupeň vztahu mezi dvěma proměnnými a nabývá hodnot v intervalu $<-1, +1>$. Absolutní hodnota korelačního koeficientu udává míru vztahu. Pokud mezi danými proměnnými neexistuje žádný vztah, tedy pokud jsou proměnné rozptýlené nezávisle na sobě, nabývá korelační koeficient 0; úplná pozitivní závislost mezi proměnnými je označována 1, úplná negativní závislost -1. Čím více se výsledná hodnota korelačního koeficientu blíží od 0 k 1 (případně -1), tím se míra vztahu mezi proměnnými zvětšuje a tím je mezi nimi těsnější vztah. **Pearsonův korelační koeficient**, který jsme použili konkrétně v našem případě, se značí písmenem r a používá se v případě, že obě proměnné jsou metrické (Reiterová, 2011).

11.2 Základní statistické ukazatele pilotní studie Testu sociálního zrání

V rámci námi provedené pilotní studie byly u TSZ posuzovány následující ukazatele: hrubé a vážené skóry dosažené v jednotlivých kategoriích TSZ, četnost výběru jednotlivých tabulí TSZ jako sympatických resp. nesympatických, celková doba administrace metody, slovní produkce udávaná v počtu slov produkováných probandy k jednotlivým tabulím, počet témat zmiňovaných probandy k jedné tabuli a tematická shoda probandem popisovaného příběhu s vyzývacím charakterem podnětové tabule. Tyto námi zjišťované hodnoty mají své opodstatnění a zásadní význam při dalším rozvíjení a používání TSZ - mj. např. v rámci dalšího testování na populaci, u které by se dala předpokládat snížená úroveň sociální zralosti (viz např. Göthová, 2014).

Hrubé a vážené skóry dosažené probandy v TSZ

Jak bylo řečeno již výše, veškerá získaná data byla po oskórování příběhů TSZ zaznamenána do tabulky vytvořené v programu MS Excel, kde se pak prováděly další výpočty. Nejprve byl vypočítán HS a VS dosahovaný probandy v jednotlivých kategoriích (A - Vztah k autoritě, V - Vztah k druhým lidem, E - Pocity, emoce, C - Zaměření činnosti) pro všechny úrovně zrání (receptivní, autonomní, asertivní a integrované). VS kategorie byl vždy určen vynásobením HS dosaženého v dané kategorii na příslušné úrovni zrání číslem této úrovně zrání. Pokud tedy proband např. získal v kategorii vztah k autoritě na

integrované úrovni zrání (značeno A4) 2 body (HS A4 = 2 body), pak zde po vynásobení čtyřmi (4. úroveň zrání) bude jeho VS roven 8 bodům (VS A4 = 8 bodů). Díky tomu jsme tedy získali u každého probanda pro každou kategorii 4 dílčí HS a VS, jejichž součet nám pak dává celkový HS a celkový VS dané kategorie.

Z hodnot celkových HS a celkových VS jednotlivých kategorií ode všech probandů byl následně v programu Statistica vypočítán průměrný HS a průměrný VS dosažený v našem výzkumu v jednotlivých kategoriích; průměrné hodnoty byly vypočítány i pro dosažený celkový HS a celkový VS. Tyto údaje jsou zahrnuty v tabulce 4, která poskytuje také informace o minimálním a maximálním počtu dosažených hodnot v jednotlivých kategoriích stejně tak, jako je uvedena i směrodatná odchylka (SD).

*Tab. 4 Údaje zjištěné pro hrubé a vážené skóry jednotlivých kategorií TSZ
a pro celkové hrubé a vážené skóry TSZ (n=56)*

Proměnná	Průměr	SD	Minimum	Maximum
A HS	3,34	1,93	0	8
V HS	15,27	3,72	0	22
E HS	13,13	4,19	4	22
C HS	14,02	6,52	2	24
Celkový HS	45,75	9,69	22	66
A VS	6,82	4,65	0	21
V VS	33,86	7,69	16	55
E VS	22,63	9,16	6	49
C VS	25,14	13,32	3	43
Celkový VS	88,46	24,18	42	141

Z tabulky můžeme vyčíst, že **nejčastěji skórovanou kategorií** byla kategorie Vztah k druhým lidem (V), kde naše skupina 56 probandů získala v průměru 15,27 bodů v HS a 33,86 bodů ve VS. **Nejméně skórovanou kategorií** pak byla kategorie Vztah k autoritě (A), kde průměrný počet získaných bodů v HS byl 3,34, ve VS 6,82. Dalšími významnými údaji je celkový HS a VS. **Celkový hrubý skór** probandů dosahoval průměrné hodnoty 45,75 bodů, přičemž nejnižším dosaženým hrubým skóre byla hodnota 22 bodů, nejvyšším hodnota 66 bodů. **Celkový vážený skór** byl v průměru 88,46 bodů a pohyboval se v rozmezí 42 a 141 bodů.

Sympatické a nesympatické tabule

Další proměnnou, která byla sledována při našem výzkumu, byla **četnost výběru jednotlivých tabulí jako sympatických resp. nesympatických**.

Pomocí výpočtu četností jsme zjistili, že jako **nejsympatičtější** tabule byla nejčastěji volena tabule č. 10 (Mateřství, 19x), dále pak tabule č. 8 (Plot, 14x) a č. 7 (Eskalátor, 7x). Na druhé místo mezi sympatické tabule probandi nejčastěji volili tabuli č. 8 (Prostírání, 18x), na třetí tabuli č. 7 (Eskalátor, 10x). Jako **nejméně sympatická** tabule byla probandy vnímána tabule č. 5 (Nadřizený, 19x), dále č. 9 (Těhotenství, 10x) a č. 11 (Člověk v tísní, 9x). Jako druhou nejméně sympatickou tabuli probandi nejčastěji volili tabuli č. 5 (Nadřizený, 18x) a jako třetí nejméně sympatickou pak tabuli č. 6 (Večírek, 10x). Podrobnější přehled poskytuje tabulka 5.

Tab. 5 Četnosti výběru sympatických a nesympatických tabulí (n=56)

Číslo tabule	Tabule volené jako sympatické			Tabule volené jako nesympatické		
	na 1. místě	na 2. místě	na 3. místě	na 1. místě	na 2. místě	na 3. místě
1	2	4	4	0	0	7
2	0	3	2	4	1	4
3	1	1	0	4	6	3
4	4	10	7	2	4	4
5	0	0	0	19	18	8
6	0	0	2	4	15	10
7	7	4	10	1	1	2
8	14	18	8	0	0	0
9	2	5	5	10	4	3
10	19	6	8	1	1	2
11	0	1	4	9	5	9
12	7	4	6	2	1	4

Průměrná doba administrace

Dále byla zjišťována také **průměrná doba administrace** TSZ, která u našeho souboru (n=56) byla 27 minut, nejkratší rozhovor přitom trval 8 minut, nejdelší 64 minut.

Slovní produkce

V průběhu administrace se probandi vyjadřovali v průměru 7089 slovy, nejnižší počet slov byl 2606, maximální 10531. Největší průměrnou **slovní produkci** jsme zaznamenali u tabule č. 11 (Člověk v tísní), kde probandi k okomentování tabule použili

v průměru 188 slov, nejnižší slovní produkce byla u tabule č. 6 (Večírek), k jejímuž popsání bylo použito v průměru 117 slov.

Počet témat

Většina probandů vyprávěla ke každé tabuli jen jeden příběh (zmiňovala jedno téma), někdy dva. Maximální **počet témat** poskytnutý probandem k jedné tabuli byl 4; jednalo se přitom o tabuli č. 7 (Eskalátor). Protože se všichni probandi z našeho vzorku (n=56) vyjádřili ke všem tabulím, minimální počet témat poskytnutých od jednoho probanda v rámci administrace celého TSZ byl 12, maximální počet témat pak 20.

Tematická shoda

Posuzovaným kritériem byla také **tematická shoda** probandem popisovaného příběhu s vyzývacím charakterem podnětové tabule. Největší tematické shody bylo dosaženo u tabule 2 (Fronta) a 12 (Ložnice), kde všichni probandi popisovali témata korespondující s tematickými návrhy situací, které byly zadány výtvarníci. Největší a také nejčastější odlišnosti byly zaznamenány u tabule č. 7 (Eskalátor), kde celkem 24 lidí popisovalo úplně jinou situaci, než bylo námi předpokládané téma. Minimální průměrná shoda, které bylo dosaženo v rámci celého TSZ u jednoho probanda, byla 10,61.

11.3 Posouzení alexithymických rysů a testování stanovených hypotéz vztahujících se k alexithymii

Jedním ze stanovených cílů práce bylo srovnání některých ukazatelů TSZ s dotazníkem TAS-20 za účelem posouzení alexithymických rysů u námi testovaného vzorku populace a zjištění, zda a případně jakým způsobem mohou tyto rysy souviset se získanými daty.

Protože námi vybraný vzorek byl tvořen zdravou populací, u které jsme se snažili vyloučit závažné psychiatrické nebo somatické onemocnění, neočekávali jsme, v souladu s obvyklým rozložením alexithymických rysů v běžné populaci (viz kapitola 6) v našem vzorku (n=56) příliš vysoké procento výskytu alexithymie a tím pádem ani statisticky významné vztahy k jednotlivým kategoriím TSZ. Naším záměrem bylo tento předpoklad ověřit. K tomuto výzkumnému cíli byly v návaznosti na teoretickou část práce pro získání plastičtějšího obrazu stanoveny také hypotézy, jejichž ověření bude předmětem této podkapitoly práce. Na druhou stranu se nabízí logický předpoklad o souvislosti alexithymických rysů a jejich dopadu přinejmenším na vztahovou a emoční oblast sledovanou TSZ. Musíme však zdůraznit, že naše formulace níže uvedených hypotéz vychází z předpokladu obvyklého rozložení alexithymických rysů v populaci, tj. z jejich relativní nepřítomnosti ve zkoumaném vzorku.

Zjištění přítomnosti/nepřítomnosti alexithymie

Přítomnost/nepřítomnost alexithymie byla v našem výzkumu zjišťována dotazníkem TAS-20. Průměrná hodnota, které probandi v tomto dotazníku dosáhli, byla 43,01, což je hodnota, která spadá podle vyhodnocovacího klíče k TAS-20 do pásma svědčícího pro nepřítomnost alexithymie. Jak přehledně shrnuje tabulka 6, z celkového počtu našich 56 probandů se 48 (86%) z nich zařadilo svými výsledky do pásma, které svědčí pro nepřítomnost alexithymie, 4 probandi (7%) se nachází v pásmu možné přítomnosti alexithymie, 4 probandi (7%) pak v pásmu přítomnosti alexithymie, což přibližně odpovídá zjištěním o rozložení alexithymických rysů u zdravé populace, které byly uvedeny v teoretické části práce.

Tab. 6 Rozložení rysů alexithymie ve zkoumaném vzorku ($n=56$)

Kritéria bodového rozmezí přítomnosti - nepřítomnosti alexithymie		Počet získaných bodů	%
Nepřítomnost alexithymie	0 - 51 bodů	48	86
Možná přítomnost alexithymie	52-60 bodů	4	7
Přítomnost alexithymie	61-100 bodů	4	7

Minimální dosažený počet bodů získaných v dotazníku TAS-20 u našeho vzorku byl 28 bodů, maximální dosažený počet bodů pak 69.

Vztah alexithymických rysů k jednotlivým kategoriím posuzovaným v rámci TSZ - testování stanovených hypotéz

K posouzení vztahů mezi alexithymickými rysy a jednotlivými kategoriemi TSZ nám posloužil Pearsonův korelační koeficient.

H1: Neexistuje statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Pocity - emoce v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.

Tato hypotéza byla stanovena v návaznosti na v teoretické části práce již zmiňované zkušenosti v používání TAT a ROR v diagnostice alexithymie, kde pro její přítomnost v ROR svědčí omezené emocionální odpovědi, v případě TAT byl zvažován počet emocionálních slov a skór emocionálně zbarveného slovníku (viz např. Lečbych, 2013; Winklerová, 2011). Vzhledem k námi zvolenému vzorku nepředpokládáme, že by se tento vztah potvrdil.

Při výpočtu Pearsonova korelačního koeficientu mezi hrubými skóry v kategorii Pocity - emoce v TSZ a celkovým skóre alexithymie v TAS-20 jsme zjistili hodnotu $r = 0,14$, která na hladině významnosti $p = 0,05$ není statisticky významná. Proto konstatujeme, že hypotézu **H1 lze přijmout**.

H2: Neexistuje statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Vztah k druhým lidem v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.

Tato hypotéza byla stanovena v návaznosti na v teoretické části práce již zmiňované zkušenosti v používání TAT a ROR v diagnostice alexithymie, kde pro její přítomnost při použití ROR svědčí nízký počet lidských pohybů a sklon vnímat lidi (viz např. Lečbych, 2013; Winklerová, 2011). Vzhledem k námi zvolenému vzorku nepředpokládáme, že by se tento vztah potvrdil.

Při výpočtu Pearsonova korelačního koeficientu mezi hrubými skóry v kategorii Vztah k druhým lidem v TSZ a celkovým skóre alexithymie v TAS-20 jsme zjistili hodnotu $r = 0,06$, která na hladině významnosti $p = 0,05$ není statisticky významná. Proto konstatujeme, že hypotézu **H2 lze přijmout**.

H3: Neexistuje statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Zaměření činnosti na úrovni receptivního stádia zrání v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.

Tato hypotéza byla stanovena v návaznosti na v teoretické části práce již zmiňované zkušenosti v používání TAT a ROR v diagnostice alexithymie, kde pro její přítomnost při použití TAT svědčí vnějškově orientovaný kognitivní styl, vyznačující se prostým popisem podnětového materiálu a všímáním si vnějších detailů či charakteristik postav (viz např. Lečbych, 2013; Winklerová, 2011). V TSZ podobnou charakteristiku, jako je v souvislosti s TAT zmiňovaný popis podnětového materiálu a zaměření na vnější detaily či charakteristiky postav, vystihuje receptivní stádium v kategorii Zaměření činnosti (C1), které bývá skórováno právě v případě deskripce částí tabulí. Vzhledem k námi zvolenému vzorku nepředpokládáme, že by se tento vztah potvrdil.

Při výpočtu Pearsonova korelačního koeficientu mezi hrubými skóry v kategorii C1 a celkovým skóre alexithymie v TAS-20 jsme zjistili hodnotu $r = - 0,28$, která na hladině

významnosti $p = 0,05$ je statisticky významná. Proto konstatujeme, že hypotézu **H3 nelze přijmout**.

H4: Neexistuje statisticky významná souvislost mezi Kvantitou verbálního materiálu TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.

Tato hypotéza byla stanovena v návaznosti na v teoretické části práce již zmiňované zkušenosti v používání TAT a ROR v diagnostice alexithymie, kde pro její přítomnost v rámci ROR svědčí celkově nízká produkce odpovědí a v TAT délka vyprávěných příběhů uváděná v celkové sumě slov. (viz např. Lečbých, 2013; Winklerová, 2011). Vzhledem k námi zvolenému vzorku nepředpokládáme, že by se tento vztah potvrdil.

Při výpočtu Pearsonova korelačního koeficientu mezi Kvantitou verbálního materiálu v TSZ a celkovým skóre alexithymie v TAS-20 jsme zjistili hodnotu $r = - 0,11$, která na hladině významnosti $p = 0,05$ není statisticky významná. Proto konstatujeme, že hypotézu **H4 lze přijmout**.

V tabulce 7 pro přehlednost uvádíme také část korelační matice dat, kterou jsme získali při výpočtu v programu Statistica. Kromě již výše popsaných vztahů zde můžeme vidět, že stejně tak, jako nebyly statisticky významné vztahy mezi celkovými skóre dosaženými v TAS-20 a hrubými skóre dosaženými v jednotlivých kategoriích TSZ, významné nejsou ani vztahy celkových skóre TAS-20 se skóre váženými. Kromě již zmiňované kategorie Zaměření činnosti nenacházíme v receptivním stádiu zrání k celkovému skóre alexithymie TAS - 20 žádný další signifikantně významný vztah.

Tab. 7 Matice dat srovnávající vybrané ukazatele TSZ s ukazateli alexithymie v TAS-20 (n=56)

	TAS - 20
TAS - 20	1,00
KVM	- 0,06
A HS	- 0,17
V HS	0,06
E HS	0,14
C HS	- 0,11
Celkový HS	- 0,02
C1 HS = VS	- 0,28*
V1 HS = VS	0,05
E1 HS = VS	0,11
A VS	-0,10
V VS	-0,05
E VS	0,09
C VS	- 0,07
Celkový VS	- 0,04

Pozn.: KVM - kvantita verbálního materiálu,

hvězdička značí statistickou významnost: * - $p < 0,05$.

11.4 Posouzení souvislosti výsledků TSZ s věkem probandů a testování hypotézy o souvislosti věku probandů se sociální zralostí

V návaznosti na teoretickou část práce nás také zajímalo, zda existuje nějaká souvislost mezi sociální zralostí měřenou TSZ a věkem probandů. Pro získání plastičtějšího obrazu o tomto vztahu byla stanovena hypotéza, ve které v souladu s teoretickými úvahami různých autorů nepředpokládáme zvláště významný vztah sociální zralosti k věku:

H5: Neexistuje statisticky významná pozitivní souvislost mezi celkovým váženým skórem dosaženým v TSZ a věkem probandů.

Tato hypotéza byla řešena za pomoci výpočtu Pearsonova korelačního koeficientu mezi celkovými váženými skóry v TSZ a věkem probandů v našem souboru (n=56). Zjistili jsme tak hodnotu $r = -0,29$, která je na hladině významnosti $p = 0,05$ statisticky významná. Mezi uvedenými proměnnými tedy je statisticky významný negativní vztah, což je v souladu s naším tvrzením v hypotéze o neexistenci pozitivního vztahu mezi nimi, a proto tedy konstatujeme, že hypotézu **H5 lze přijmout**.

Naše zkoumání souvislostí věku s dosaženou úrovní zralosti v TSZ dále rozvíjí a doplňuje tabulka 8, ve které můžeme vidět vztahy kategorie Věk probandů s jednotlivými kategoriemi posuzovanými v TSZ.

Tab. 8 Matice dat srovnávající vybrané ukazatele TSZ s věkem (n=56)

	Věk
Věk	1,00
A HS	0,02
V HS	- 0,26
E HS	- 0,59***
C HS	0,17
CELKOVÝ HS	-0,24
A VS	-0,04
V VS	- 0,53***
E VS	- 0,52***
C VS	0,13
CELKOVÝ VS	- 0,29*

Pozn.: hvězdičky značí statistickou významnost: * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,01$, *** - $p < 0,001$

Uvedená tabulka nám říká, že mezi hrubými skóry v kategorii Pocity - emoce TSZ a věkem probandů existuje na dané hladině významnosti statisticky významná negativní souvislost, stejně jako je tuto souvislost možné pozorovat i v případě vážených skóreů pro tuto kategorii. Statisticky významně negativní vztah k věku se objevuje také ve srovnání s kategorií Vztah k druhým lidem, avšak v tomto případě jen ve vážených skórech.

12 K platnosti hypotéz

Na tomto místě se pro přehlednost ještě jednou souhrnně vyjádříme k platnosti všech vyhodnocených hypotéz.

H1: Neexistuje statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Pocity - emoce v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.

Hypotéza H1 byla ověřena a byla přijata. Statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Pocity - emoce v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20 neexistuje.

H2: Neexistuje statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Vztah k druhým lidem v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.

Hypotéza H2 byla ověřena a byla přijata. Statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Vztah k druhým lidem v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20 neexistuje.

H3: Neexistuje statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Zaměření činnosti na úrovni receptivního stádia zrání v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.

Hypotéza H3 byla ověřena, ale nelze ji přijmout. Statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Zaměření činnosti na úrovni receptivního stádia zrání v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20 existuje.

H4: Neexistuje statisticky významná souvislost mezi Kvantitou verbálního materiálu TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.

Hypotéza H4 byla ověřena a byla přijata. Statisticky významná souvislost mezi Kvantitou verbálního materiálu TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20 neexistuje.

H5: Neexistuje statisticky významná pozitivní souvislost mezi celkovým váženým skóre dosaženým v TSZ a věkem probandů.

Hypotéza H5 byla ověřena a byla přijata. Statisticky významná pozitivní souvislost mezi celkovým váženým skóre dosaženým v TSZ a věkem probandů neexistuje.

13 Diskuze

Výzkumná část této práce je součástí řešení týmového projektu, který vznikl za cílem vývoje a standardizace nové projektivní psychodiagnostické metody, která by zjišťovala vybrané aspekty sociálního zrání osobnosti a posuzovala tak osobnost z hlediska její sociální vyzrállosti. Výzkum v této bakalářské práci prezentovaný byl zaměřený konkrétně na představení a popis nového podnětového materiálu TSZ a jeho pilotní ověření na nepatologickém vzorku populace. V této kapitole bychom se rádi zamysleli nad zjištěními, které nám přineslo dosažení některých dílčích cílů výzkumu, a nad tím, co z nich vyplývá. Zároveň bychom v rámci této kapitoly rádi splnili poslední stanovený cíl výzkumu, kterým je zhodnocení zkušeností s použitím TSZ a zamyšlení se nad možnostmi jeho dalšího vývoje.

Jedním ze stanovených cílů práce bylo srovnání některých ukazatelů TSZ s dotazníkem TAS-20 za účelem posouzení alexithymických rysů u námi testovaného vzorku populace a zjištění, zda a případně jakým způsobem mohou tyto rysy souviset se získanými daty. Na základě logických předpokladů o souvislosti alexithymických rysů a jejich potenciálního dopadu na jednotlivé oblasti sledované TSZ a zároveň na základě předpokladu obvyklého rozložení alexithymických rysů v běžné populaci (tj. jejich relativní nepřítomnosti) byly stanoveny hypotézy, ve kterých jsme předpokládali neexistenci statisticky významných souvislostí hrubých skóre dosahovaných v různých kategoriích TSZ s celkovými skóre alexithymie dosahovanými v dotazníku TAS-20.

Tyto naše předpoklady jsme mohli po jejich ověření prostřednictvím vypočtení Pearsonovy korelace přijmout v rámci kategorií: Pocity - emoce (H1), Vztah k druhým lidem (H2) a Kvantita verbálního materiálu (H4). Při posouzení výskytu alexithymie v našem vzorku byly zároveň zjištěny podobné hodnoty (7% probandů se nacházelo v pásmu možné přítomnosti alexithymie, 7% probandů v pásmu přítomnosti alexithymie), jaké bývají udávány pro výskyt tohoto rysu u zdravé populace (srov. s kapitolou 6). Vzhledem k těmto dvěma zjištěním se domníváme, že zmiňované kategorie (Pocity - emoce, Vztah k druhým lidem a Kvantita verbálního materiálu) skutečně nebyly výrazně ovlivněny alexithymickými rysy.

V návaznosti na teoretické předpoklady, popisované v kapitole 6.3 (o diagnostice alexithymie a o zkušenostech s jejím měřením pomocí ROR a TAT), bychom dále

v souvislosti s H1, která se vztahovala ke kategorii Pocity - emoce, mohli také předpokládat, že probandi z našeho vzorku (n=56) by měli pravděpodobně mít dobrý potenciál pro vyjadřování a rozlišování emocí a pro emoční adaptivitu. Stejně tak se domníváme (v návaznosti na tutéž kapitolu) v souvislosti s H2, týkající se kategorie Vztah k druhým lidem, a s H4, týkající se Kvantity verbálního materiálu, že probandi našeho vzorku by měli mít dobrou schopnost fantazie (srov. s Lečbých, 2013; Winklerová, 2011).

Hypotézu H3 o neexistenci významné souvislosti mezi hrubými skóry v kategorii Zaměření činnosti na úrovni receptivního stádia zrání v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20, jsme však po jejím ověření přijmout nemohli.

Při stanovení této hypotézy jsme vycházeli ze zkušeností s používáním TAT a ROR v diagnostice alexithymie (viz kap. 6.3) Tato hypotéza byla stanovena v návaznosti na v teoretické části práce již zmiňované zkušenosti v používání TAT a ROR v diagnostice alexithymie, kde pro její přítomnost při použití TAT svědčí vnějškově orientovaný kognitivní styl, vyznačující se prostým popisem podnětového materiálu a všímáním si vnějších detailů či charakteristik postav. Domnívali jsme se, že v TSZ podobnou charakteristiku, jako je v souvislosti s TAT zmiňovaný popis podnětového materiálu a zaměření na vnější detaily či charakteristiky postav, by mohlo vystihovat právě receptivní stádium v kategorii Zaměření činnosti (C1), které námi bylo skórováno právě v případě deskripce částí tabulí.

Při ověřování této hypotézy byl namísto zjištění předpokládané neexistence signifikantního vztahu signifikantní vztah nalezen a jednalo se přitom o vztah negativní: při výpočtu Pearsonova korelačního koeficientu mezi hrubými skóry v kategorii C1 a celkovým skóre alexithymie v TAS-20 jsme zjistili hodnotu $r = -0,28$, která na hladině významnosti $p = 0,05$ byla statisticky významná. To v praxi znamená, že čím vyššího skóre by proband dosáhl v TAS-20, tím méně by se u něj mělo objevovat bodů v kategorii C1 (tím méně pouze čistě deskriptivních odpovědí a případně také odpovědí s tématem pasivity, klidu, nečinnosti, by měl proband dávat - viz skórovací kritéria TSZ) a naopak. Domníváme se, že náš předpoklad o tom, že v TAT zmiňovaný popis podnětového materiálu a zaměření na vnější detaily či charakteristiky postav, není tedy asi srovnatelný s kategorií C1 v TSZ, jak jsme si původně mysleli. Je možné, že tomu tak je díky tomu, že v kategorii C1 jsou kromě deskripce skórovány také i jiné výpovědi probandů.

Při zpětném nahlédnutí do tabulky 7 můžeme také zjistit, že velmi slabý negativní vztah (byť nesignifikantní) mezi skórem TAS-20 a kategorií Zaměření činnosti je přítomen

také v případě, že pracujeme s touto kategorií jako s celkem (tedy s C HS i C VS), což také do určité míry potvrzuje naše zjištění, které se objevilo již u úrovně receptivního stádia zrání v rámci této kategorie v souvislosti s H3.

V návaznosti na teoretickou část práce nás také zajímalo, zda existuje nějaká souvislost mezi sociální zralostí měřenou TSZ (resp. celkovým váženým skórem v TSZ) a věkem probandů. Např. Yayaram (2010) v této souvislosti tvrdí, že zralost je totiž něčím, co nemusí nutně přicházet s rostoucím věkem, jak se někdy předpokládá. Jeho tvrzením jsme se inspirovali při tvorbě 5. hypotézy a mezi těmito dvěma ukazateli (věk a celkový vážený skór TSZ) jsme nepředpokládali statisticky významnou pozitivní souvislost. Protože po vypočtení Pearsonova korelačního koeficientu mezi těmito dvěma posuzovanými proměnnými byl zjištěn statisticky významný negativní vztah ($r = - 0,29$), naši hypotézu jsme přijali.

V tomto případě je však opatrné interpretování výsledků více než na místě. Zjištěný negativní vztah mezi těmito dvěma proměnnými (tedy zjištění, že s rostoucím věkem se snižuje celkový vážený skór dosažený v TSZ) totiž může podle našeho názoru být do velké míry ovlivněn také nerepresentativností našeho vzorku, ve kterém převažovali právě mladší lidé, a dalšími proměnnými, které se na celkovém váženém skóru TSZ podílejí (viz tabulka 8). Konkrétně se jedná o kategorie proměnných E a V, kde můžeme vzhledem k věku rovněž pozorovat statisticky významnou negativní souvislost (a to dokonce na hladině významnosti $p < 0,001$) - tedy, že s rostoucím věkem ubývá počet odpovědí skórovaných v těchto kategoriích. Tato zjištění se podle našich úvah přirozeně doplňují s poznatky z vývojových teorií, které jsme uváděli v teoretické části práce.

Jak bylo řečeno již výše, zde hodnocený výzkum je úplně prvotním ověřením zcela nového podnětového materiálu, a tak jeho výsledky není zatím možné srovnávat s nějakými dříve provedenými výzkumy, stejně tak, jako je zatím těžké říci, jaké bude mít daná metoda uplatnění do budoucna. Její využití předpokládáme např. v oblasti poradenské praxe, v oblasti psychologie práce a řízení, nicméně největší potenciál využití metoda podle nás skýtá v oblasti klinické psychologie a psychoterapie, kde posouzení osobnosti z hlediska její osobní vyzrálosti může přinést podstatné informace pro další práci s klientem (viz. např. Dombeck, 2007b). Právě k požadavkům jaké na diagnostické metody klade klinická praxe, je naší snahou od počátku vývoje metody přihlížet, stejně tak, jako zde snaha, aby tato nově vznikající metoda překonala nedostatky, které s sebou nesou

stávající projektivní metody - příliš dlouhá administrace, mnohdy časově náročné vyhodnocování, případně také velmi široké diagnostické rozpětí metod.

Vzhledem k tomu, že v rámci této práce se jednalo o pilotní použití úplně nového podnětového materiálu, jedním z našich cílů bylo ověření použitelnosti jednotlivých tabulí v reálné testové situaci, získání prvotních asociací k nim a posouzení, zda vytvořený testový materiál je vůbec dostatečně projektivní. V této prvotní fázi výzkumu jsme pracovali s 15 obrazovými tabulemi, které byly výtvarnicí vytvořeny na základě návrhů různých situací z lidského života - více či méně běžných. Již několik prvních provedených administrací metody nám ukázalo, že vytváření příběhů probandů k jednotlivým tabulím nebude problémem, že materiál jako celek tedy dostatečně projektivním je. Vzhledem k tomu, že u některých tabulí však docházelo nejen k příliš časté neshodě s jejím vyzývacím charakterem (což by nebyl až tak zásadní problém), ale také k neschopnosti probandů rozpoznat určité stěžejní motivy na daných obrázcích, zvažuje se také jejich výtvarné přepracování. Nejčastěji se tento problém objevoval u tabule č. 7 - Eskalátor, kde celkem 24 lidí (43%) z našeho vzorku probandů (n=56) popisovalo úplně jinou situaci, než byla námi navrhovaná. Domníváme se, že v mnoha případech tomu tak bylo díky neschopnosti rozpoznat, co se na tabuli vůbec nachází. Do budoucna se také za účelem zkrácení doby administrace metody (ze stávajícího průměrného času 27 minut) zvažuje, že by testový set obsahoval o několik tabulí méně. Právě kratší doba administrace metody by totiž mohla výrazně zvýšit její praktičnost, zejména v klinické oblasti.

Dalším cílem práce bylo stanovení pilotní ověření skórovacího systému TSZ a jeho popsání spolu s poskytnutím typicky skórovaných odpovědí v jednotlivých kategoriích. V tomto pilotním výzkumu byl ověřován nový skórovací systém, který je určitou modifikací systému skórování popsaného v „Diagnosticke sociálního zrání osobnosti ABI“ (Křivohlavý, 1981), který byl vytvořen k projektivní metodě americké psycholožky Abigail Stewart (1977). Kategorie (A - Vztah k autoritě, V - Vztah k druhým lidem, E - Pocity - emoce a C - Zaměření činnosti) a stádia zrání (1 - receptivní, 2 - autonomní, 3 - asertivní a 4 - integrované), v rámci kterých TSZ skóruje odpovědi probandů, zůstávají stejné jako v ABI, nicméně konkrétní kritéria pro přidělování bodů byla pro TSZ výzkumným týmem projektu v některých případech upravena a přesněji specifikována. I přesto se domníváme, že daný skórovací systém ještě potřebuje úpravy. Zejména třetí, tedy receptivní stádium zrání, považujeme za dosud poměrně nejméně jasně vymezené, a to ve všech čtyřech posuzovaných kategoriích. Subjektivita při vyhodnocování projektivních metod, bývá

zmiňována jako jedno z jejich největších negativ a v našem pilotním výzkumu také jistě sehrála svou roli, což mohlo přinést zkreslení námi získaných výsledků pilotního testování, kterého si jsme vědomi. Myslíme si, že vzhledem k potřebě zajištění co nejvíce jednotného systému skórování, a tím tedy zároveň zvýšení reliability vyhodnocovatele, by bylo vhodné vytvořit ke každé tabuli soupis konkrétních příkladů odpovědí v rámci každé z hodnocených kategorií a stádií zrání, aby bylo snadnější pak jednotlivé odpovědi probandů skórovat. V rámci dalšího vývoje metody a případného navazujícího výzkumu se sběrem nových dat by bylo podle našeho názoru také vhodné, aby každý rozhovor vyhodnocovali alespoň dva výzkumníci nezávisle na sobě.

Při výpočtech hrubých a vážených skóru v rámci pilotní studie jsme se (oproti metodice ABI) soustředili na jednotlivé kategorie, namísto na jednotlivá stadia zrání s následným určováním modálního stadia. Toto zaměření na kategorie bylo zvoleno za účelem získání průměrných hodnot skóru pro daný soubor v jednotlivých kategoriích, což nám poskytlo zároveň informaci týkající se významnosti jednotlivých kategorií v systému skórování. Zaměření vyhodnocování TSZ na jednotlivá stadia zrání (tak jako je tomu v metodice ABI podle A. Stewart) však považujeme za další cestu, kterou by se práce na metodě měla v rámci dalšího zkoumání ubírat.

Další možností, která se v rámci vyhodnocování a další práce s TSZ nabízí, je pak také zpracování obsahové analýzy dat, ve které by se posuzovalo např. v čem konkrétně se odpovědi probandů odlišovaly od námi předpokládaného vyzývacího charakteru tabule, jaká témata k jednotlivým tabulím probandi obvykle zmiňovali, aby shoda v tématu nebyla napříště posuzována jen ve srovnání s našimi předpoklady a návrhy, ale s tím, co v těchto tabulích vidí většinová populace.

V rámci dalšího vývoje TSZ vnímáme také jako velmi potřebné posouzení externí validity metody. V tomto ohledu se nám nabízí hned několik možností. Jednou z nich by mohlo při dalším sběru dat zařadit do testové baterie některou z dotazníkových či škálových testových metod používaných pro zjištění úrovně sociální zralosti (viz kapitola 5.2). Další možností se nám pak jeví, vyžít ke skórování TSZ kromě stávajícího systému přidělování bodů vycházejícího z metodiky ABI, také některou z metod používaných při skórování TAT, pro zjišťování úrovně vyžralosti probanda v rámci jiných konceptů, např. Kramerové škála, Scors, případně Interpersonální decentrace.

Pro budoucí vývoj metody TSZ by bylo vhodné rozšířit vzorky dat jednak lidmi z „normální“ populace, ale také provést ověření metody i u klinických skupin, u nichž by se dala předpokládat nižší úroveň sociální zralosti - např. narcistní jedinci, sociopaté atd. (viz

např. Dombeck, 2007b). Právě při posuzování dat získaných od klinických skupin populace pak mohou nabývat na významu základní psychometrické parametry, které byly v rámci jednoho z dílčích úkolů této práce také zjišťovány a popisovány.

14 Závěry

Naše práce se věnovala nově vznikající projektivní psychodiagnostické metodě „Test sociálního zrání“ (TSZ).

V souladu se stanovenými cíli práce byla metoda TSZ blíže představena. Dále bylo provedeno pilotní ověření tohoto nově vzniklého projektivního materiálu. V bakalářské práci předkládáme systém skórování TSZ ověřený na vzorku 56 dospělých osob s vyloučením chronického somatického nebo psychiatrického onemocnění. Předkládaný systém hodnocení zahrnuje také konkrétní příklady typicky skórovaných odpovědí v jednotlivých kategoriích. Dále zde byly uvedeny také základní zjištěné psychometrické parametry a srovnání některých ukazatelů TSZ s věkem probandů a s dotazníkem TAS-20 za účelem posouzení alexithymických rysů u námi testovaného vzorku.

S ohledem na stanovené hypotézy jsme díky použitým testovým metodám v této práci došli také k následujícím závěrům:

- Neexistuje statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Pocity - emoce v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.
- Neexistuje statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Vztah k druhým lidem v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.
- Existuje statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Zaměření činnosti na úrovni receptivního stádia zrání v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.
- Neexistuje statisticky významná souvislost mezi Kvantitou verbálního materiálu TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20.
- Neexistuje statisticky významná pozitivní souvislost mezi celkovým váženým skóre dosaženým v TSZ a věkem probandů.

V kapitole diskuse pak tato práce poskytuje hodnocení zkušeností s použitím TSZ a přináší možné výhledy pro jeho další možný vývoj.

15 Souhrn

Tato bakalářská práce se zabývá tematikou vybraných aspektů sociálního zrání osobnosti, konkrétně v rámci nově na Katedře psychologie v Olomouci vznikající projektivní psychodiagnostické metody s názvem „Test sociálního zrání“.

Navzdory tomu, jak často se můžeme v každodenním kontaktu setkat s používáním pojmů „ne/zralá osobnost“, „ne/zralý člověk“, případně v oblasti psychologie se slovy „sociálně ne/zralá osobnost“, tyto termíny nepatří k dostatečně rozpracovaným a jasně vydefinovaným. V českém prostředí totiž byla tematika sociální zralosti dosud spíše na okraji odborného zájmu. Jednu z mála v české literatuře odborně podložených definic sociální zralosti nalézáme u Papici (1982), který sociální zralost popisuje jako realizační výstup procesu socializace a označuje ji za komplex předpokladů jedince daného věku a pohlaví v dané situaci zvládnout požadavky společnosti na relativně očekávané úrovni. O malém zájmu o danou problematiku svědčí také fakt, že v portfoliu psychodiagnostických metod standardizovaných v rámci české populace nyní ještě také zcela chybí metody, které by měřily osobnost cíleně pouze z hlediska její sociální vyzrálosti. V zahraničí se k tomuto účelu používají převážně různé sebeposuzovací dotazníkové metody, které však s sebou mohou nést řadu negativ, jako je možnost záměrného zkreslení ze strany vyšetřovaných osob nebo v případě lidí s nižší sociální vyzrálostí i neschopnost adekvátního sebeposouzení v této oblasti. Lečbych (2013) soudí, že konkrétně apercepční projektivní metody jsou takřka ideálním nástrojem pro zkoumání úrovně reprezentací sebe a druhých osob, tedy přeneseně řečeno, že mohou být poměrně silnými nástroji v určování toho, jak vyzrálé se člověk vnímá a vztahuje k sobě samému a k druhým lidem, tedy nakolik je sociálně vyzrálou osobností.

Bakalářská práce se skládá z teoretické a výzkumné části.

Teoretická část je tvořena 6 kapitolami.

První z nich se věnuje pojmu osobnost v psychologii a problematice, která se pojí s jeho definováním. V některých pojetích (např. diferenciální psychologie) se pojmem osobnost rozumí psychická individualita jedince, v biofyzických přístupech pak bývá osobnost nahlížena spíše jako struktura nebo uspořádání celku psychiky a přistupuje se k ní

jako k organickému konstitučnímu základu, který lze podobně jako v anatomii a fyziologii rozčlenit na relativně samostatné složky.

Protože člověk se jako hotová a zralá osobnost nerodí, ale vyvíjí se v průběhu života, dále jsme se věnovali tématu vývoje osobnosti. Vývoj osobnosti je dlouhodobý a složitý psychosociální proces, na němž se podílí řada vnitřních a vnějších činitelů (Cakirpaloglu, 2012). Otázkou vývoje a zralosti se ve svých teoriích osobnosti zabývala celá řada autorů. My jsme v rámci své práce zaměřili na teorie relevantní vzhledem k sociálnímu zrání osobnosti. Blíže popisujeme Teorii Jeana Piageta (1958), která je zaměřená na vývoj jedince po stránce kognitivních procesů, dále pak psychosociální teorii Erika H. Eriksona (2002) a o teorii objektivních vztahů Margaret Mahlerové (2006) a citové vazby a John Bowlbyho (2010).

V následujících dvou kapitolách, ve třetí a čtvrté, jsme se potom věnovali již zmíněné problematice, která se pojí s definováním zralé a sociálně zralé osobnosti. Významnou součástí kapitoly o sociální zralosti je pak také Keganova teorie sociálního zrání (1982, 1994), ve které se autor popisuje, jak člověk vyvíjí v rámci 5 stádií zrání od nejjednoduššího a nejvíce subjektivního náhledu ke stále komplexnějšímu a objektivnějšímu porozumění okolnímu světu.

V páté kapitole je čtenáři nastíněna problematika psychodiagnostiky a psychodiagnostických metod, se specifickým zaměřením na projektivní metody. Nejprve byla přiblížena podstata projekce, které se používá v psychodiagnostických metodách, zmíněny byly charakteristiky projektivních metod, jejich výhody a nevýhody a také obecné dělení. Následně jsme se již zaměřili na apercepční projektivní metody, s nimiž souvisí výzkumná část naší práce. Jako příklady apercepčních projektivních metod pak byl blíže představen Rorschachův test a Tematický apercepční test. Vzhledem k tématu práce své místo v teoretické části zaujímá také podkapitola věnující se metodám, které jsou ve světě používány pro diagnostikování sociální zralosti.

Poslední kapitola teoretické části je zaměřená na problematiku alexithymie, tedy poruchy poznávání emocí a překlada emocí do slov. Zmíněny jsou druhy alexithymie a teorie vysvětlující její vznik, v neposlední řadě jsme se věnovali také psychodiagnostickým metodám, které se používají pro zjištění výskytu alexithymie.

Výzkumná část této práce je součástí řešení týmového projektu, který vznikl za cílem vývoje a standardizace nové projektivní psychodiagnostické metody, která by zjišťovala vybrané aspekty sociálního zrání osobnosti a posuzovala tak osobnost z hlediska

její sociální vyzrálosti. Výzkum v této bakalářské práci prezentovaný je zaměřený konkrétně na představení a popis nového podnětového materiálu Testu Sociálního Zrání (TSZ) a jeho pilotní ověření na nepatologickém vzorku populace.

Inspirací pro vývoj této metody byl v minulosti připravovaný studijní materiál k semináři Prof. Jaro Krívohlavého: „Diagnostika sociálního zrání osobnosti ABI“ (1981), (ABI), vycházející z originální projektivní metody americké psycholožky Abigail Stewart (1977). TSZ je projektivní metodou pro dospělou populaci, ve které je probandům předkládán mnohoznačný obrazový materiál, který je v současné experimentální podobě tvořen 15 obrazovými tabulemi, navrženými a zpracovanými tak, aby zachycovaly rozličné, ale přitom poměrně běžné sociální situace, do kterých se jedinec může během života dostat. Součástí práce na metodě je modifikace systému skórování, který do velké míry vychází z ABI. Odpovědi probandů jsou v rámci této metody hodnoceny v rámci **4 kategorií** (A - vztah k autoritě, V - vztah k druhým lidem, E - pocity, emoce, C - zaměření činnosti), kde je možné dosáhnout **4 různých stádií zrání** (1 - receptivní, 2 - autonomní, 3 - asertivní, 4 - integrované).

Pilotní ověření tohoto způsobu skórování spolu s jeho popsáním a poskytnutím příkladů typicky skórovaných odpovědí v jednotlivých kategoriích bylo také jedním z cílů této práce. Dále byly také pro tuto metodu zjišťovány základní psychometrické parametry a také srovnávány některé její ukazatele s dotazníkem TAS-20 za účelem posouzení alexithymických rysů u námi sledovaného vzorku populace a zjištění zda a případně jakým způsobem mohou tyto rysy souviset se získanými daty.

V souvislosti se stanovenými hypotézami jsme zjistili, že neexistuje statisticky významná souvislost celkového skóre alexithymie v dotazníku TAS-20 s hrubými skóry v kategorii Pocity - emoce v TSZ, ani s hrubými skóry v kategorii Vztah k druhým lidem v TSZ, ani s Kvantitou verbálního materiálu v TSZ, jak jsme předpokládali. Rovněž byl přijat náš předpoklad o tom, že neexistuje statisticky významná pozitivní souvislost mezi celkovým váženým skóre dosaženým v TSZ a věkem probandů. Náš předpoklad o tom, že neexistuje statisticky významná souvislost mezi hrubými skóry v kategorii Zaměření činnosti na úrovni receptivního stádia zrání v TSZ a celkovým skóre alexithymie v dotazníku TAS-20 však po řádném statistickém vyhodnocení nebylo možné přijmout.

V kapitole diskuse pak byl splněn poslední této práce, kterým bylo zhodnocení zkušeností s použitím TSZ a zamyšlení se nad možnostmi jeho dalšího rozvoje.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ABI - Diagnostika sociálního zrání osobnosti ABI

et al. - latinská zkratka „et alii“, odpovídající českému „a kolektiv“

FF UP - Filosofická fakulta Univerzity Palackého

H - hypotéza

HS - hrubý skór

MS Excel - Microsoft Office Excel 2007

MS Word - Microsoft Office Word 2007

např. - například

p - hladina významnosti

PFT - Picture-Frustration Study; označení pro Rosenzweigův obrázkový frustrační test

PFT (C-W) - Picture-Frustration Study (Čáp - Wágnerová); označení pro Rosenzweigův obrázkový frustrační test v přepracované experimentální verzi Čápa a Wágnerové

PSSI – Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti

r - Pearsonův korelační koeficient

ROR - Rorschachův test

TAS – 20 - Toronto Alexithymia Scale

TAT – Tématicko apercepční test

tj. - to jest

TSZ – Test sociálního zrání

VS - vážený skór

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

- 1) *Alexithymia*. (14. března 2014). In Wikipedia. Získáno 25. března 2014 z:
<http://en.wikipedia.org/wiki/Alexithymia>.
- 2) Balcar, K. (1991). *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Chrudim: MACH.
- 3) Blatný, M. a kol. (2010). *Psychologie osobnosti*. Praha: Grada.
- 4) Bowlby, J. (2010). *Vazba*. Praha: Portál.
- 5) Cakirpaloglu, P. (2012) *Úvod do psychologie osobnosti*. Praha: Grada.
- 6) *California Psychological Inventory*. (24. října 2013). In Wikipedia. Získáno 22. března 2014 z http://en.wikipedia.org/wiki/California_Psychological_Inventory.
- 7) Carver, Ch.; Scheier, M. (2000) *Perspectives on personality*. Boston : Allyn and Bacon.
- 8) Cattell, R. (1946). *Description and measurement of personality*. London: Harrap.
- 9) Center for Research on Health Care (CRHC) Data Center, Pathway To Desistance. (nedat.). *Psychosocial Maturity Inventory (PSMI)*. Získáno 22. března 2014 z <http://www.pathwaysstudy.pitt.edu/codebook/psmi-sf.html>.
- 10) Čáp, D. (nedat.) *Rosenzweigův obrázkový frustrační test PFT (C-W)*. (Nepublikovaný manuál, studijní materiál k semináři PFT (C-W)). Praha: Karlova Univerzita.
- 11) Daňková, K. (2014). *Pilotní ukazatele metody zaměřené na sociální zránění osobnosti u klinické skupiny pacientů*. (Bakalářská diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- 12) Dombeck, M. (20. ledna 2007a). *Robert Kegan's Awesome Theory of Social Maturity*. Získáno 16. února 2014 z http://www.mentalhelp.net/poc/view_doc.php?type=doc&id=11433.
- 13) Dombeck, M. (6. července 2007b). *Robert Kegan and Psychoterapy*. Získáno 4. března 2014 z http://www.mentalhelp.net/poc/view_doc.php?type=doc&id=12696.
- 14) Dombeck, M. (Jan 20th 2007a). *Robert Kegan's Awesome Theory of Social Maturity*. Získáno 16. února 2014 z http://www.mentalhelp.net/poc/view_doc.php?type=doc&id=11433.
- 15) Drapela, V. (2011) *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál.
- 16) Edgar, A., D., Kožený, J. (1974). *Vinlandská škála sociální zralosti: příručka*. Bratislava : Psychodiagnostické a didaktické testy.
- 17) Erikson, E. H. (2002). *Dětství a společnost*. Praha: Argo.

- 18) Göthová, K. (2014). *Základní výzkum projektivní metody zaměřené na sociální zrání osobnosti u pacientů se schizofrenií*. (Bakalářská diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- 19) Hall, S.; Lindzey, G. (1999) *Psychológia osobnosti*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľství.
- 20) Hartl, P. (2004). *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál.
- 21) Hebbenová, N., Milberg, W. (2014). *Základy neuropsychologického vyšetření*. Otrokovice : Propsyco.
- 22) Hošková-Mayerová, Š., Mokrý, T. (2010). *Alexithymia among students of different disciplines. Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9. 33–37. Získáno 24. března 2014 z databáze ScienceDirect: http://ac.els-cdn.com/S1877042810022160/1-s2.0-S1877042810022160-main.pdf?_tid=bcc1ec20-b5c0-11e3-84df-00000aacb362&acdnat=1395932696_60de803ae6f5cb3a2b7f551abf849c2f.
- 23) Inhelder, B.; Piaget, J (1958). *The Growth of Logical Thinking from Childhood to Adolescence*. New York: Basic Books.
- 24) Inkeles, A., & Leiderman, H. (1998). *An approach to the study of psychosocial maturity*. International Journal of Comparative Sociology (Brill Academic Publishers). Získáno 22. března 2014 z databáze Ebsco: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/detail?vid=3&sid=3b260b13-9de1-47a6-9dfd-7e598a8067ac%40sessionmgr115&hid=107&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1lZHMt bGl2ZQ%3d%3d#db=sih&AN=528395>.
- 25) Kegan, R. (1982). *The evolving self: problem and process in human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- 26) Kegan, R. (1994). *In over our heads: the mental demands of modern life*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- 27) Kolařík et al. (2013). *Manuál pro psaní diplomových prací na Katedře psychologie FF UP v Olomouci*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- 28) Křivohlavý, J. (1981). *Diagnostika sociálního zrání osobnosti ABI*. [Nepublikovaný manuál, studijní materiál k semináři J. Křivohlavého]. Olomouc: Univerzita Palackého.
- 29) Kuhl, J., Kazén, M. (2002). *PSSI - Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti*. Praha: Testcentrum.
- 30) Langmeier, J., Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie* Praha: Grada.

- 31) Lečbych, M. (2013) *Rorschachova metoda: integrativní přístup k interpretaci*. Praha: Grada
- 32) Love, P., Guthrie, V. (1999). *Kegan's Orders of Consciousness*. New Directions for Student Services, 88, 65-76. Získáno 20. března 2014 z databáze Academic Search Complete:
<http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=012d3eec-6981-4591-9021-bb2cdc095f04%40sessionmgr113&hid=121>.
- 33) Mahlerová, M., S., Pine, F., Bergmanová, A. (2006). *Psychologický zrod dítěte*. Praha: Triton.
- 34) Mattila, A., Salminen, J., Nummia, T., & Joukamaa, M. (2006) *Age is strongly associated with alexithymia in the general population*. *Journal of Psychosomatic Research* 61 (5), 629–635. Získáno 24. března 2014 z databáze ScienceDirect:
http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022399906002248?_rdoc=1&_fmt=high&_origin=gateway&_docanchor=&md5=b8429449ccfc9c30159a5f9aeaa92ffb.
- 35) *Maturity of Mind and Adult Behavior* (nedat.) Získáno 19. března 2014 z
<http://www.hinduwebsite.com/selfdevt/maturity.asp>
- 36) Morávek, S. (1991). *Úvod do psychodiagnostiky dospělých*. Olomouc: rektorát Univerzity Palackého v Olomouci.
- 37) Nakonečný, M. (1995). *Lexikon psychologie*. Praha: Vodnář.
- 38) Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti. (2005). *Sociální zralost*. Získáno 5. února 2014 z http://txt.www.drogy-info.cz/index.php/info/glosar_pojmu/s/socialni_zralost_social_maturity
- 39) Osladilová, D., Homola, M., Jochmanová, A., & Papica, J. (1982). *Základy psychologie pro učitelské studium na FF*. Olomouc: rektorát Univerzity Palackého v Olomouci.
- 40) Oudová, D. (2007) *Analýza sociální kompetence dospívajících*. (Disertační práce). Získáno 22. března 2014 z
http://is.muni.cz/th/55246/fss_d_a2/Oudova_Drahomira_Disertacni_prace.pdf.
- 41) Pavlů, Š. (2014). *Specifika osobnostní zralosti u lidí žijících v azylovém domě*. (Bakalářská diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- 42) Petrová, A. Plevová, I. (2008). *Kapitoly z obecné psychologie I*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- 43) Plháková, A. (2006). *Dějiny psychologie*. Praha: Grada.

- 44) Procházka, R. (2011). *Disociace, alexithymie a self u lidí závislých na alkoholu*. (Disertační práce). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- 45) Reiterová, E. (2011). *Základy statistiky pro studenty psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- 46) Reutt, J., Reuttová, N. (1960). *Skúmanie osobnosti metódou TAT Murraya*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- 47) Rodný, T. (2002). *Julius Kuhl, Miguel Kazén: PSSI - Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti*. Získáno 24. března 2014 z <http://www.psychodiagnostika.cz/index.php?akce=pssi>.
- 48) Říčan, P. (2007). *Psychologie osobnosti. Hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada.
- 49) Salminen, J., Saarijärvi, S., Äärelä, E., Toikka, T. & Kauhanen, J. (1999) *Prevalence of alexithymia and its association with sociodemographic variables in the general population of finland*. Journal of Psychosomatic Research. 46(1), 75–82. Získáno 23. března 2014 z databáze ScienceDirect: http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022399998000531?_rdoc=1&_fmt=high&_origin=gateway&_docanchor=&md5=b8429449ccfc9c30159a5f9aeaa92ffb#.
- 50) Smékal, V. (2002). *Pozvání do psychologie osobnosti*. Brno: Barrister & Principal.
- 51) Smith, Ch., P. (Ed.). (1992). *Motivation and personality: Handbook of thematic content analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 52) Stančák, A. (1982). *Klinická psychodiagnostika*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- 53) Stewart, A. (1977). *Scoring manual for stages of psychological adaptation to the environment*. [Unpublished manuscript]. Boston: Boston University.
- 54) Stewart, A., J. (1992). *Scoring manual for psychological stances toward the environment*. In Ch. P. Smith (Ed.), *Motivation and personality: Handbook of thematic content analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 55) Svoboda, M., Humpolíček, P., Šnorek, V. (2013). *Psychodiagnostika dospělých*. Praha: Portál.
- 56) Svoboda, M., Krejčířová, D., & Vágnerová, M. (2001). *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál.
- 57) Taylor, G., J.; Bagby, R., M. (2004) *New Trends in Alexithymia Research. Psychotherapy and Psychosomatics*. 73(2), 68-77. Získáno 23. března 2014 z databáze ProQuest: <http://search.proquest.com/docview/235464128?accountid=16730>.

- 58) *Vineland training school*. Psychology Wiki. (nedat.). Získáno 22. března 2014 z http://psychology.wikia.com/wiki/Vineland_Training_School.
- 59) Viney, L., & Tych, A., M. (1985). *Content Analysis Scales Measuring Psychosocial Maturity in the Elderly*. *Journal of Personality Assessment*, 49 (3), 311 - 318. Získáno 22. března 2013 z databáze Business Source Complete: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/detail?vid=3&sid=c23f382e-025e-4d6b-a9d0-127f47a50333%40sessionmgr112&hid=107&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT11ZHMt bGl2ZQ%3d%3d#db=bth&AN=6386462>.
- 60) Vlačušková, K. (2014). *Základní výzkum nově vznikající projektivní metody zaměřené na vybrané aspekty sociálního zrání osobnosti*. (Bakalářská diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- 61) Vrtělová, K. (2008) *Zralost osobnosti jako psychologická kategorie*. (Rigorózní práce). Brno: Masarykova Univerzita.
- 62) *Washington University Sentence Completion Test*. (10. února 2014). In Wikipedia. Získáno 22. března 2014 z: http://en.wikipedia.org/wiki/Washington_University_Sentence_Completion_Test.
- 63) Winklerová, L. (2011). *Projevy alexithymie v příbězích TAT*. (Diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita. Získáno 5. března 2014 z: http://is.muni.cz/th/217544/fss_m/.
- 64) Zlotnick, C., Mattia, J., & Zimmerman, M. (2001) *The Relationship Between Posttraumatic Stress Disorder, Childhood Trauma and Alexithymia in an Outpatient Sample*. *Journal of Traumatic Stress*. 14(1). Získáno 23. března 2014 z databáze Ebsco: <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=598a31b4-f901-4e61-8dfa-1a4d299c5c94%40sessionmgr4004&vid=3&hid=4208>.

PŘÍLOHY

- Příloha 1:   Formulář zadání BcDP**
- Příloha 2:   Abstrakt v českém a cizím světovém jazyce**
- Příloha 3:   Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu**
- Příloha 4:   Záznamový list**
- Příloha 5:   Skórovací list**
- Příloha 6:   Ukázka projektivního materiálu ABI**
- Příloha 7:   Ukázka projektivního materiálu TSZ**
- Příloha 8:   Starší pojetí vývoje sociální zralosti podle Kegana**

Příloha 1: Formulář zadání BcDP

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2012/2013

Studijní program: Psychologie
Forma: Prezenční
Obor/komb.: Psychologie (PCH)

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
KRAUSOVÁ Veronika	Žilinská 1359, Varnsdorf	F110043

TÉMA ČESKY:

Vybrané aspekty sociálního zrání osobnosti v rámci projektivních psychodiagnostických metod

NÁZEV ANGLICKY:

Selected aspects of social maturation of personality in projective psychodiagnostic methods

VEDOUcí PRÁCE:

PhDr. Radko Obereignerů, Ph.D. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

1. Studium literatury z oblasti psychologie osobnosti, sociální psychologie, obecné psychologie, klinické psychologie, psychopatologie, psychodiagnostiky aj. Zpracování současných výzkumů týkajících se dané problematiky sociální zralosti.
2. Zvláštní orientace: zaměření na literaturu a výzkumy, které se týkají utváření sociální zralosti osobnosti a poskytují přehled o jejím dosavadním zkoumání.
3. Bakalářská práce bude zaměřena na základní práci a vývoj projektivní metody, která sleduje vybrané aspekty sociálního zrání osobnosti. Specificky předpokládáme zjištění základních psychometrických ukazatelů na nepatologické populaci.
4. Základní práce na metodě spočívá v administraci baterie psychodiagnostických metod. Využit bude Rosenzweigův obrázkově frustrační test ve verzi PFT-CW, dále Osobnostní inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI a dle nastávajících parametrů bude baterie doplněna o vybranou metodu k posouzení validity vyvíjené metody (např. vybrané testy empatie, morální zralosti aj.).
5. Zkoumaný soubor: Skupina třiceti zdravých dospělých jedinců s vyloučením závažného psychiatrického či somatického onemocnění (bude-li to možné - se zaměřením nad 25 let).
6. Parametry práce: v souladu s metodickými pokyny katedry.
7. Statistické zpracování: popisná statistika, F-test, t-test, korelace.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Hall, C. S., & Lyndzey, G. (2002). Psychológia osobnosti. Bratislava: Media Trade.
Hayesová, N. (1998). Základy sociální psychologie. Praha: Portál.
Nakonečný, M. (2009). Psychologie osobnosti. Praha: Academia.
Stančák, A. (1982). Klinická psychodiagnostika. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
Svoboda, M. (2010). Psychodiagnostika dospělých. Praha: Portál.
Svoboda, M., Řehan, V. et al. (2004). Aplikovaná psychodiagnostika v České republice. Brno.
Šípek, J. (2000). Projektivní metody. Praha: ISV.
Výrost, J., & Slaměnik, I. (2008). Sociální psychologie. Praha: Grada.

Podpis studenta: .....

Datum: .....

Podpis vedoucího práce: .....

Datum: .....

Příloha 2: Abstrakt v českém a cizím světovém jazyce

ABSTRAKT

Název práce: Vybrané aspekty sociálního zrání osobnosti v rámci projektivních psychodiagnostických metod

Autor práce: Veronika Krausová, DiS.

Vedoucí práce: PhDr. Radko Obereignerů, Ph.D.

Počet stran a znaků: 106 (190 486)

Počet příloh: 8

Počet titulů použité literatury: 64

Abstrakt:

Téma sociální zralosti jakožto realizačního výstupu procesu socializace a komplexu předpokladů jedince určitého věku a pohlaví na začlenění se do společnosti spolu se schopností zvládat různé její požadavky a sociální role na relativně očekávané úrovni bylo v českém prostředí dosud spíše na okraji odborného zájmu, o čemž svědčí také fakt, že portfolio psychodiagnostických metod standardizovaných v rámci české populace ještě postrádá metody, které by měřily osobnost cíleně pouze z hlediska její sociální vyzrálosti. Tato práce představuje a popisuje na Katedře psychologie v Olomouci nově vznikající projektivní metodu „Test sociálního zrání“. Věnuje se pilotnímu ověření nového podnětového materiálu a skórovacího systému, který vyhodnocuje odpovědi probandů z hlediska čtyř kategorií (Vztah k autoritě, Vztah k druhým lidem, Pocity - emoce, Zaměření činnosti) a čtyř stupňů zrání (receptivní, autonomní, asertivní, integrované) na nepatologickém vzorku dospělé populace. Dále také zjišťuje základní psychometrické parametry testu a porovnává některé jeho ukazatele s dotazníkem TAS-20 pro posouzení alexithymických rysů testovaného vzorku a zjištění jejich případných souvislostí se získanými daty.

Klíčová slova: Test sociálního zrání osobnosti, sociální zralost, projektivní metoda, osobnost

SUMMARY OF THESIS

Title: Selected aspects of social maturation of personality in projective psychodiagnostic methods

Author: Veronika Krausová, DiS.

Supervisor: PhDr. Radko Obereignerů, Ph.D.

Number of pages and characters: 106 (190 486)

Number of appendices: 8

Number of references: 64

Summary:

Social maturation as an output of the process of socialization and as a complex of the precondition for social integration of individual in specific age and gender group, together with the ability to deal with various social requirements and social roles on relatively expected level, has stayed on the outskirts of interest in Czech milieu – a portfolio of psychodiagnostical methods standardized for Czech population still lack the methods which could measure the personality directly focusing on its social maturation. This thesis introduces and describes a new projective method called “Social Maturity Test” which has been developing at the Department of Psychology in Olomouc. The thesis includes a pilot verification of the new incentive material and the score system which evaluates participants’ responses in four categories (Relation to authority, Relations to other people, Feelings – emotions, Focus of activity) and in four degrees of maturation (receptive, autonomous, assertive, integrated) on non-pathological sample of adult population. It also investigates basic psychometrical parameters of the test and it compares some of its indicators with the TAS-20 test to evaluate alexithymic features of the tested sample and to find possible links between acquired dates.

Key words: Social maturity test, social maturity, projective method, personality

Příloha 3: Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu

Univerzita Palackého
v Olomouci

INFORMOVANÝ SOUHLAS S ÚČASTÍ VE VÝZKUMU

KATEDRA PSYCHOLOGIE FILOSOFICKÉ FAKULTY UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI V RÁMCI BAKALÁŘSKÉ PRÁCE NA TÉMA:

„Vybrané aspekty sociálního zrání osobnosti v rámci projektivních psychodiagnostických metod.“

Vážená paní, vážený pane,

obracíme se na Vás se žádostí o spolupráci na výzkumném projektu, jehož cílem je mapování osobnosti a sociálních vztahů člověka. Prosíme Vás o spolupráci na dvou metodách a dvou dotaznících, které Vám budou náležitě vysvětleny. Žádám Vás také o souhlas s administrací a pořízením zvukového záznamu a další úpravou výzkumného materiálu pro výzkumný projekt ve formě audio nahrávky rozhovoru a Vašich odpovědí v testových sešitech. Z účasti na projektu pro Vás nevyplývají žádná rizika. Pokud s účastí na výzkumu souhlasíte, připojte podpis, kterým vyslovujete souhlas s níže uvedeným prohlášením.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výše uvedeném výzkumu. Řešitel/ka výzkumu mne informoval/a o jeho podstatě a seznámil/a mne s cíli a metodami a postupy, které budou při výzkumu používány, podobně jako s jeho výhodami a riziky, které pro mne z účasti na výzkumu vyplývají. Souhlasím s tím, že všechny získané údaje budou použity jen pro účely výzkumu a že výsledky výzkumu mohou být anonymně publikovány.

Měl/a jsem možnost vše si řádně, v klidu a v dostatečně poskytnutém čase zvážit, měl/a jsem možnost se řešitele/ky zeptat na vše, co jsem považoval/a za pro mne podstatné a potřebné vědět. Na mé případné dotazy jsem dostal/a jasnou a srozumitelnou odpověď. Jsem informován/a, že mám možnost kdykoliv od spolupráce na výzkumu odstoupit, a to i bez udání důvodu.

Tento informovaný souhlas je vyhotoven ve dvou stejnopisech, každý s platností originálu, z nichž jeden obdrží moje osoba (nebo zákonný zástupce) a druhý řešitel výzkumu.

Děkuji za pozornost věnovanou těmito informacím a žádám Vás tímto o poskytnutí souhlasu s Vaší účastí ve výzkumu.

Jméno administrátora:..... datum:..... podpis: .....

Podle zákona 101/2000 sbírky o ochraně osobních údajů ve znění pozdějších předpisů uděluji souhlas s účastí v uvedeném výzkumném projektu a s poskytnutím výzkumného materiálu.

V ..... dne .....

Jméno a příjmení: ..... Podpis: .....

Příloha 4: Záznamový list

ZÁZNAMOVÝ LIST

Datum testování: 20.1.2014
Číslo testu: 21A

		čas (od - do)
TSZ	✓	13:42 - 14:00
PFT (C-W)	✓	14:05 - 14:20
PSSI	✓	14:20 - 14:34
TAS - 20	✓	14:37 - 14:57

Věk: 27

Pohlaví (zakroužkujte): Muž Žena

Rodinný stav (zakroužkujte): Svobodný/á Ženatý/vdaná Rozvedený/á
 Vdovec/vdova

Dlouhodobý partnerský vztah (zakroužkujte): Ano Ne

Nejvyšší dosažené vzdělání (zakroužkujte): Základní škola
 Střední škola bez maturity/výuční list
 Střední škola s maturitou
 Vyšší odborná škola
 Vysoká škola

Počet dětí (zakroužkujte): 0 1 2 3 více _____

Pohlaví dětí (k číslům dopište): 1 _____ 2 _____ 3 _____
další _____

Věk dětí (k číslům dopište): 1 _____ 2 _____ 3 _____
další _____

Zaměstnaní (zakroužkujte): Ano Ne Ne, jsem student

Aktuální pracovní pozice (vypište): _____

Trpíte nějakým chronickým somatickým či psychiatrickým onemocněním

(např.: diabetes, epilepsie, deprese apod.): Ano Ne

Pokud ano, vypište jakým.
_____

TSZ

+ 10, 7, 8

- 5, 4, 12

Příloha 5: Skórovací list

1 1 ♀

SKÓROVACÍ KRITÉRIUM	KARTY													
	1	2	3	4	5	6	7	8F	8M	9	10F	10M	11	12
Celkem	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nepodání skórovatelné odp.														
Kvantita verb. materiálu														
Počet témat	1	1	1	2	2	1	1	1		1	1		2	1
Shoda	1	1	0	1	1	0	0	1		1	1		1	1
ABI														
A1 Vztah k autoritě	1		1		1									
A2					1									
A3														
A4							1	1						
V1 Vztah k druhým lidem	1													1
V2			1		1	1				1				
V3		1											1	
V4							1			1			1	
E1 Pocity, emoce			1		1								1	1
E2								1						
E3														
E4				1		1	1			1			1	
C1 Zaměření činnosti		1	1	1		1	1	1		1			1	1
C2	1	1	1	1		1	1	1		1	1		1	1
C3														
C4							1			1				
INDEX SKUPINOVÉ KONFORMITY														
1. sympatická tabule										1				
2. sympatická tabule				1										
3. sympatická tabule								1						
1. nesympatická tabule													1	
2. nesympatická tabule						1								
3. nesympatická tabule									1					

Příloha 6: Ukázka projektivního materiálu ABI

Příloha 7: Ukázka projektivního materiálu TSZ

Příloha 8: Starší pojetí vývoje sociální zralosti podle Kegan

Období nejranějšího vývoje Kegan označuje jako **inkorporační**. V tomto období ještě dítě nemá rozvinuto vlastní Self, resp. se o něm ani nedá hovořit, protože dítě není ještě schopno rozlišit mezi sebou a druhými. Jeho vědomí je v tu dobu určované pouze zkušenostmi smyslů (Dombeck, 2007a).

S tím, jak dítě procvičuje používání svých smyslů a reflexů a rozvíjí jejich mentální reprezentace, se v něm postupně probouzí poznání toho, že ono samo není těmito reflexy; uvědomí si, že existují i věci, které nejsou jím samotným. V **impulsivním stádiu** vývoje se tak smysly stávají objektem vědomí a jedinec již je schopen přemýšlet sám o sobě ve směru uspokojení impulsů a potřeb, které jsou pro něj vším, co existuje. V tomto vývojovém období mu však ještě stále není jasné, že jiní lidé existují jako nezávislé bytosti; např. rodiče jsou pro něj stále nadále jen něčím, co uspokojuje jeho potřeby (Dombeck, 2007a).

Objektivizací toho, co bylo dosud jen subjektivní zkušeností, vývoj pokračuje dál směrem ke vzniku **imperialistického** já a vstupu do období, ve kterém si jedinec začíná uvědomovat, že může manipulovat s věcmi k uspokojení svých potřeb. Na základě těchto nově nalezených idejí se postupně tvoří identita. Stádium se nazývá imperiální, protože děti (nebo dospělí) v tomto stádiu jsou ještě intenzivně zaměřeni na sebe. (Dombeck, 2007b).

Uvědomění a pochopení toho, že na světě jsou i další lidé, kteří mají podobné potřeby, které by měly být brány v úvahu vedle těch jeho (pokud chce, aby byly co nejlépe uspokojeny), přichází až v **interpersonálním stádiu** díky tomu, že jedinec rozšiřuje svou perspektivu z jeho samého také na ostatní důležité lidi v jeho okolí. V tomto období vývoje však ještě jedinec nemá v sobě žádné vedoucí principy, které by mu pomáhaly v určování, která skupina potřeb je v konkrétních situacích důležitější - jestli potřeby jeho vlastní nebo potřeby druhých lidí. Interpersonální stádium je také dobou zrodu svědomí a pomalu se zakládajícího potenciálu pro vinu, stud a empatii (Dombeck, 2007a).

S pokračujícím vývojem self a rozvojem abstraktního myšlení pak přichází chvíle, kdy si člověk uvědomí, že může být ustanoven vedoucí princip, který by v danou chvíli pomáhal určit, která skupina potřeb by měla být v konkrétních okolnostech upřednostněna. Dochází ke zrodu určitých hodnot, závazků, víry, přesvědčení nebo principů, které jsou stabilnější než jednoduché podléhání vlastním rozmarům a strachům, provázejícím

předchozí vývojová období. Jedinec sám sebe také v tomto tzv. **institucionálním období** definuje právě v identifikaci s těmito hodnotami, např. „jsem čestný, snažím se být statečný apod.“ Lidé, kteří dosáhli této úrovně sociální zralosti, pochopili potřebu právních předpisů a etických kodexů, zatímco méně sociálně zralí jedinci nepochopí, proč jsou tyto věci důležité a nemohou je brát jednoduše v úvahu, pokud jsou pro ně nepohodlné. Kegan o něm hovoří jako o stádiu konvenční zralosti dospělých a zmiňuje, že z dosažení tohoto stádia vyplývají stávající morální, etické a právní základy společnosti. (Dombeck, 2007a). Naznačuje také, že tohoto stádia jedinec dosahuje v období adolescence a setrvává v něm až do dospělosti (Dombeck, 2007b). Nicméně zdaleka ne všichni dospělí jsou této zralosti schopni dosáhnout a zároveň jich většina ve svém sociálním rozvoji dále za tuto fázi už pak nepokračuje (Dombeck, 2007a).

Poslední vývojové stádium, do kterého je možné podle Kegana dorůst, je nazýváno **interindividuální**. Zatímco v interpersonálním způsobu myšlení jedinec akceptoval jen jeden možný způsob interpretace sociálních událostí, jedinec, který dosáhne interindividuálního stádia, začíná rozpoznávat rozmanitost pohledů a hodnot, získává schopnost ocenit mnohé a navzájem třeba i konfliktní hodnotové systémy. Jedinec v interindividuálním stádiu myšlení dokáže v mysli nahlížet problémy z více perspektiv (např. jak z mainstreamového, tak i z mimokulturního hodnotového systému) zároveň a dokáže se rozhodovat na základě sebe samého, jaké hodnoty bude ctít a které bude ignorovat. Toto stádium vývoje sociální zralosti je zároveň prvním dospělým způsobem myšlení, který je otevřený k opravdové toleranci a akceptaci sebe sama a druhých a zároveň je to stupeň zralosti, ve kterém jedinci, kteří jej dosáhli, přesahují ve své zralosti svou kulturu. Tradičně myslící lidé interindividuální způsob myšlení a jedince, který se v tomto stádiu vývoje nachází, obvykle nejsou schopni vnímat jako něco pozitivního; díky své náchylnosti k netoleranci, v něm vidí ze svého pohledu ohrožení jimi sdílených hodnot (Dombeck, 2007a).